

**TC.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ
DERS KİTAPLARINDA ÖZDENETİM DEĞERİ**

Büşra DUMAN

**DANIŞMAN
Doç. Dr. Şükrü KEYİFLİ**

İZMİR- 2021

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK
BİLGİSİ DERS KİTAPLARINDA ÖZDENETİM DEĞERİ

BÜŞRA DUMAN

DANIŞMAN

Doç. Dr. Şükrü KEYİFLİ

İZMİR-2021

TEZ ONAY SAYFASI

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Özdenetim Değeri” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

05/08/2021

BÜŞRA DUMAN

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
İlköğretim Din Kültürü Ve Ahlak Bilgisi Ders Kitaplarında Özdenetim Değeri
Büşra DUMAN

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Felsefe Ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı
Felsefe ve Din Bilimleri Programı

Bu araştırmanın amacı İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programı ve ders kitaplarında özdenetim değerinin nasıl ortaya konduğunu ve konu içeriklerinin bu değerin gelişimine ne ölçüde katkı sağladığını tespit etmektir. Araştırmanın konusu ve problemi, amacı, önemi, yöntemi giriş kısmında tespit edilmiş ve ortaya konmuştur. Araştırmamız iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde kuramsal çerçeve taranmış, değer ve değerler eğitimi kavramları ele alınmıştır. Değerler eğitimi yaklaşımları örnekler ışığında incelenmiş ve bu yaklaşımlardan bazılarının özdenetim değerini geliştirici örnekleri sunulmuştur. Özdenetim kavramına detaylı olarak yer verilmiş ve bu değerin gelişimi açıklanmıştır. Özdenetimin bireye ve topluma olan katkıları ve işlevi ile İslam dinindeki inanç, ibadet ve ahlak alanlarının bu değerin gelişimine olan etkileri incelenmiştir. İkinci bölümde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programı ve ders kitapları değerler eğitimi ve özdenetim değeri ışığında ele alınmış, ders içeriklerinden özdenetimi geliştirici olanlar tablolar ışığında açıklanmıştır. Sonuç kısmında çalışmamızda ulaşılan sonuçlar ve önerilere yer verilmiştir. Araştırmada öğretim programı ve ders kitaplarında özdenetim değerine doğrudan yeterli düzeyde yer verilmediği, genellikle dolaylı olarak ilişkilendirmeler yapıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Özdenetim, Değer, Değerler Eğitimi, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi

ABSTRACT
Master Thesis
The Value of Self-Control in Religious Culture and Ethics Course Textbooks in
Primary Schools
Büşra DUMAN

Dokuz Eylül University
Institute of Social Sciences
Department of Philosophy and Religious Sciences
Philosophy and Religious Sciences Program

The study aims to determine how the value of self-control is presented in Religious Culture and Ethics Course curriculum and textbooks in primary schools and how contents of the subject contribute to the development of this value. The subject and problem, purpose, importance and method of the research have been determined and presented in the introduction part. The research consists of two parts. In the first part, the theoretical framework is scanned and the concepts of value and values education are discussed. Values education approaches are examined with examples. In addition, examples of some of these approaches that improve the value of self-control are included. The concept of self-control is given in detail and the development of this value is explained. The contributions and function of self-control to the individual and society, and also the contributions to the domains of belief, worship and morality in Islam are examined. In the second part, the Primary Education Religious Culture and Ethics Course curriculum and textbooks are discussed in consideration of values education and self-control, and the ones which improve self-control among the course contents are explained with tables. In the conclusion part, the results which are obtained in the study and recommendations are included. In the study, it is seen that the value of self-control is not directly and adequately included in the curriculum and textbooks, and generally indirect associations are made.

Keywords: Self-Control, Value, Values Education, Religious Culture and Ethics Course

**İLKÖĞRETİM DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERS
KİTAPLARINDA ÖZDENETİM DEĞERİ**

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	ii
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xi
TABLolar LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

**DEĞER, DEĞER EĞİTİMİ, DEĞERLER EĞİTİMİ YAKLAŞIMLARIVE
ÖZDENETİM**

1.1. DEĞER NEDİR?	7
1.1.1. Değer Kavramının Özellikleri ve İşlevi	9
1.1.2. Değerlerin Sınıflandırılması	11
1.2. DEĞERLER EĞİTİMİ	13
1.3. DEĞERLER EĞİTİMİ YAKLAŞIMLARI	15
1.3.1. Değer Aktarma Yaklaşımları	17
1.3.1.1. Değer Telkini	17
1.3.1.2. Davranış Değiştirme	18
1.3.2. Değer Geliştirme Yaklaşımları	19
1.3.2.1. Ahlâki Muhakeme	19
1.3.2.2. Değer Analizi	22
1.3.2.3. Değer Açıklama	25
1.3.3. Bütüncül Değerler Eğitimi	29
1.3.3.1. Adil Topluluk Okulları	29

1.3.3.2. Karakter Eğitimi	30
1.4. BAZI DEĞERLER EĞİTİMİ YAKLAŞIMLARINDA ÖZDENETİM ÖRNEĞİ	35
1.4.1. Değer Telkini Yaklaşımının Özdenetim Değeri Öğretimine Uygulanması	35
1.4.2. Değer Açıklama Yaklaşımının Özdenetim Değeri Öğretimine Uygulanması	37
1.4.3. Ahlâki Muhakame Yaklaşımının Özdenetim Değeri Öğretimine Uygulanması	39
1.5. ÖZDENETİM KAVRAMI: KURAMSAL ÇERÇEVE	40
1.5.1. Özdenetim Kavramı	40
1.5.2. Özdenetimin Gelişimi	43
1.5.3. Özdenetimin İşlevi Ve Etkileri	50
1.5.4. İslam’da Özdenetim	53

İKİNCİ BÖLÜM

İLKOKUL DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSLERİNDE ÖZDENETİM DEĞERİ

2.1. DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİ (4-8. SINIF) ÖĞRETİM PROGRAMINDA DEĞERLER EĞİTİMİ VE ÖZDENETİM DEĞERİ	63
2.1.1. Milli Eğitim Bakanlığı Öğretim Programları	64
2.1.1.1. Öğretim Programlarının Genel Amaçlarında Değerler Eğitimi ve Özdenetim Değeri	64
2.1.1.2. Programın Genel Çerçevesinde Değerler Eğitimi ve Özdenetim Değeri	66
2.1.2. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. Sınıflar) Öğretim Programının Uygulanmasında Değerler Eğitimi ve Özdenetim Değeri	70
2.1.2.1. Programın Temel Felsefesi ve Genel Amaçlarına Göre Değerler Eğitimi ve Özdenetim Değeri	70
2.1.2.2. DKAB Programının Uygulanmasına İlişkin İlke ve Açıklamalarda Değerler Eğitimi ve Özdenetim Değeri	72

2.1.3. Programın Yapısında Değerler Eğitimi ve Özdenetim Değeri	73
2.1.3.1. Üniteler, Konular, Kazanımlar, Açıklamalar ve Anahtar Kavramlarda Değerler Eğitimi ve Özdenetim Değeri	74
2.2. İLKOKUL DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERS KİTAPLARINDA ÖZDENETİM DEĞERİ	82
2.2.1. 4. Sınıf Günlük Hayattaki Dini İfadeler Ünitesi	82
2.2.2. 4. Sınıf İslam'ı Tanıyalım Ünitesi	84
2.2.3. 4. Sınıf Güzel Ahlak Ünitesi	87
2.2.4. 4. Sınıf Hz. Muhammed'i Tanıyalım Ünitesi	89
2.2.5. 4. Sınıf Din ve Temizlik Ünitesi	91
2.2.6. 5. Sınıf Allah İnancı Ünitesi	95
2.2.7. 5. Sınıf Ramazan ve Oruç Ünitesi	98
2.2.8. 5. Sınıf Adab ve Nezaket Ünitesi	100
2.2.9. 5. Sınıf Hz. Muhammed ve Aile Hayatı Ünitesi	103
2.2.10. 5. Sınıf Çevremizde Dinin İzleri Ünitesi	106
2.2.11. 6. Sınıf Peygamber ve İlahi Kitap İnancı Ünitesi	106
2.2.12. 6. Sınıf Namaz Ünitesi	111
2.2.13. 6. Sınıf Zararlı Alışkanlıklar Ünitesi	115
2.2.14. 6. Sınıf Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Hayatı Ünitesi	119
2.2.15. 6. Sınıf Temel Değerlerimiz Ünitesi	123
2.2.16. 7. Sınıf Melek ve Ahiret İnancı Ünitesi	126
2.2.17. 7. Sınıf Hac ve Kurban Ünitesi	132
2.2.18. 7. Sınıf Ahlaki Davranışlar Ünitesi	134
2.2.19. 7. Sınıf Allah'ın Kulu ve Elçisi Hz. Muhammed Ünitesi	141
2.2.20. 7. Sınıf İslam Düşüncesinde Yorumlar Ünitesi	144
2.2.21. 8. Sınıf Kader İnancı Ünitesi	144
2.2.22. 8. Sınıf Zekât ve Sadaka Ünitesi	150
2.2.23. 8. Sınıf Din ve Hayat Ünitesi	153
2.2.24. 8. Sınıf Hz. Muhammed'in Örnekliği Ünitesi	157
2.2.25. 8. Sınıf Kur'an-ı Kerim ve Özellikleri Ünitesi	159

SONUÇ VE ÖNERİLER	163
KAYNAKÇA	168

KISALTMALAR

a.s.	Aleyhisselam
c.c.	Celle celalühu
DKAB	Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi
H.z.	Hazreti
MEB	Milli Eğitim Bakanlığı
r.a.	Radıyallahu anh
s.	Sayfa
s.a.v.	Sallallahu aleyhi vesellem
TDK	Türk Dil Kurumu
vb.	Ve benzeri

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1: Sınıf Seviyelerine Göre Üniteler ve Kazanım Sayıları	s.75
Tablo 2: 4. Sınıf “Günlük Hayattaki Dini İfadeler” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu	s.82
Tablo 3: 4. Sınıf “İslam’ı Tanıyalım” Ünitesinin Özdenetim İle İlgili Durumu	s.84
Tablo 4: 4. Sınıf “Güzel Ahlak” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu	s.87
Tablo 5: 4. Sınıf “Hz. Muhammed’i Tanıyalım” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu	s.89
Tablo 6: 4. Sınıf “Din Ve Temizlik” Ünitesinin Özdenetim İle İlgili Durumu	s. 91
Tablo 7: 5. Sınıf “Allah İnancı” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu	s.95
Tablo 8: 5. Sınıf “Ramazan ve Oruç” Ünitesinin Özdenetim İle İlgili Durumu	s. 98
Tablo 9: 5. Sınıf “Adap ve Nezaket” Ünitesinin Özdenetim İle İlgili Durumu	s. 100
Tablo 10: 5. Sınıf “Hz. Muhammed ve Aile Hayatı” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu	s.103
Tablo 11: 6. Sınıf “Peygamber ve İlahi Kitap İnancı” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu	s.106
Tablo 12: 6. Sınıf “Namaz” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu	s.111
Tablo 13: 6. Sınıf “Zararlı Alışkanlıklar” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu	s.116
Tablo 14: 6. Sınıf “Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Hayatı” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu	s.119
Tablo 15: 6. Sınıf “Temel Değerlerimiz” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu	s.123
Tablo 16: 7. Sınıf “Melek ve Ahiret İnancı” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu	s.126
Tablo 17: 7. Sınıf “Hac ve Kurban” Ünitesinin Özdenetim İle İlgili Durumu	s. 132
Tablo 18: 7. Sınıf “Ahlâki Davranışlar” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu	s.135
Tablo 19: 7. Sınıf “Allah’ın Kulu ve Elçisi Hz. Muhammed (s.a.v)” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu	s.142
Tablo 20: 8. Sınıf “Kader İnancı” Ünitesinin Özdenetim İle İlgili Durumu	s. 144

Tablo 21: 8. Sınıf “Zekat ve Sadaka” Ünitesinin Özdenetim İle İlgili Durumu	s. 150
Tablo 22: 8. Sınıf “Din ve Hayat” Ünitesinin Özdenetim İle İlgili Durumu	s. 153
Tablo 23: 8. Sınıf “Hz. Muhammed’in Örneklığı” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu	s.158
Tablo 24: 8. Sınıf “Kur’an-I Kerim ve Özellikleri” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu	s.160

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN PROBLEMİ

Eğitimle ilgili olarak gerçekleştirilen tüm planlı faaliyetler belirlenen hedeflere ulaşmak içindir. Eğitimin hedefleri toplumlara, eğitim politikalarına, bireylerin ihtiyaçlarına, kültürlere, zamana ve eğitim felsefesi gibi pek çok unsura göre farklılık arz etmektedir. (Yakar, 2016: 1)

Genel olarak bakıldığında eğitimin amaçları konusunda eğitimciler üç noktada birleşmişlerdir. Buna göre eğitimin amaçları; insanın zihnini ve düşünme yeteneğini geliştirmek, bedenini eğitmek, duygu ve irade yönünü güçlendirmektir. (Meydan, 2014: 94) Bu kapsamda eğitimin, bireyin zihinsel, fiziksel ve duygusal yönünü geliştirmeyi amaçladığı ifade edilmişse de bireylerin kişiliklerinin, karakterlerinin ve davranışlarının doğru ve düzgün olması da eğitim ile mümkündür. (Ulusoy ve Dilmaç, 2016: 1)

Eğitim ile bir toplumun kültürü, örf ve adetleri, değerleri yeni yetişen nesle aktarılmaktadır. Eğitim, herkes için iyi bir dünya amacıyla değerleri ruhunda barındırmakta ve eğitimin amaçları arasında ahlaklı insan yetiştirmek yer almaktadır. (Ulusoy ve Dilmaç, 2016: 1) Değerler bireylerin duygu, düşünce, davranış ve inançlarına yön veren bir ölçüt olarak kabul edilmektedir. (Aydın ve Gürler, 2018: 3) Bu nedenle hangi davranışın iyi ve güzel, hangisinin kötü ve çirkin olduğu değerler sayesinde anlaşılmaktadır. Kişiler bu sayede ahlaklı ve doğru davranışlara yönelmekte, hayatı anlamlandırıp ideal davranış biçimlerine uygun hareket etmektedirler.

Değerler bireylerin olumlu davranışlar sergilemelerini sağlayarak toplumda düzenin, huzurun ve bağlılığın oluşmasını sağlarlar. Barışın, hoşgörünün, toplumsal düzenin sağlanarak toplumsal çözülmenin engellenmesi ve böylece toplumların dimdik ayakta kalabilmesi değerler, gelenek ve görenekler ile mümkündür. Tüm bu özelliklerinden dolayı değerler eğitim sistemi içerisinde yer almaktadır. (Aydın ve Gürler, 2018: 15) Özellikle günümüz dünyasında hızla artan modernizm, şiddet olayları, zararlı alışkanlıklar, ahlaki bozulmalar, akran zorbalığı, haz merkezli yaşam, suç olayları, aile yapısındaki bozulmalar ve gençlerin topluma karşı yabancılaşması gibi durumlar eğitimde değerlerin yer alması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır.

(Köylü, 2019: 90-91) Son yıllarda dünyadaki pek çok ülkenin bu gerekliliği fark ettiği ve öğretim programlarına değerler eğitimi de aldığı görülmektedir. (Köylü, 2019: 93)

Değerler eğitiminin gerekliliği konusunda araştırmalar yapan Lickona bir ilköğretim öğrencisinin haftada ortalama olarak 30 saat televizyon izlediğini ve 16 yaşına gelinceye kadar 200.000 şiddet içerikli sahneye tanıklık ettiğini belirtmektedir. Yine bu öğrencinin 18 yaşına kadar yaklaşık 20.000 cinsel içerikli olaya şahit olduğunu ifade etmektedir. (Yiğittir ve Öcal, 2011: 118) Dünyada meydana gelen buna benzer daha pek çok olumsuzluğun giderilmesi, herkes için yaşanılabilir bir dünya oluşturulması ancak değerler eğitimiyle ve bu eğitimin kazanım ifadeleri, öğretim programları ve ders kitaplarına yansıtılması ile mümkündür. (Meydan, 2014: 94)

Son yarım yüzyılda dünyada meydana gelen değişimler, kadının çalışma hayatına katılması, çekirdek aileye geçiş ve bilginin sürekli genişlemesi, geniş aileler ile toplumdaki rol modellerin değerleri yeni nesle aktarma işlevinin zamanla azalmasına sebep olmuştur. Bu aktarma görevi eskiden toplum içindeki geleneksel kurumlar tarafından yapılırken günümüzde bu sorumluluğu okullar devralmıştır. (Kaymakcan ve Meydan, 2011: 32) Bu nedenle okullarda toplumun ihtiyaçlarına cevap veren, birlik ve beraberliği sağlayan, ahlaki yozlaşmayı gideren, bilgi ve bilim ile birlikte insani değerleri de geliştiren bir eğitim sistemine ihtiyaç vardır.

Ülkemizde değerler eğitimi 2003 yılından itibaren farklı yoğunlukta eğitim sistemi içerisinde yer almaktadır. (Meydan, 2014: 93) Türk Milli Eğitimi'nin genel amaçlarına bakıldığında milli ve manevi değerleri benimsemiş bireylerin yetiştirilmesinin amaçlandığı görülmektedir. (MEB, 2010: 1) Şuan uygulanmakta olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programının amaçlarında da ahlaki değerleri tanıyan, bunları hayatlarına yansıtan, milli ve manevi değerleri içselleştirmiş vatandaşlar yetiştirmek hedeflenmiştir. Ayrıca öğretim programında kazandırılmak istenen kök değerler verilmiş ve böylece bu değerler doğrudan öğrencilere aktarılmaya çalışılmıştır. (MEB, 2018: 3,8,9)

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programında içselleştirilmesi istenen kök değerlerden bir tanesi de özdenetim değeridir. Özdenetim sözlükte “Daha önemli bir amaca ulaşabilmek için kişinin tepkilerini, davranışlarını veya başka amaca yönelme eğilimini denetleyip kısıtlaması, otokontrol.” (TDK, 2020) anlamında

tanımlanmıştır. Kişinin belirlenen hedeflere ulaşabilmesinde ve olumsuz davranışların gerçekleşmesine sebep olan dürtülerden kaçınabilmesinde özdenetim sahibi olmak gereklidir.

Özdenetim birey ve toplum hayatının düzen ve refah içerisinde tesis edilebilmesi için önemli bir değerdir. Günümüzde gittikçe artan şiddet olayları, zararlı alışkanlıklar, psikolojik rahatsızlıklar ve bağımlılıklar gibi pek çok olumsuz durum, dışsal uyaran olmadan iç kontrol yoluyla dürtülerini bastıran bireylere olan ihtiyacı daha da artırmaktadır. (Yakut, 2019: 1410) Özdenetim sayesinde kişiler duygularını tanıyabilmekte ve kontrol edebilmektedir. (Gözütok, 2017: 1041) Hangi davranışların doğru ve iyi, hangilerinin yanlış ve kötü olduğu özdenetim değeri sayesinde ayırt edilebilmektedir. Sağlıklı ilişkiler kurabilmek, empati yapabilmek, olumsuz söz, duygu ve davranışları kontrol etmek de yine özdenetim ile mümkün olabilmektedir.

Özdenetim stresle başa çıkma, alkol ve madde bağımlılığını engelleme, olumlu sosyal ilişkiler kurma, akademik başarıyı artırma, beden ve ruh sağlığını iyileştirme, sorumlu ve disiplinli bireyler yetişmesini sağlama gibi insanın farklı birçok noktada gelişmesine, kötü istek ve arzularını denetlemesine yardımcı olan bir değerdir. (Frieese ve Hofmann'dan aktaran Duyan ve diğerleri, 2012: 28) Bu değere sahip kişiler toplumsal kurallara uyduğu ve sorumluluklarını yerine getirdiği için (Karatekin ve diğerleri, 2013: 12) toplumun işleyişi, huzuru ve güveni artmakta, güçlü bir devlet yapısı oluşmaktadır.

Özdenetim insanın sadece bir gelişim döneminde ortaya çıkıp tamamlanan bir değer değil, aksine tüm gelişim dönemlerinden etkilenecek şekilde şekillenen bir değerdir. (Yakut, 2019: 1410) Ancak çocuğun empati yeteneği, duygusal beceri ve özdenetiminin gelişmeye başladığı iki yaş civarı ve çocukluğun ilk dönemleri dürtü ve heyecanları kontrol etme açısından önemli bir yere sahiptir. (Goleman, 2012: 157) Bu değer bireylerde gelişmesi ve içselleştirilmesi ise uzun zaman gerektiren bir süreçtir. (Gözütok, 2017: 1041) Bu nedenle özdenetim değerinin bireylerde yerleşmesinde aile, okul ve toplumun birlikte hareket etmesi gereklidir.

Özdenetim değerine İslam dininde büyük önem atfedilmiş ve kişinin kendini kontrol etmesi nefis terbiyesi olarak adlandırılmıştır. (Gözütok, 2017: 1043) Dinimizin kişinin kendini tanıma ve dürtülerini kontrol etme yönündeki tavsiyeleri, iyiliğe yönlendirme ve kötülükten uzak durma konusundaki emir ve yasakları özdenetimi

sağlama amacına yöneliktir. Özellikle nefis muhasebesi yoluyla kişilerin kendilerini sorgulamalarını, eleştirmelerini ve davranışlarını gözden geçirmelerini isteyen İslam dini böylece iç kontrollü bireyler yetişmesini sağlamak istemiştir. (Akbaş A. , 2007: 33)

İslam dininin ortaya koyduğu inanç, ibadet ve ahlak ilkeleri, tevbe, istiğfar ve ölüm konuları kötü istek ve arzularını kontrol altında tutan özdenetimli bireyler yetişmesine büyük katkılar sağlamaktadır. Allah, melek, ahiret, peygamber ve kader inancı sayesinde kişi söylediği her sözde ve yaptığı her davranışta bilinçli ve kontrollü olmaktadır. Bununla beraber namaz, oruç, hac, zekât ve dua gibi ibadetler insanoğlunun dürtülerini sınırlamasına, kötülüklerden uzak kalmasına, sorumluluklarını yerine getirmesine ve isteklerini denetlemesine yardımcı olmaktadır. Yine İslam dininin bireylerin ahlaklı olmaları konusundaki her türlü emir ve yasakları da özdenetim değerinin gelişmesine katkıda bulunmaktadır. (Akbaş A. , 2007: 34-35)

İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programında yer alan kök değerler arasında özdenetim değeri de bulunmaktadır. (MEB, 2018: 3) Ancak literatür taraması yapıldığında özdenetim değeri ile ilgili çalışmaların yeterli seviyede olmadığı anlaşılmıştır. Bu anlamda araştırmanın amacı özdenetim değerinin İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programı ile ders kitaplarındaki yerini araştırmaktır. Araştırmada özdenetim kavramının derinlemesine incelemesi yapıldıktan sonra ders kitaplarında bu değeri geliştirici ifadelerin ve özdenetimle ilgili kısımların çözümlenmesi yapılmıştır.

Bu çerçevede çalışmamızın amacı ve problemi İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarında özdenetim değerine ne şekilde yer verildiğini ve bu değerın öğretim süreçlerine nasıl yansıtıldığını, ayrıca ders kitaplarının bu değerin gelişimini ne ölçüde etkilediğini ortaya koymaktır.

ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı MEB tarafından oluşturulan bir komisyon tarafından yazılan ve Talim ve Terbiye Kurulu'na onaylanan İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarında özdenetim değerinin nasıl yer aldığını ve kitapların içeriğinin,

etkinliklerinin, alıştırmalarının bu değerin gelişimine ne oranda katkıda bulunduğunu ortaya koymaktır.

ARAşTIRMANIN ÖNEMİ

Bireysel ve toplumsal alanda baş gösteren olumsuzluklar, kendilerini kötülüklerden koruyacak, toplumda huzur ve mutluluğu sağlayacak ve nefislerini kontrol edecek insanlar yetiştirilmesi ihtiyaını her geçen gün artırmaktadır. Bu anlamda özdenetim değerini kazanmış bireyler yetiştirmek eğitimin temel amaçlarından birisi haline gelmiştir. (MEB, 2018: 3)

Milli Eğitim Bakanlığı, zdenetim değerinin birey ve toplumlar üzerindeki önemini kavradığından dolayı, İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ğretim programında kazandırılması amaçlanan on kök değer arasına bu değeri de almıştır.

zdenetim hayatın birçok alanında kullanılan ve araştırılan bir kavram olmasına rağmen İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi alanında bu değerle ilgili herhangi bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu alışma ile özdenetim değerinin İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarındaki yeri tespit edilecektir. Yine bu çalışma özdenetimin derinlemesine kavranması, ders kitaplarının bu değerin kazanılması noktasındaki katkısı ve ğretim süreçlerine özdenetim değerini kazandırıcı etkinlik, faaliyet, çalışma ve alıştırmaların dhil edilmesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca bu çalışma ile ders kitaplarında özdenetim değerinin daha açık, sistematik ve doğrudan yer almasına katkı yapılmaktadır.

Sonuç olarak ğretim programında yer alan özdenetim değerinin ğretim programı ve özellikle ders kitaplarında ne şekilde, hangi düzeyde ve anlamda bulunduğunun tespiti açısından araştırmamız önem arz etmektedir. Araştırma sonucunda ders kitaplarının yazımı, ğretim programının geliştirilmesi ve sürecin yönetimi gibi konulara katkı sağlanacaktır.

ARAşTIRMANIN SINIRLILIKLARI

Araştırma 2018 yılında yürürlüğe giren İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ğretim programı ve ders kitaplarıyla sınırlı kalacaktır. İncelenecek olan kitaplar 2020-

2021 eğitim öğretim yılında ilkokullarda okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarıdır. Bu kitaplardan 4., 5. ve 8. sınıf düzeyinde ele alınanlar MEB yayınları; 6. sınıf düzeyinde incelenen Dörtel yayınları ve 7. Sınıf düzeyinde okutulan FCM yayınlarıdır.

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programı ve özellikle ders kitapları incelenecektir.

Araştırmanın ilk aşamasında değer, değerler eğitimi ve değerler eğitimi yaklaşımları ile ilgili yapılan çalışmalar, kitap, dergi, makale, sözlük, online veri tabanları ve benzeri kaynaklar incelenecektir. Aynı yöntemle özdenetim değeri, öğretim programı ve ders kitaplarına ilişkin taramalar yapılacaktır.

Taramalar sonucunda bir kavram olarak değer, değer eğitimi, değerler eğitimi yaklaşımları ile özdenetim kavramı, bu kavramın gelişimi ve işlevleri, İslam dininde özdenetimin yeri ve dinimizin bu değeri geliştirmedeki rolü nitel araştırma yöntemiyle tespit edilecektir.

Son bölümde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programında yer alan üniteler, konular, kazanımlar ve açıklamalar özdenetim değeri bağlamında nitel araştırma yöntemiyle incelenecek ve metin analizi yapılacaktır. Daha sonra özdenetim değerinin İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarında kaçınıcı sınıf düzeylerinde, hangi ünite, konu, etkinlik ve alıştırmalarda yer aldığı nitel araştırma yöntemi ile tespit edilip tablo haline getirilecektir. Tablo haline getirilen verilerin özdenetim değeriyle ilişkisi, doğrudan veya dolaylı olup olmamasına göre açıklanacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DEĞER, DEĞER EĞİTİMİ, DEĞERLER EĞİTİMİ YAKLAŞIMLARI VE ÖZDENETİM

1.1. DEĞER NEDİR?

Değer kavramı günümüzde psikologlar, felsefeciler, eğitimciler ve sosyologlar tarafından farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Çünkü bu kavram reel bir şeyi dile getirmediğinden yani genel ve soyut olduğundan dolayı kullananlar tarafından farklı şekillerde anlaşılmıştır. (Kuçuradi, 1971: 17) Değer kavramının bu kullanım alanının genişliğinden dolayı birçok tanımı yapılmıştır. Farklı alanlarda yapılmış olan değer tanımlarının ortak noktası ise değer bireyin duygu, düşünce ve davranışlarını yönlendiren güzellik, iyilik ve kıymet ölçütleri olduğudur. (Superka ve Johnson, 1975: VIII)

En genel anlamda bir değer tanımlaması yapmak gerekirse değer sözcüğü “bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü; bir şeyin sahip olduğu kıymet; yüksek ve yararlı nitelik” olarak ifade edilebilir. (Arslan ve Yaşar, 2007: 8) Değer kavramı sözlükte şöyle tanımlanmaktadır:

“Bir şeyin önemini belirlemeye yarayan soyut ölçü, bir şeyin değdiği karşılık, kıymet; kişinin isteyen, gereksinim duyan bir varlık olarak nesne ile bağlantısında beliren şey; bir ulusun sahip olduğu sosyal, kültürel, ekonomik ve bilimsel değerlerini kapsayan maddi ve manevi öğelerin bütünü; üstün nitelik, meziyet ve kıymet” (TDK, 2020)

Değer kavramının sözlükteki anlamını incelediğimiz zaman insanın varlığı anlamlandırma ve değerlendirme gayreti ile ortaya çıktığı ve zaman içerisinde toplumun ortak mirası olan öğeler haline geldiği sonucunu görmekteyiz. (Kaymakcan ve Meydan, 2020: 24)

Değerler konusunda yaptığı çalışmalarıyla bilinen Güngör’e göre ise ‘değerler bir şeyin arzu edilebilir veya edilemez olduğu hakkındaki inançtır.’ (Güngör, 1993: 18) Değer bireyin duygu, düşünce, davranış ve tutumlarına yön veren bir ölçüt, inanç ve kuraldır. Hangi davranışların iyi, güzel ve ahlaki olduğuna, neyin daha fazla anlam ve öneme sahip olduğuna karar vermemizi sağlayan ve bizi o davranışa yönelten bir ilke ve kriterdir. (Hökelekli, 2011: 258)

Değerler doğuştan var olmaz, kişi gözlem ve etkileşim sonucunda yaşayarak değerleri öğrenir ve kazanır. (Bostrom'dan aktaran Akbaş, 2004: 45) Değerler insan ile nesne arasındaki ilişkiden doğmaktadır. İnsanın birtakım şeyleri benimsemesi veya bunların tam karşısında olması gibi özelliğinden temel bulan değer; arzulama/kaçınma, isteme/reddetme, hoşlanma/hošlanmama gibi tutumlarda kendisini gösterir ve ortaya çıkar. (Büyükdüvenci, 2002: 252-253)

Değerlerin öğrenilmesi kuşaktan kuşağa aktarılarak gerçekleşir. Değerlerin gelecek nesiller tarafından kabul görüp devam ettirilebilmesi için yerleşen ve sürdürülen değerlerin genç yetişkinler tarafından desteklenmesi ve onaylanması gerekir. Böylece miras alınan değer algısı tüm bireyler tarafından tam anlamıyla kabul görüp sürdürülebilir. Ancak var olan bu toplumsal destek süreci zayıflamaya ya da kaybolmaya başlarsa değerler yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalır ki bu da değerler sisteminin çöküşü anlamına gelir. (Dilmaç, 2007: 6)

Değerler bir bakıma hayatın gayeleridir. Sadece kendi hayatımızın değil, başkalarının hayatlarında da gaye olmasını arzuladığımız şeylerdir. (Güngör, 1993: 61) Bireyin tüm yaşamında yer alan tutum, ideoloji, kıyaslama, değerlendirme, ahlaki yargı, sosyal tepki, kendini başkalarına ifade etme ve başkalarını etkileme gibi davranış biçimlerinin sebebi değerlerdir. (Rokeah'dan aktaran Dilmaç ve Bircan, 2019: 3) Hayatın anlaşılıp yorumlanmasına ve ideal davranış biçimlerinin belirlenip buna uygun davranılmasına da değerler rehberlik ederler.

Değerler bireysel ve toplumsal boyuta sahiptir. İnsanın tutum, inanç, ihtiyaç, duygu, düşünce, güdü ve karar verme yönleri bireysel boyutu temsil ederken; toplumca en faydalı, en iyi ve en güzel olduğu kabul edilen şeyler toplumsal boyutu ifade eder. (Akbaş, 2004: 44) Değer birey ve topluma bakış açısı kazandırması, hayatı ve varlığı konusunda onu bilinçlendirmesi açısından büyük öneme sahiptir. Kişinin ve toplumun çevresindeki olgu ve olaylara değer biçmesinde, önem vermesinde ve kendine konum belirlemesinde onları yönlendiren ve onlara kriterler belirleyen de değerlerin ta kendisidir. (Yeşil ve Aydın, 2007: 67) Toplumsal düzenin sağlanması, kişinin toplum içerisindeki davranışlarının kontrol edilmesi, toplumsal birlik ve beraberliğin sağlanması yine değerler ile olmaktadır.

Özet olarak değer kavramı ile ilgili şunları söyleyebiliriz:

- 1) Değer arzu edilen şey, olaylarla ilgili insan davranışı ve tutumu demektir.

- 2) Değer, hayatın amaçları ve uygun davranış biçimleri hakkındaki inançlarımız, davranışlarımıza rehberlik eden bir ölçüttür.
- 3) Değer bir varlığa, faaliyete veya nesneye, bireysel ve toplumsal açıdan verilen önem ya da üstünlüktür. (Aydın, 2010: 1-2)

1.1.1. Değer Kavramının Özellikleri Ve İşlevi

Sürekli olarak öğrenme, değişimlere açık olma ve kendini geliştirme insanların temel özelliklerinden biridir. Toplumda meydana gelen değişimlere paralel olarak insanlık insani değerlerini yeniden keşfetme mecburiyetindedir. Çünkü her geçen gün ilerleyen teknoloji insanın otomatikleşmesine neden olmakta, bundan dolayı insan bir çıkış noktası aramaktadır. Bu çıkışın yolu ise insani değerlerdir. (Çetin, 2004: 5)

Değerlerin öneminin tam olarak anlaşılabilmesi için temel özellikleri ve işlevlerinin bilinmesi gerekir. Bireyin yaşamını, amaçlarını, hedeflerini ve davranışlarını belirlemesinde ve bunlara uygun bir hayat sürmesinde değerlerin önemi büyüktür. İnsanın kişilik ve karakterinin oluşması ve gelişmesinde değerler büyük bir standart sağlamaktadır. Özetle değerler insanı insan yapan şeylerdir. (Aydın, 2010: 2)

Değerlerin fonksiyonlarının başında bireysel ve toplumsal huzurun geldiğini söylemek mümkündür. Bireyleri bir arada tutma, ortak bir zeminde birleştirme, onların toplum içerisindeki davranışlarını düzenleme ve birbirlerine olan bağlılıklarını artırma özelliklerine sahip olan değerler sayesinde bireyler olumlu davranışlar gösterebilmektedir. Örneğin yardımlaşma, dayanışma, hoşgörü, vatanseverlik, anlayış gibi değerler sayesinde bireyler arasındaki ilişkilerin kalitesi daha da artmakta ve toplumsal huzur sağlanmaktadır. (Kumbasar, 2011: 23) Değerler sayesinde birey kendisinden ne beklediği ya da başkalarından ne beklemesi gerektiği konusunda bilgi sahibi olmaktadır. (Yazıcı, 2006: 505) Bununla birlikte değerler kişinin varlık sebebini farkına varmasını, etrafında gelişen olayları anlamlandırmasını sağlayarak kişilere bir yaşam görüşü sunmaktadır. (Aydın ve Gürler, 2018: 5)

İnsanların değerlerden uzaklaşması ve iç dünyalarındaki değer yoksunluğundan dolayı şiddet, anarşi, ahlaki bunalım ve menfaat odaklı olaylar her geçen gün artmaktadır. Bütün bu olumsuzlukların ortadan kalkması, birey, toplum ve

insanlığın gelişmesi değerlere ve onların hayata yansımalarına bağlıdır. (Aydın, 2010: 3)

Toplumda var olan kültür de bir değerdir. Toplumsal yapıyı ve toplumun kültürünü oluşturan temel kurumlar olan aile, eğitim, din, ekonomi, siyaset, hukuk gibi kurumların kendine ait değerleri vardır. Değerler kalıtsal olarak doğuştan gelmez, birey bu kurumların içerisinde değerlerini edinir. Bizler bu kurumların işleyişini nasıl ki birbirinden ayrı düşünemiyorsak değerleri de birbirinden bağımsız düşünemeyiz. (Özensel, 2004: 7-8) Toplumsal yapıda var olan bu değerlerin bireyler tarafından korunması, gelecek nesillere aktarılması, bireyde kişilik haline gelmesi ise ancak eğitim ile mümkündür.

Değerlerin en önemli özelliklerinden biri de değişebilir olmalarıdır. Değerler toplumdan topluma, zamandan zamana ve kişiden kişiye göre farklılık gösterebilir. Değerler, nesilden nesle aktarıldığı ve her toplumun kendine ait kültürü, öncelikleri, sosyo-ekonomik özellikleri olduğu için zaman içerisinde değişime uğramaktadır. Bunun yanında bir toplumda toplumsal şartlar değiştikçe buna bağlı olarak değerler hiyerarşisi de değişebilir. Birey belli bir toplumsal durumda önemseydiği bir değeri başka bir toplumsal durumda göz ardı edebilir. Örneğin anarşi ve savaş durumlarında kişi güvenlik değerini önemserken, böyle bir tehlikenin olmadığı durumlarda özgürlük değerini önemli görebilir. Değişebilir değerlerin yanında bir de sonul değerler vardır ve bireyler davranışlarını bunlara göre ayarlar. Fakat bu değerlerin sayısı oldukça azdır. Mesela siyasal sistemde demokratik anlayış, aile sisteminde şefkat, dinde tek tanrılık ve adalet sonul soyut değerlerdendir. (Özensel, 2004: 14) Bunlar evrenseldir ve her toplum tarafından kabul edilir. Aynı zamanda bireyler tarafından bilişsel ve duyuşsal olarak oldukça içselleştirilen değerler de vardır ki bunlar değişime karşı direnç gösterirler. (Kaymakcan ve Meydan, 2020: 26)

Tüm bunlardan hareketle değerlerle ilgili şu öz bilgileri söylememiz mümkündür:

1) Değerler inançlardır. Fakat duygulardan arındırılmış, tamamıyla nesnel bir fikir niteliği taşımazlar.

2) Değerler bireyin hedefleriyle ve bu hedeflere ulaşmada gösterilen davranış biçimleriyle ilgilidir. Örneğin; yardımseverlik ve hak bilirlilik gibi.

3) Değerler, özgül durum ve eylemlerin üzerindedir. Örneğin, itaatkârlık değeri, evde, okulda, işte ya da tanımadığımız kişilerle kurduğumuz ilişkilerin hepsinde geçerlidir.

4) Değerler, insanların, olayların ve davranışların seçilmesini veya değişimini yönlendiren ölçütler olarak işlev görürler.

5) Değerler kendi içlerinde taşıdıkları öneme göre sıralanırlar. Bu sıralanmış değerler, değer önceliklerini gösteren bir sistem oluşturur. Bireyler ve kültürler benimsedikleri değer öncelikleri sistemleriyle tasvir edilebilirler.

6) Zaman içerisinde meydana gelen etkileşim nedeniyle ve ortaya çıkan ihtiyaçları karşılamak amacıyla değer öncelikleri değişebilirler. (Schwartz ve Bilsky' den aktaran Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000: 60)

7) Değerler bulundukları kültürlere göre değişebilir. Hatta aynı kültürün içinde dahi farklılık gösterebilir. Farklı iki toplum aynı değere farklı derecelerde önem verebilir. Mesela Hristiyan toplumlarında merhamet adaletten daha önemli bir değerken sosyalizm, adaleti her şeyi üstünde kabul eder ve merhameti de bir zaaf olarak görür. (Reboul, 1995: 366)

1.1.2. Değerlerin Sınıflandırılması

Hayatımızda bizleri yönlendiren çok çeşitli değer türleri vardır: İyi-kötü gibi ahlaki; sağlık gibi biyolojik; güzel-çirkin gibi estetik değerler; doğru-yanlış gibi mantıksal değerler; haz-acı gibi hazzı değerler; faydalı-zararlı gibi faydacı değerler ve sevap-günah gibi dini değerler. Bununla birlikte şekil olarak öznel-nesnel, olumlu-olumsuz ve mutlak-görelî şeklinde ayrılan değerler de mevcuttur. (Aydın ve Gürler, 2018: 8)

Değer kişiden kişiye, toplumdan topluma değişen bir standart olduğundan dolayı farklı bilim dallarına ve araştırmacılara göre sınıflara ayrılmıştır. Değerler konusunda farklı sınıflandırmalar olup herkes tarafından kabul edilen bir değer sınıflaması yapılamamıştır. Bu alanda ilk sınıflama yapan kişi Spranger' dir. Spranger değerleri altı temel gruba ayırmıştır. Daha sonraki yıllarda Allport, Vernon ve Lindzey, Spranger'ın çalışmalarını takip etmişler ve 'Study of Values' isimli çalışmalarından sonra değerler altı sınıfta toplanmaya başlanmıştır. Bunlar: estetik, teorik (bilimsel),

iktisadi, dini, siyasi ve sosyal değerlerdir. Bu gruplandırma insan yaşamının temel bir takım varlık alanlarına göre oluşturulmuştur ve herkes hayatının her aşamasında farklı derecede bunlara önem verir. (Güngör, 1993: 61) Güngör bu gruplandırmalardan ilham almış ve altılı tasnife ahlaki değerleri de ekleyerek yediye çıkarmıştır.

Güngör'ün tasnifi şu şekildedir:

Estetik değerler: Hayatın düzenli ve ahenkli olması, güzelliklerde dolu bir dünya,

Ahlâkî değerler: Yalansız bir dünya, vicdan huzuru,

Teorik değerler: Bütün gerçeklerin bilinmesi, cahillikten arınmış bir dünya,

İktisadi değerler: Ekonomik bağımsızlık, konforlu bir hayat,

Dini değerler: Öbür dünyayı kazanma, günahlardan arınma,

Siyasi değerler: Eşitliğin sağlanması, hürriyet için mücadele,

Sosyal değerler: Gerçek dostluk, insanlara yardım. (Güngör, 1993: 62)

Nelson, Rokeach ve Schwartz'ın değer sınıflandırmaları da en çok kabul gören gruplandırmalardır.

Nelson değerleri üçe ayırmaktadır. Bunlar: bireysel değerler, grup değerleri ve sosyal değerlerdir.

Bireysel Değerler: Kişinin yaptığı seçimlerde, aldığı ürünlerde ve hobilerinde olduğu gibi kişisel tercihleriyle ilgilidir. (Michaelis'den aktaran Yazıcı, 2006: 501)

Grup Değerleri: Belirli bir gruba bağlı olan üyeler tarafından paylaşılan değerlerdir. Bu grup; kulüp, aile, politik veya dini bir grup olabilir. (Naylor ve Diem'den aktaran Yazıcı, 2006: 501)

Sosyal Değerler: Bireyin mevcut olan toplumsal yapı içerisinde yaşamını devam ettirmesini sağlayan saygı, eşitlik, adalet ve farklılık gibi değerlerdir. (Michaelis'den aktaran Yazıcı, 2006: 502)

Rokeach değerleri; Amaç Değerler ve Araç Değerler olarak ikiye ayırmaktadır.

Amaç Değerler: Yaşamın temel değerleridir. Kişinin varmak istediği hedefleri gösterir. Mutluluk, eşitlik, özgürlük, rahat bir yaşam, ulusal güvenlik gibi.

Araç Değerler: Amaç değerlere ulaşmak için kullanılabilecek davranış biçimleridir. (Bilgin, 1995: 84) Örneğin mutlu bir hayat sürebilmek için mantıklı hareket etmek, barış içinde yaşayabilmek için bağışlayıcı olmak, rahat bir hayat için sorumluluklarını yerine getirmek gerekir. (Aydın ve Gürler, 2018: 10-11)

Schwartz ise değerleri bireysel ve kültürel olarak ikiye ayırarak incelemiştir.

Bireysel Değerler: Bireylerin hayatlarını yönlendirme önemlerine göre incelenir.

Kültürel Değerler: Toplumda paylaşılan ve toplumsal kurallara dayanan soyut fikirlere dair bilgi üretmek amacıyla incelenir.

Schwartz'a göre bireysel değerlerin sınıflandırılması şu şekildedir: Gç, Başarı, Hazcılık, Uyarılım, z yönelim, Evrenselcilik, İyilikseverlik, Geleneksellik, Uyma ve Güvenlik. (Kuşdil ve Kağıtçıbaşı, 2000: 60-61)

Hilmi Ziya lken, her kültürün ve her toplumun kendine ait değerleri olduğunu ifade eder ve değerleri içkin, aşkın ve normatif değerler olarak üç sınıfa ayırır: (Ülken, 1965: 6)

İçkin Değerler: Duygular, kavramlar ve eşya ile ilişkiden ortaya çıkar. İnanmadan çok bilgi ağırlıklı olan bir değerdir.

Aşkın Değerler: Kişinin sosyal çevresiyle olan münasebetinden doğan değerlerdir. Bilgiden çok inanma ile ilgilidir. Bu değerler din ve ahlaklıtır.

Normatif Değerler: Kişiler arası söz ve eylemlerin değişimiyle ortaya çıkan değerlerdir. Bu değerlerde sözün söz ile değişiminde ölçü dil, eşyanın eşya ile değişiminde ölçü iktisat, eylemin eylemle değişiminde ölçü hukuk olmaktadır. (Poyraz, 2011: 68)

1.2. DEğERLER EğİTİMİ

Günümüz dünyasında salt bilgi ve beceri aktarmaya odaklanan eğitim bireyler için yeterli olmamaktadır. Çünkü insan, duyguları, değerleri ve tutumları olan çok yönlü bir varlıktır. Verilen eğitim insanın bu bütünselliğini programlarına yansıtmalı, bireyin duygu, tutum, ahlak, beceri ve davranışlarının hepsini bir bütün olarak geliştirmelidir. Eğitimin insanın bu tüm yönlerini içine alması ise ancak değerler eğitimi ile mümkündür. (Aydın ve Gürler, 2018: 50-51)

Değerler eğitimi bireylerin nasıl, hangi özelliklere ve davranışlara sahip olarak yetiştirilmek istendiğinin adıdır. (şişman, 2007: 5) Temel insani değerleri gelecek nesillere kazandırma, onlar için duyarlılık oluşturma ve bireylerin onları davranışa dönüştürerek hayata geçirmelerine katkı sağlamak için yapılan eğitimdir. (Durmuş,

2007: 323) Değerler eğitiminin ana gayesi insanın yaşamını anlamlı kılmak, kişiliğini güçlendirmek, ruhsal dengesini korumak, ahlak ve karakterini güçlendirmektir. (Aydın ve Gürler, 2018: 16) Bireyin kendisine ve çevresine karşı sorumluluklarını yerine getirmesini, kişinin ve toplumun kötü ahlaktan korunmasını ve iyi, mutlu ve huzurlu bir hayat sürdürülmesini sağlamak da değerler eğitiminin amaçları arasındadır. Günümüzde artarak devam eden şiddet, saldırganlık, ailede yaşanan sorunlar, toplumsal kuralları önemsememe, zararlı alışkanlıkların kullanım oranının artması, iş ahlakında düşüş, suç oranlarının artması, ahlaki değerlerin zayıflaması gibi sorunlar değerler eğitimine duyulan ihtiyacı gözler önüne sermektedir. (Aydın ve Gürler, 2018: 15)

Değerler eğitimi hayatla iç içe geçmiştir ve hayatın her safhasında vardır. (Aydın, 2010: 6) Birey değerleri öğrenmeye yaşamının ilk aşamasında başlamaktadır. Bir aile içerisinde dünyaya gelen çocuk büyürken o ailede var olan değerleri gözlemlemekte, model alma, taklit etme ve etkileşim yoluyla bu davranışları benimseyerek hayatına geçirmektedir. (Kaymakcan ve Meydan, 2020: 195) Bu anlamda aile değerler eğitiminin verildiği ilk kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Aile çocuğa ahlaki kuralları, değer yargılarını, iyi-kötü, doğru-yanlış, güzel ve çirkin olan duygu ve davranışları kazandırarak onu topluma hazırlamaktadır. (Aydın ve Gürler, 2018: 31) Çocuğun düzgün bir kişilik ve karakter kazanmasında ilk ve en önemli basamak görevini dolayısıyla aile üstlenmektedir.

Çocuğun aileden öğrendiği bilgi ve tecrübelerini okul ve çevre geliştirerek devam ettirir. Zira kadının iş hayatına katılması ve çekirdek aileye geçiş nedeniyle değerler eğitiminde ailenin boş bıraktığı alan okul tarafından doldurulmaktadır. (Köylü, 2019: 91)

Okul, değerler eğitimi uygulamalarıyla toplumsal ahlakı tesis etme ve geliştirme potansiyeline sahiptir. Etkili ve her seviyeye uygun eğitim programlarının olması, planlı ve sistemli bir yapıya sahip olması ve sürekli denetlenmesi, geniş kitlelere ulaşabilmesi, kişinin öğrenmeye hazır olduğu kritik dönemlerinin okul dönemine rastlaması ve nitelikli öğretmen kadrosunun bulunması gibi unsurlarla okulda etkili ve kalıcı bir değerler eğitimi yapılabilir. (Köylü, 2019: 89) Böylece kişilere ve topluma saygılı, sorumluluklarının bilincinde, özgüven sahibi, hayatın anlamını kavramış, hedefinin ve düşüncelerinin farkında olan, düzgün bir

kişilik ve karaktere sahip bireyler yetişir ve toplum huzurlu bir ortama kavuşur. Çünkü bu ve benzeri değerler olmadan düzenli bir toplumsal hayatın varlığı düşünülememektedir. Ancak etkili bir değerler eğitimi için aile, okul, arkadaş grupları, kitle iletişim araçları ve diğer tüm topluluk ve kuruluşların işbirliği içerisinde olması gerekmektedir. (Köylü, 2019: 90)

Ülkemizde değerler eğitimi çeşitli aşamalardan geçmiştir. Değerler eğitimi bazen ayrı bir ders olarak okutulmuş bazen de diğer derslerin içerisinde yer almıştır. Günümüzde ise diğer derslerin içerisinde öğrencilere aktarılmaya çalışılmaktadır. Bu durum tesirli bir değerler eğitimi için planlı bir eğitim anlayışının gerekliliğini ortaya çıkartmaktadır. (Yazıcı, 2006: 514) Değerler yalnızca bir dersin konusu değildir. Bununla birlikte bir dersin işleyişinde yapılan uygulamalar ve etkinlikler, öğretmenler tutumları ve kullanılan öğrenim materyalleri değerler eğitime olanak tanır. DKAB dersi tüm bunlara hem konuları hem de amaçları açısından imkân tanır. (Kaymakcan ve Meydan, 2011: 32)

1.3. DEĞERLER EĞİTİMİ YAKLAŞIMLARI

Geçmişte eğitimin genel hedefleri arasında yer alan değerler, yeni ilkökul programlarının bir parçası haline gelmiş, bu da değerler eğitimi akımlarının bir bütün olarak yeniden incelenmesini zorunlu kılmıştır. Günümüzde eğitim kurumlarının hedeflerine bakıldığında birçoğunun adil olma, yaratıcı olma, vatansever olma, girişimci olma ve düzenli olma gibi değerleri içerdiği görülmektedir. (Akbaş O. , 2008: 10) Ancak eğitim programlarında var olan bu değerleri ‘Nasıl öğretmeliyim?’ sorusu neredeyse tüm öğretmenlerin zihinlerini meşgul eden bir soru olmuştur. Bu nedenle değerlerin eğitiminde hangi metotların, yaklaşımların, yöntem ve tekniklerin kullanılması gerektiği hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. (Aydın ve Gürler, 2018: 67)

Değerlerin nasıl öğretilmesi gerektiği konusunda farklı fikirler olsa da hemen hepsi değerlerin gelecek nesle kazandırılması ve benimsetilmesi düşüncesindedir. Değerler eğitiminin tarihine bakacak olursak, tüm akımlar değerlerin, eğitim öğretiminin bir parçası haline gelmesi gerektiği görüşündedir. Ancak bu değerlerin

nasıl öğretilmesi gerektiği özellikle 20. yüzyılda çok fazla tartışılmış ve konu karmaşık bir hal almıştır. (Aydın ve Gürler, 2018: 67)

Değerler eğitimi yaklaşımlarını incelediğimizde bunlar genelde arka planda var olan eğitim felsefesine, özelde ise bunları ortaya koyanların;

- a) İnsanın doğasını ve insan-çevre/toplum bağlantısını tanımlamalarına,
- b) Değer kazanma süreçleri üzerine olan açıklamalarına,
- c) Değerlerin kaynağı hakkındaki görüşlerine,
- d) Değerler eğitiminden beklentilerine,

e) Uygulamak istedikleri metotlara vb. göre sınıflandırılmaktadır. (Meydan, 2014: 96)

Değerler eğitimi ile ilgili literatürü incelediğimizde geçmişten günümüze değerlerin öğrencilere nasıl benimsetileceği ile ilgili farklı yaklaşımların geliştiğini görmekteyiz. Bu yaklaşımlarla ilgili literatürdeki genel eğilim ise şu şekildedir: Genel kabul gören değerlerin bireylere aktarılmasını amaçlayan değer aktarma yaklaşımları ve bireylerin değerlerini kendilerinin keşfetmesini, böylece genel doğrulara yine kendilerinin ulaşmasını sağlayan değer geliştirme yaklaşımlarıdır. Bu iki yaklaşıma bütüncül yaklaşımlar dediğimiz ve içerisinde karakter eğitimi ile adil topluluk okulları bulunan eğilimi de ilave edebiliriz. (Kaymakcan ve Meydan, 2011: 35)

Değerler eğitimi yaklaşımları birbirinden ayrı düşünülmemelidir. Değerler eğitimi yapılırken bütüncül bir yöntemin kullanılması yani farklı metot ve yöntemlerin birlikte uygulanmasının daha faydalı ve verimli olacağı düşünülmektedir. Birey eğitiminin farklı aşamalarında değişik yaklaşımlardan faydalanabilmektedir. Yapılan araştırmalar ahlak eğitiminin ve kimlik kazanmanın bireylerde bilhassa küçük yaşlarda pekiştirme ve model alma yoluyla olduğunu göstermiştir. Bu şekilde bir öğrenme ise ancak değer aktarımı yaklaşımları ile mümkündür. Bireyin içsel ahlakının gelişmeye başladığı ergenlik döneminde kişi düşünmeye, araştırmaya ve kültürel birikime ulaşmaya başladığından bu süreçte değer geliştirmeye yönelik yaklaşımların kullanılması uygundur. (Helstead ve Taylor'dan aktaran Kaymakcan ve Meydan, 2020: 170) Bu nedenle bu yaklaşımların her birinden istifade ederek bir değerler eğitimi yapılmalıdır.

Bu bölümde literatürde genel kabul görmüş değer aktarma yaklaşımları olan değer telkini, davranış değiştirme; değer geliştirme yaklaşımları olan ahlaki

muhakeme, değer analizi, değer açıklama ve bütüncül değerleri eğitimi olan adil topluluk okulları, karakter eğitimi aktarılmaya çalışılacaktır.

1.3.1. Değer Aktarma Yaklaşımları

1.3.1.1. Değer Telkini

Değerlerin öğretilmesinde kullanılan en eski yaklaşımdır ve kökleri klasik eğitim anlayışına dayanır. Değer telkini yaklaşımına göre evrende değişmeyen, kesin olan evrensel birtakım değerler vardır. Bu değerler tartışılmaksızın tüm insanlar tarafından genel geçer kabul edilir. Öğrencilerin önceden var olan bu değerleri eleştirmeden, sorgulamadan, tartışmadan kabul etmeleri beklenir. (Dilmaç, 2007: 36) Çünkü uzun yıllardır tecrübeyle var olan, üzerinde kuşku duyulmayan ve gerçek olan bu değerler, topluma olumlu katkı yapan, toplumsal hayatın devamını sağlayan bir nitelik taşırlar. (Ekşi ve Katılmış, 2015: 16) Bu nedenle birey onlar hakkında doğru ve yanlış herhangi bir yargıda bulunmaz aksine kendini bu değerlere uydurur. Toplumda var olan değerler böylece korunmuş olur.

Bu yöntemin temelinde “Yeterince söyler ve davranışlarınızla gösterirseniz bireyler sonunda istediğiniz gibi davranacaktır” kabulü vardır. Dolayısıyla bu yaklaşımın temelinde önceden var olan değerleri telkin etme, doğrudan söyleme anlayışı bulunmaktadır. (Köylü, 2019: 54) Örneğin, adalet değeri öğrencilere öğretilirken, telkin ve tavsiyelerde bulunulur, bununla ilgili ilkeler ve örnekler verilir. İnsanların tüm iş ve davranışlarında adil olmaları gerektiği vurgulanır.

Bu yaklaşımda eğitimciler tarafından önceden belirlenen değerlere uygun çeşitli araç, yöntem ve teknikler kullanılır. Efsanevi kahramanlar, kahramanlık şarkıları, töresel oyunlar ve öyküler yoluyla değerler aktarılır. (Welton ve Mallan'dan aktaran Sarı, 2007: 61) Dolayısıyla bu yaklaşım öğretmen merkezli bir yaklaşımdır ve okullarda sıklıkla kullanılmaktadır. Burada öğretmen eğitim sürecine rehberlik eden bir liderdir. Öğrencilerin değerlerini sorgular ve açıklar. Öğrenciler ise öğretmenin sorularına cevap verir ve davranışlarını buna uygun düzenler. (Kaymakcan ve Meydan, 2020: 172)

Değer telkininde amaçlar Suparka ve Johnson tarafından şöyle ifade edilmektedir:

1. Öğrencilere birtakım değerleri aşlamak ve bu değerleri içselleştirmelerini sağlamak.
2. Öğrencilerin değerlerini var olması istenen değerlere en yakın hale getirmektir. (Suparka ve Johnson'dan aktaran Kaymakcan ve Meydan, 2020: 172)

Bu amaçlara ulaşmak için eleştirme, azarlama, öğüt verme, buluş yoluyla öğretme, olumlu ya da olumsuz pekiştirme, taklit, oyun, canlandırma ve model olma gibi metotlar kullanılır. Özellikle yapılan hataları doğrusu ile düzeltmek oldukça kullanılan bir yöntemdir. (Fernandes'ten aktaran Yazıcı, 2006: 510)

Değer telkini yaklaşımının aşamaları ise şunlardır:

- Benimsetilmek istenen değerler önceden belirlenir.
- Değerlerin ne düzeyde benimsetilmek istendiği belirlenir.
- Değerler ile ilişkili olarak gösterilmesi amaçlanan davranışlar ortaya konur.
- Belirlenen değere uygun metot seçilir.
- Seçilen metot uygulanır.
- Sonuçlar değerlendirilir. (Suparka'dan aktaran Dilmaç, 2007: 36)

1.3.1.2. Davranış Değiştirme

Davranışçı öğrenme kuramının değerler eğitimi alanındaki uygulamasını içeren bu yaklaşım koşullanmaya bağlı olarak kişinin davranışlarının değişmesini amaçlayan yöntemdir. (Wattenberg'den aktaran Dilmaç, 2007: 37) Bu yaklaşımda önce öğrenciye kazandırılacak davranışlar tespit edilir. Sık ve vurgulu tekrarlar, ödül, ceza, olumlu ve olumsuz pekiştirme ile hedeflenen davranış kazandırılmaya çalışılır. (Erden ve Akman, 2000: 138) Örneğin öğrencilere temizlik ile ilgili bazı sorumluluklar kazandırmak hedefi varsa, öncelikle bunların neler olduğu listelenir, sonra bunların nasıl ve kaç defa tekrar edileceği belirlenir. Temizlik ile ilgili kurallara uyan veya uymayan öğrencilere verilecek ödül-ceza tespit edilir. Uygulama aşamasına geçildiğinde öğretmen temizlik ile ilgili genel bilgiler verir ve kuralları açıklar. Öğrencilerden beklentilerini, kurallara uyanların alacağı ödülleri, uymayanlara

verilecek cezaları açıklar. Daha sonra öğretmen öğrencilerini gözlemlemeye başlar. Hedeflenen davranışı gerçekleştirenleri hemen ödüllendirir, bilgiye ihtiyaç duyan, eksik davranışta bulunanlara dönüt verir. Bu süreçte öğretmen öğrencilerine adil davranmalı ve iyi bir model olmalıdır. Belirlenen süre içerisinde hedeflenen davranışı gösteren öğrenciler övülür, ödül verilir, ismi sınıfa ve okula asılır. (Köylü, 2019: 54-55) Bu şekilde davranışı övülen ve ödül alan öğrenciler o davranışı yapmaya devam eder.

Davranış değiştirme yaklaşımına Afdal sınır belirleme yöntemi ismiyle yeni bir boyut kazandırmıştır. Buna göre sınıfta ve okulda kurallar açıkça belirlenir ve ısrarla uygulanırsa istenen davranış gelişebilir. Belirlenen kurallara farklı yaptırımlar uygulanarak sağlıklı bir okul ortamı oluşturulabilir. Yaptırım uygulanmayan, takip edilmeyen ve dönütü olmayan kurallar yok olmaya hazırdır. (Afdal, 2007: 333-334)

1.3.2. Değer Geliştirme Yaklaşımları

1.3.2.1. Ahlaki Muhakeme

Ahlak eğitimi ve gelişiminde Piaget'in yolundan giden ve onun çalışmalarını geliştiren Kohlberg, çocuklarda ahlaki gelişimi izah etmeye yönelik çalışmalarda yargılama ve ahlaki düşünüş yeteneğine odaklanmıştır. (Nucci'den aktaran Kaymakcan ve Meydan, 2020: 175) Bu yaklaşımın ana fikri bireylerin ahlaki gelişimini sağlayacak dengesizlik oluşturarak bu dengesizliği ortadan kaldıracak arayış halini oluşturmak ve farklı bakış açıları ile fikirlerin takas edilmesini sağlamaktır. (Power'dan aktaran Kaymakcan ve Meydan, 2020: 175)

Yaklaşımın değerler eğitimi açısından amacı; çocuklara gerçek veya kurgulanmış ikilemli hikâyeler anlatarak onların ahlaki yargılarını fark etmelerini sağlamaktır. (Akbaş O. , 2008: 15) Öğrenciler bu şekilde gelecekte karşılaşılabilecekleri olası sorunlarda nasıl davranmaları gerektiğini tecrübe ederler. Kohlberg'in bu amaca yönelik kullandığı bir hikâye şöyledir:

Bir kadın kanser hastalığı sebebiyle ölüm döşegindedir. Onu kurtaracak olan ilacı aynı kasabada bulunan bir eczacı üretmektedir. İlaç bu eczacıdan başka kimse tarafından yapımı bilinmeyen özel bir ilaçtır. Ancak eczacı ilacı maliyetinin 10 katı

fiyatına satmaktadır. Hasta kadının kocası Heinz, bu parayı bulmak için tanıdığı herkesten borç istemiş ama ilacın sadece yarı parasını bulabilmiştir. Böyle bir durumda Heinz karısının iyileşmesi için gerekli olan ilacı eczaneden çalmalı mıdır? Çalmamalı mıdır? Neden? (Köylü, 2019: 58)

Bu ve buna benzer ahlaki durumlarla öğrencilerin görüşleri alınmakta, çözüm önerileri sunulmakta, tartışmalar yapılmakta ve hangi ahlaki gelişim düzeyinde oldukları tespit edilmektedir. Ancak burada önemli olan öğrencilerin ahlaki ikilemler karşısında buldukları çözüm önerileri değil, bu çözüme ulaşırken nasıl bir akıl yürütme sürecinden geçtikleri ve neden o çözüme ulaştıklarıdır. (Köylü, 2019: 59) Alınan cevaplara göre Kohlberg bireylerin altı yargı aşaması ve üç gelişim düzeyi olduğunu belirtmiştir. Bunlar şu şekildedir:

1. Gelenek Öncesi Düzey (4-10 yaş)

Değerler otorite tarafından oluşturulmuştur. Değerlerin ve davranışların sonuçlarına göre olan ahlaki yargıları içerir. İki dönemden oluşur:

Dönem 1: İtaat ve ceza evresidir. Cezadan kaçınmak için otoriteye soru sormaksızın itaat edilir. Ahlaki davranışı belirleyen ödül ve cezadır.

Dönem 2: Bireyin kişisel ihtiyaçlarını karşılamak için çaba sarf ettiği ve çıkarlarına dayalı davranışta bulunduğu dönemdir.

2. Geleneksel Düzey (10-18 yaş)

Diğer kişiler tarafından kabul edilen davranışlar doğrudur. Birey bu seviyede kuralları benimseyen, destekleyen ve koruyan bir konumdadır. İki dönemden oluşur:

Dönem 3: Birey çevresinde bulunan kişilere yardım etme, onların onayını alma uğruna davranışlarda bulunur. Kararlarının ve davranışlarının oluşmasında başkalarını memnun etme düşünmesi vardır.

Dönem 4: Kanunlara ve düzene uyma eğiliminin yüksek olduğu evredir. Birey mevcuttaki sosyal düzeni korumak için çaba sarf eder. Ülkeye, akrabalara, aileye sadakat, otoriteye saygı vardır.

3. Geleneksel Ötesi Düzey (18 ve sonrası yaşlar)

Ahlaki değer ve ilkeler grupların otoritelerinden üstündür. Evrensel ahlaki ilkelerle uyumlu değerler kabul edilir.

Dönem 5: İnsan hakları ve toplumca benimsenmiş sorumluluklara bağlılık ön plandadır. Davranışlar ve kararlar yasal bakış açısına uygundur.

Dönem 6: Karar verilirken eşitlik, adalet gibi ahlaki değerler göz önünde bulundurulur. Evrensel ahlaki değerler ve ilkeler davranışları yönlendirir. (Yazıcı, 2006: 513)

Öğretmenin bu yaklaşımın uygulanması aşamasındaki rolü ahlaki ikilemlerin bulunduğu örnekler sunmak ve öğrencilerin gerek bireysel gerekse gruplar halinde çalışarak ahlaki çelişkileri çözmelerine yardım etmektir. Bununla birlikte sınıfta demokratik bir öğrenme ortamı oluşturmak, herkesin fikrini özgürce ortaya koymasını sağlamak, öğrencilerin karşılıklı diyalog oluşturmalarına ve farklı gerekçeleri duymalarına rehberlik etmek de görevli arasındadır. (Köylü, 2019: 59)

Ahlaki muhakeme yaklaşımı sınıfta genellikle küçük grup tartışmaları olarak uygulanır. Ahlaki ikilem içeren örnek olayların ‘neden ve niçin?’ sorularına cevap verilerek küçük gruplarca tartışılması istenir. (Suparka ve Johnson'dan aktaran Kaymakcan ve Meydan, 2020: 176) Bu yaklaşımın uygulama basamakları Savage ve Armstrong tarafından şöyle belirlenmiştir: (Keskin, 2008: 32-33)

- Ahlaki İkilemi Anlatma: Öğrencilerin seviyelerine uygun ve gerçek hayatta karşılaşmaları mümkün olan bir ikilem sözel, görsel veya yazılı olarak sunulur.

- Öğrencilerden geçici cevaplar (tepkiler) önermeleri istenmesi: Her öğrencinin gerçek hayatta böyle bir durumla karşılaştığında nasıl bir tepkide bulunarak kararlarının neler olacağını nedenleri ile yazmaları istenir.

- Öğrencileri akıl yürütmelerini tartışmaları için gruplara ayırma: Öğrenciler gruplara ayrılır ve kendi yazdıklarını nedenleri ile arkadaşlarıyla paylaşmaları sağlanır.

- Muhakemeyi tartışma ve bir sonuç saptama: Öğretmen kendi rehberliğinde tüm görüşleri içine alan bir tartışma başlatır. Tartışmadan sonra her öğrenciden bir kâğıt çıkarmasını ve kendi desteklemediği görüşü savunacak olumlu nedenler yazmasını ister. Bu şekilde öğrenciler kendi fikirleri dışındaki diğer çözüm önerileri hakkında da düşünerek fikir üretmiş olurlar. Sonra her öğrenci kendi düşüncesini savunan nedenleri tekrar yazar.

Ahlaki muhakeme yaklaşımının sonucunda öğrencilerin davranışlarını yönlendirecek ahlaki ilkeler geliştirmeleri beklenir. Öğretmen dersini bu yaklaşıma göre işleyecekse getirdiği ahlaki ikilem öğrencilerin zihinsel gelişim seviyelerinin biraz üzerinde olmalıdır. Bu ikilem farklı değer alanlarından da olabilir. Örneğin, suç

ve ceza, itaat, adalet, hukuk, özgürlük, yaşam, ödül, mülkiyet gibi konular ikilem olarak sunulabilir. Gerçekçi olmayan ve gelişi güzel ikilemler öğrencilere herhangi bir fayda sağlamayacağı gibi isteksizliğe ve memnuniyetsizliğe neden olabilir. Öğretmenin de belli kabulleri öğrencilere dayatması, onların düşünmesi için fırsat vermemesi, sadece belirli öğrencilerle tartışma yapması ve belli cevaplara yönlendirmesi de bu yöntemin başarısız olmasına neden olur. Bu sebeple fikirlerin özgürce ifade edilebileceği, ahlaki tartışmaların kısıtlanmadan yapılabileceği bir eğitim ortamı öğretmen tarafından oluşturulmalıdır. (Köylü, 2019: 59) Ahlaki ikilemler de basit, açık, anlaşılır, görüş bildirmeye müsait yani açık uçlu, belirlenen hedefe uygun, akıl yürütmeye müsait ve öğrenci seviyelerine uygun olmalıdır.

Ahlaki muhakeme yaklaşımı uygulama açısından bazı sınırlılık oluşturduğundan dolayı eleştirilmiştir. Çünkü bu yöntem sınıfta kolaylıkla uygulanacak bir yöntem değildir. Öğretmenlerin bu yaklaşımı derslerinde uygulaması için ahlaki gelişim kuramlarını çok iyi bilmeleri, grup tartışmalarını yönetecek iktidara sahip olmaları, öğrencilerin bilişsel ahlaki düzeylerini iyi bir şekilde bilmeleri ve verilen cevapları yorumlayıp öğrencileri yönlendirme becerilerine sahip olmaları gerekir. (Kaymakcan ve Meydan, 2020: 177) Ancak tüm bunları yapmak zor ve uzmanlık gerektiren bir durumdur. Ayrıca her değer için ahlaki bir ikilem bulup bunu öğrencilerle paylaşıp sınıfta tartışmak oldukça zaman isteyen bir süreçtir.

1.3.2.2. Değer Analizi

Toplumsal hayatta pek çok ahlaki sorun içeren durumla karşılaşabiliriz. Bir otobüste yolculuk yapmak, internette sohbet etmek, bir apartmanda başka insanlarla yaşamak hatta sokakta yürümek gibi. Bu çağın bireyleri pek çok sorun ve seçimle karşı karşıya kaldıklarından daha fazla karmaşa, anlaşmazlık ve değer çatışması yaşamaktadırlar. İşte değer analizi yaklaşımı, bu anlaşmazlık ve karmaşıklık dönemlerinde bireylerin düşünme, sorgulama ve ahlaki değerlerini açığa çıkararak benimsetme süreçlerine yardım edilirse, onların kendi değerlerini kolaylıkla farkına varabilecekleri anlayışına dayanır. (Köylü, 2019: 57)

Değer analizi yaklaşımı, içerisinde ahlaki değerler olan örnek olaylar ile mantıksal düşünme ve bilimsel araştırma süreçlerini kullanarak öğrencilerin ahlaki

değerleri kazanmalarını amaçlayan bir sistemdir. Bu yaklaşım gerçek veya yapay sorunlar karşısında öğrencilere öğüt ve direktif verilmesine karşı çıkarak, duygusal olmadan neden ve niçin soruları ile delillerin analiz edilmesini içerir. (Doğanay, 2006: 272) Örneğin; ‘başkalarının eşyalarını almamalıyız’ cümlesinde olduğu gibi öğüt vermek yerine, yerde bulduğu bir cüzdanı sahibine götüreren bir bireyin davranışının doğruluğu ve dürüstlüğü ile cüzdanın sahibinin parasını bulmasaydı neler olabileceği tüm yönleriyle tartışılır. (Erden ve Akman, 2000: 127) Değer analizinde bilimsel düşünme süreçleri olan sorunu belirleme, sorunu açıklığa kavuşturma, sorun hakkında bilgi toplama, bilgi ve kanıtların doğruluğunu değerlendirme, mümkün olan olası çözüm yollarını belirleme, çözüm yollarının olası doğurgularını belirleme ve değerlendirme ile seçeneklerden birini seçme aşamaları uygulanır. (Doğanay, 2006: 272-273) Öğrenciler bu şekilde bilimsel problem çözme yöntemini günlük hayatta sosyal problemlerini çözerken kullanmış olurlar. Bu yaklaşım nedenselliği, objektif araştırmayı ve mantıksal olmayı vurgulayan yaklaşımdır.

Değer analizi yaklaşımının hedefleri şöyledir: (Metcalf'dan aktaran Bacanlı, 2006: 34-35)

- Öğrencilere, bir değer nesnesini uygun bir şekilde değerlendirmeyi öğretmek,
- Öğrencilerin, değer nesnesi ile ilgili en akılcı yargıya ulaşmalarını sağlamak,
- Öğrencilerin, en akılcı yargıya ulaşmalarına yardım etmek,
- Öğrencilere, birtakım değer nesneleri hakkında değer yargısında bulunan bir grubun üyesinin nasıl olunabileceğini öğretmek.

Bu yaklaşım bireylerin kendi akıl ve mantıklarını kullanarak bilimsel yöntemlerle kendi değerlerini bulabileceklerine ve içselleştireceklerine dayanır. Değer analizi yöntemi bu nedenle bilimsel problem çözme basamaklarıyla benzer bir süreci izler. Bu basamaklar şu şekildedir:

1. Var olan değer sorununun tanımlanması
2. Değer sorunu için alternatif çözüm yollarının açıklanması
3. Sorun ile ilgili deliller toplayarak sonucun tahmin edilmesi
4. Delillerin uygunluğunun ve doğruluğunun değerlendirilmesi
5. Alternatif çözüm yollarının belirlenmesi
6. Her durum için olabilecek sonuçların değerlendirilmesi ve açıklanması
7. Alternatif çözüm yollarından tercihte bulunulması

8. Tercih edilen öneriye göre davranışta bulunulması (Welton ve Mallan'dan aktaran Doğanay, 2011: 242-243)

Bu aşamalar, öğrenciler istenilen yeterliliği kazanana kadar uygulanmaya devam eder. Öğretmenin bu yaklaşımdaki rolü, öğrencilerin sosyal hayatta karşılaşabilecekleri değer sorunu içeren örnek olaylar getirmesi ve öğrencilere rehberlik etmesidir. (Köylü, 2019: 58) Öğretmen sorularıyla öğrencileri düşündürür ve ufuklarını açar. Öğretmenin bu yaklaşımın uygulama aşamasında dikkate alması gereken bazı kurallar vardır. Bunlar şu şekildedir:

1. Öğretmen öğrencilerin seviyelerine ve ilgi düzeylerine dikkat etmelidir.
2. Öğrencileri küçük gruplara ayırarak bu yaklaşımı uygulamalıdır. Böylece zamanı iyi kullanarak verimi artırmış olacaktır.
3. Öğrencilerin dikkatlerinin dağıldığını fark ettiğinde özetleme yapmalıdır.
4. Problemi çözmeye yetecek kadar zaman yoksa ve konuyla ilgili yeterli içerik bulunmazsa değer analizine başlamamalıdır. (Aydın ve Gürler, 2018: 81)

Öğrenciler de yukarıda var olan problem çözme aşamalarını uygulayarak ahlaki sorunu çözmeye çalışır. Bireysel ya da grup çalışmasıyla sorun çözülebilir. Öğrencilerden değer konuları veya araştırma konuları ile ilgili kanıtlanabilir gerçeklikler elde etmeleri beklenir. (Köylü, 2019: 58)

Trafik kurallarına uyulması, çevrenin temiz tutulması, sokak hayvanlarının korunması, okula geç kalma sorunun ortadan kaldırılması, ortak görevlerin yerine getirilmesi gibi pek çok duruma dair çözümler bu yaklaşım sayesinde değerlerle ilişkilendirilebilir. (Kaymakcan ve Meydan, 2020: 179) Örneğin bir çocuk okuluna bisikletle gitmektedir. Ancak okul yolu taşıt trafiğine açık ve bisiklet kullanmaya elverişli değildir. Çocuk sabah erken kalkmaması nedeniyle de okula geç kalmıştır. Böyle bir sosyal problem değer analizi yöntemiyle analiz edildiğinde sorumluluk, kurallara uyma ve can güvenliği değerleri ortaya çıkmakta ve problem bu değerler açısından incelenmektedir. (Çengelci, 2010: 21)

Değer analizi yaklaşımında şu metotlar sıklıkla kullanılır:

- Akıl yürütme ve kanıt göstermeyi gerekli kılan yapılandırılmış akılcı müzakereler,
- Ahlakla ilgili farklı durum ve işleri analiz etmek,
- Prensipleri analiz etmek,

- Tartışma ve araştırmadır.

Gerçek hayatta karşılaşılabileceğimiz sosyal problemlerle ilgili çalışmalar yapıp bunu seminer ya da diyalog yöntemiyle sınıfta sunmak da sıklıkla kullanılan bir yöntemdir. (Suparga ve Johnson'dan aktaran Kaymakcan ve Meydan, 2020: 178-179)

Bu yaklaşım ahlaki problemleri objektif ve nesnel bir bakış açısıyla ve bilimsel yöntemler kullanılarak çözmeye çalıştığı için takdir edilse de uygulama aşamasında bazı sınırlılıklar getirdiğinden dolayı eleştirilmiştir. Ahlak eğitimi gibi duyguların ağırlıklı olduğu bir alanda çok fazla mantıksal ve duygular olmadan araştırma yapmayı vurguladığı ve uzun zaman alan bir süreci gerektirdiğinden dolayı eleştirilmiştir. (Sunal ve Haas, 2002: 183)

1.3.2.3. Değer Açıklama

Değer açıklama yaklaşımı ABD’de 1960’lardan 1980’lerin ortalarına kadar en çok kullanılan değerler eğitimi yöntemlerinden biridir. (Kirschenbaum'dan aktaran Öztürk, 2012: 238) Bu yaklaşımın temelinde bireylerin hayatlarında önemli olan şeyleri nasıl belirledikleri düşüncesi bulunmaktadır. John Dewey’in çalışmalarını takip eden Raths, Harmin ve Simon tarafından 1966 yılında oluşturulan bu yaklaşıma göre birey nelere değer vereceğini alternatif ve mümkün olan tüm sonuçları inceledikten sonra kendisi özgürce karar vermelidir. (Öztürk, 2012: 238)

Bu yaklaşımın amaçları şöyledir:

1. Öğrencilere hem kendilerinin hem de başkalarının değerlerinin farkında olmalarını ve bu değerleri tanımlamalarını sağlamak.
2. Öğrencilerin kendi değerleri ile ilgili başka kişilerle olan münasebetlerinde açık ve dürüst olmalarına yardımcı olmak.
3. Öğrencilerin kendi duygu, düşünce, değer ve davranışlarını değerlendirmek için hem mantıksal hem de duygusal açıdan yaklaşabilmelerini sağlamaktır. (Suparga ve Johnson'dan aktaran Kaymakcan ve Meydan, 2020: 180)

Simon değer açıklama yaklaşımının amacını ise şu şekilde ifade etmektedir: Daha üretken, daha azimli ve kararlı, birbirleri ile sağlıklı ilişkiler kurabilen ve eleştirel düşüncesi daha gelişmiş bireyler yetiştirmektir. (Kupchenko ve Parsons'dan aktaran Kaymakcan ve Meydan, 2020: 180)

Bu yaklaşım kişinin kendi değer, inanç, duygu ve önceliklerini fark etmesini, bunların güçlü ve zayıf yönlerini inceleyip kendisinin seçmesini ve hayatına yansımaları kapsar. Bireyin tüm hayatı boyunca ona yardım edecek bilgi, beceri, tutum, değer ve davranışların öğrenilmesine yardım eder. (Aydın ve Gürler, 2018: 83)

Günümüzde öğrenciler, veliler ve öğretmenlerinin dışında pek çok faktörden etkilenmektedir. Mesela televizyon, akran grupları, sinema ve magazin dünyasının yıldızları, yazılı basın bunlardan bazılarıdır. Öğrencilerin model alacağı faktörlerdeki artış onun karar alma sürecini ve kararının sonucunu da etkilemektedir. Çünkü model sayısında artış yaşandığında bireyin doğru kararlar alması zorlaşmakta ve bocalamasına neden olmaktadır. İşte değer açıklama yöntemi böyle bir dünyada bireyin kendi değerlerinin farkına vararak akran gruplarının ya da diğer faktörlerin etkisi altında kalmadan kendi doğrusunu bulmasını hedef edinmektedir. (Simon ve diğerleri, 1972: 3) Çünkü birey her geçen gün farklı olaylar ve durumlarla karşı karşıyadır. Birey yaşadığı hayatta, ilişkilerinde, tercihlerinde, kararlarında, davranışlarında ve aklına gelen soruların cevabında değer tercihlerini kullanır. Öyle ki değerleri üzerine düşünmüş, değerlerini benimsemiş ve açığa çıkarmış kişilerin tercihleri, kararları, davranışları kısaca tüm hayatı kolaylaştırmış, sağlam temellere oturmuş demektir.

Bu yaklaşımda öğretmenin görevi öğrencilerin kendi değer yargılarını fark etmesine, seçmesine ve karar vermesine yardım etmektir. Öğretmen öğrencileri belirli değerleri kabul etmek için zorlamaz. Herkesin düşüncesine saygı duymasının esas olduğunu göstererek sınıfta bu yöntemin uygulanmasını kolaylaştırır. Öğretmen öğrencinin kendi iradesiyle değerini seçmesi için fırsatlar sunar ve seçtiği değeri açıkça ifade etmesi için teşvikte bulunur. Öğrencileri eleştirmez ve azarlamaz. (Kaymakcan ve Meydan, 2020: 181) Raths, Harmin ve Simon, (Kupchenko ve Parsons, 1987: 15) değer açıklama yaklaşımında öğretmenin rolünü şöyle ifade etmiştir:

- Öğrencilerin değer ve tutumlarına yönelik görüş ve açıklamalarını almak;
- Eleştirmeden, yargılamadan, değiştirmeye çalışmadan öğrencilerin duygu, düşünce, fikir ve inançlarını kabul etmek;
- Öğrencilerin kendi değerleri ile ilgili düşüncelerini sağlayacak sorular sormak;

- Kendi duygu, düşünce ve fikirlerini sadece bir örnek olarak sunmaktır.

Bu yaklaşımın temelinde öğretmenlerin kurgusal olay ve durumlar sunması, öğrencilerin de bu durumlara dair görüşleri tartışması ve karar vermesi vardır.

Canlandırmalar, rol yapmaya dayalı oyunlar, küçük grup tartışmaları, tümevarım, problem çözme, düşünce kâğıtları, açık uçlu sorular, gerçek ya da yapay yüklü durumlarla yüzleşmek, sınıf dışı etkinlikler ve otobiyografi gibi metotlar bu yaklaşımda sıklıkla kullanılır. (Bazarkulov, 2008: 79) Bu metotlar uygulanırken yedi aşamadan geçilir ve öğrencilerin pek çok değer seçeneği arasından kendi değerini başkasının telkiniyle değil, yaptığı inceleme ve değerlendirme sonucu seçmesi amaçlanır. Uygulanan yedi basamaktan oluşan süreç şöyledir: (Öztürk, 2012: 238-239)

I. Seçme

1. Öğrencilerin baskı ya da etkileme olmadan özgürce seçim yapmalarını teşvik etme.
2. Öğrenci seçme durumuna geldiğinde, alternatif durumlar oluşturmaya yardımcı olma.
3. Öğrencilerin her bir alternatifin sonuçlarını ince ve mantıklı düşüncelerini sağlayarak alternatifleri değerlendirmede onlara yardım etme.

II. Ödüllendirme

1. Öğrencileri hangi davranışların korunup ödüllendirildiği konusunda düşünceleri için teşvik etme.
2. Değer tercihlerini başkalarının teyit etmesi için fırsatlar sunma.

III. Davranma (Harekete Geçme)

1. Seçtiği değere göre yaşaması ve davranması için öğrenciyi özendirme.
2. Bu davranışının hayatının sonraki aşamalarında tekrarlanması için onlara destek olma.

Örneğin bir öğretmen öğrencilerine sınavda kopya çekme ve çekmeme davranışının sonuçlarını bu yaklaşımla sorgulatabilir. Kopya çekince ve çekmeyince ne gibi durumlar oluşur, neler kazanılıp neler kaybedilir öğrencilerle tartışılıp değer kazanmalarını sağlanabilir. Bu aşamada doğru davranışı seçen ve bunu gerekçeleriyle savunan öğrenciler motive edilir. Daha sonra öğretmen, öğrencilerin kazandığı bu davranışı koruyabilmesi ve hayatları boyunca uygulayabilmesi için fırsatlar sunar ve destekler. (Köylü, 2019: 57)

Değer açıklama yaklaşımı dört ana maddeye sahiptir. (Leming'den aktaran Aladağ, 2009: 29-30) Bunlar şöyledir:

1. Yaşam üzerine bir odak: Bu yaklaşım insanların dikkatini kendi yaşam yönlerine çeker. Böylece onların değerleri belirlenmiş olur.

2. Ne olduğunun kabulü: Değerleri açıklamak başka insanların kararsızlık durumlarını kabul etmektir.

3. Daha uzağı yansıtmaya bir davet: Hem başkalarının düşünce ve durumlarını kabul etmiş olmalı, hem de onların bu durumları üzerine birtakım şüpheleri teşvik etmiş olmalıdır.

4. Kişisel güçlerin bir gıdası: Değer açıklaması, ustalıkların aydınlanma çalışmasını destekler ve kendine hâkim olma duygusunu besler. Bu sayede bireyler değerleri bilirse davranışlarının sorumluluğunu alabilirler.

Bu yaklaşım 1980'lerden sonra popülerliğini kaybetmiş ve eleştirilmeye başlanmıştır. Dini açıdan değerlerin göreceliliğine sebep olduğu düşüncesiyle eleştirilmiştir. Liberal siyasi düşüncenin eğitime etkisi olarak görüldüğü için siyasi açıdan eleştirilmiştir. Sistemin sınıfta uygulanma aşamasında ise konunun önemsizmiş gibi düşünülmesine varacak kadar düzensiz ve karışık görüntülerin ortaya çıkması yaklaşımın eleştirilen diğer bir noktasıdır. (Corder'dan aktaran Kaymakcan ve Meydan, 2020: 182) Öğrencilerin neredeyse kişisel alanına girmesi, tüm değerlerin eşit doğrulukta olduğu düşüncesinden hareket etmesi, ahlaki olan ve olmayan konu ve durumların ayrımında sorun yaşanabilmesi ve öğretmenin bir psikolojik danışmanmış gibi davranması gerektiği gibi noktalar açısından da eleştirilere maruz kalmıştır. (Welton ve Mallan'dan aktaran Akbaş, 2004: 100) Bu yaklaşımın hedeflerinin başarılı olup olmayacağı şüpheyle karşılanmış; hatta yaklaşımın öncülerinden Kirschenbaum bile bunu sorgulamıştır. O'na göre bu yaklaşımın uygulandığı sınıfta değer açıklama sistemini devam ettirebilmek için bile bazı ortak değerleri kabullenmeye ihtiyaç vardır. Öğrencilerin kendi değerleriyle ilgili düşüncelerini başkalarıyla paylaşabilmesi için öncelikle birbirini dinleme ve saygı duyma gibi değerleri kazandırmak ya da hiç olmazsa kabul ettirmek gerekir. (Kirschenbaum'dan aktaran Meydan, 2014: 103)

1.3.3. Bütüncül Değerler Eğitimi

1.3.3.1. Adil Topluluk Okulları

Bir bireyin ahlaki gelişimi ilişki içerisinde olduğu kurumların yapılarıyla yakından ilgilidir. (Scharf ve Scharf'dan aktaran Kaymakcan ve Meydan, 2020: 184) Bu düşünceden hareketle Kohlberg, ahlaki gelişim için bilişsel işlevlerin yeterli olmadığını, sosyal çevrenin şartlarını da göz önünde bulundurmak gerektiğini vurgulayarak adil topluluk okullarını kurmuştur. (Scharf, Sandra, Power'dan aktaran Kaymakcan ve Meydan, 2020: 184)

Kohlberg'in bu okulları kurma amacı öncelikle ahlaki muhakeme yaklaşımının öğrencilerin ahlaki düşüncelerini hayata geçirme noktasındaki yönteminin eksik olması ve ahlaki muhakeme yöntemi süreçlerinin öğretmenin yanlış rehberliğiyle bir telkin sürecine dönüşme tehlikesinin bulunmasıdır. Bu okullarının kurulmasının bir başka nedeni ise o dönemlerde ABD okullarında var olan bireysellik ve bireysel başarıyı esas alan eğitim anlayışının toplumsal kültüre zarar vermiş olmasıdır. Kohlberg'e göre toplumsal gelişim ve ahlaki gelişim aynı paralelde değerlendirilmelidir. Bu görüşünden dolayı O. J. Dewey'in "eğitim ahlaki ve entelektüel gelişimi hedeflemelidir" sözünü temel alarak öğrencilerin öğrendikleri bilgileri içselleştirmesini ve yapılandırıp özümsemesini sağlayacak okullar kurmuştur. (Power'dan aktaran Kaymakcan ve Meydan, 2020: 184) Kohlberg'in bu eğitim anlayışında toplumsal etkileşimi artırmak, demokratik bir ortamda sorumluluk almayı sağlamak ve sorumluluğu eşit olarak paylaşmak, akıl yürütme ve mantıksal çözümlemeyi desteklemek ve temel değerleri irdelemek esastır. (Dilmaç ve Ekşi, 2007: 28)

Adil topluluk okullarında öğrencilere düşünme ve ahlaki muhakeme yapabilmek gücünü kazandırmayı sağlamak amaçlanır. (Dilmaç ve Ekşi, 2007: 28) Toplum ve okulların istedikleri değerleri öğrencilere kazandırmak ve kazanılan değerlerin devamını sağlamak bu okulların görevleri arasındadır. Okulların önerdiği ve benimsetmeye çalıştığı değerler eşsiz ve temel değerler olarak kabul edilir. (Hunt, Whitney ve Warnock'tan aktaran Dilmaç ve Ekşi, 2007: 28)

Adil topluluk okullarının temelini eşitlik, adalet ve demokrasi oluşturmaktadır. Bu okulda kararlar ve kurallar tüm personelin katıldığı proje grupları ve ahlaki tartışmalar ile alınır. (Yüksel'den aktaran Akbaş, 2008: 15) Bu okullarda var olan demokratik ortam sayesinde öğrenciler okulun yönetiminde ve düzeninde söz sahibi oldukları için gerçek yaşam ikilemleri ile karşılaşmış olurlar. Özellikle okul meclis toplantılarında okulun yönetsel süreçlerinin incelenmesi öğrencilerin sorumluluk ve demokrasi anlayışlarını geliştirmektedir. Bunun dışında küçük grup toplantıları, disiplin komitesi, personel-öğrenci danışma kurulu, sınıf içi ahlaki müzakere grupları ve danışma grupları gibi çeşitli kurullar da öğrencilerde pek çok değer gelişimine katkıda bulunmaktadır. (Sandra'dan aktaran Kaymakcan ve Meydan, 2020: 185)

Bu yaklaşımda öğretmenin öğrenciler üzerinde herhangi bir baskı ve etkisi yoktur. Öğretmenin görüşleri ve yönergeleri uyulması gereken tek ölçüt değildir. Aksine onun görüşleri diğer kişilerin görüşlerinden sadece bir görüştür. Öğrenci, farklı görüşleri inceleyerek mantıksal akıl yürütmeler doğrultusunda kendisi için en doğru olana yönelir ve benimser. (Dilmaç ve Ekşi, 2007: 28)

Kohlberg'in adil topluluk okullarının iki temel özelliği vardır. Bunlar şöyledir:

1. Katılımcı demokrasi dediğimiz okuldaki tüm kişilerin yönetim süreçlerine katılımını sağlayan bir uygulamaya imkân tanımış olması,

2. Güçlü birlik duygusu ile nitelenen bir toplum inşasına olan inanç ve bağlılık. (Power'dan aktaran Kaymakcan ve Meydan, 2020: 185)

Adil topluluk okullarında ahlaki düşünce ve ahlaki muhakeme ile birlikte okullarda edinilen tecrübeye bağlı olarak demokratik toplum değerleri de kazanılır. Çünkü bu okullarda gerçek yaşam durumları hem bilişsel olarak hem de yaparak yaşayarak öğrenilir. Bu nedenle öğrenciler daha okul çağlarında sorumluluk aldıkları ve gerçeklik duygusunu yaşadıkları için tüm hayatları boyunca tecrübe, en büyük öğretmenleri olur. (Kaymakcan ve Meydan, 2020: 186)

1.3.3.2. Karakter Eğitimi

Karakter eskiden beri önemsenen ve üzerinde çalışılan bireylerin sahip olduğu bir özelliktir. Kişinin karakteri kalıtımla gelen bir nitelik taşımadığı için, benimsediği değerler neticesinde kendisine ve topluma yararlı olabileceği gibi bunun aksine zararlı

da olabilir. (Akbaş O. , 2008: 16) Bu nedenle iyi karakter özelliğine sahip bireyler yetiştirmek ancak değerlerle mümkündür. Çünkü medeniyetlerin devamı ancak değerlerin yeni nesle aktarılmasıyla sağlanır.

İnsanlar arasında saygı duyulan, hayran olunan ve öne çıkan kişilerin özelliklerine baktığımızda çoğunun benzer olduğunu görürüz. Dürüst, kibar, alçakgönüllü, sorumluluk sahibi, sabırlı, içten, saygılı ve sadık kişiler diğer insanlar tarafından hep karakterli olarak nitelendirilmişlerdir. (Kelley'den aktaran Akbaş, 2008: 16) Bireylerin var olması istenen bu değerleri kazanabilmesi ancak etkili bir karakter eğitimi ile mümkündür. “Karakter eğitimi, öğrencilerin sorumluluklarını taşıyabilecekleri makul seçimler yapabilmelerine imkân tanıyan bilgi, beceri ve yeteneklerin geliştirilmesi demektir.” (Ryan ve Bohlin'den aktaran Ekşi, 2003: 81)

Karakter eğitimi çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Bireyin düşüncesini göz önünde bulundurup duygularına hitap etmeden, onu eğitirken sosyal çevresini dikkate almadan, sınıf etkinlikleri ve ders içerikleriyle değer öğretmeye çalışırken okul kültürü oluşturmadan, iradeyi güçlendirirken alışkanlık kazandırmadan etkili bir karakter eğitimi yapılması zordur. Bu nedenle karakter eğitimi belirli yöntem ve teknikler ile etkinlikleri birleştirip bir arada uygulamakta ve değer odaklı bir eğitim reformu gerçekleştirmektedir. (Meydan, 2014: 103) Bu nedenle karakter eğitimi bütüncül bir sistem olduğundan ahlaki muhakeme yaklaşımından değer telkinine pek çok yaklaşımı içermektedir.

Karakter eğitiminin amacı, okulun değerler ve karakter gelişimindeki rolü de dikkate alınarak, örtük veya açık program yoluyla, çocuklara temel insani değerleri kazandırarak duyarlılık oluşturma ve onları içselleştirerek davranışa dönüştürmelerine yardımcı olmaktır. Bu amaçla ilk olarak ABD’de Thomas Lickona tarafından sistemleştirilmiştir. (Meydan, 2014: 103) Lickona, Amerikan toplumundan hareket ederek karakter eğitimine ne kadar ihtiyaç duyulduğunu gözler önüne sermiştir. Onun bazı tespitleri şöyledir:

ABD’de gençler arasında işlenen suç Kanada’ya göre yedi kat, Japonya’ya göre ise kırk kat daha fazladır. 100.000 genç ile yapılan bir araştırma, bu gençlerin yarısının hayatında bir defa hırsızlık yaptıklarını göstermiştir. Şiddet ise her geçen gün daha da artmaktadır. Yine Amerika’da 14 yaşın altında 14.000 kız, her yıl çocuk doğurmaktadır. Her üç gençten birinin ise alkol sorunu vardır. İşte tüm bu sorunların

çözümü için karakter eğitiminin ne kadar gerekli olduğu ifade edilmiş ve uygulamaya geçirilmiştir. (Lickona'dan aktaran Akbaş, 2008: 17)

Ailelerinde çok az ahlak eğitimi alan ve değerlerden uzak büyüyen pek çok çocuk vardır ve okullar bu eksiklikleri değerler eğitimi ile kapatmalıdır. Öğrencilerin kazanması gereken temel değerler önceden saptanmış ve bu değerlerin kazandırılıp içselleştirilmesi için uygulanması gereken yöntemler önerilmiştir. Bu önerilen yöntemler okul, aile ve çevreyi içine alan geniş bir yelpaze oluşturmaktadır. (Ekşi, 2003: 84-85) Yeni nesle verilmek istenen karakter eğitimi sadece belirli bir dersin müfredatında değil, tüm derslerin programlarında ve okul yaşamının tümünde yer almalıdır. Okul sorumluluk, saygı, vatan sevgisi, dürüstlük ve çok çalışma gibi değerler için topluma model olmalıdır. (Ryan ve Bohlin'den aktaran Akbaş, 2008: 17) Ancak bu eğitimin verilmesinde sadece okullar değil, toplum da sorumludur. (Lickona'dan aktaran Akbaş, 2008: 17) Lickona karakter eğitiminde toplumların sorumluluklarını şöyle ifade etmiştir:

1. Yalnızca erdemli insanlar demokratik ve özgür hükümete destek olabilirler.
2. Kişinin karakteri kendiliğinden iyi olmaz, öğretim aşamasına destek olunarak ve örnek öğrenme uygulamalarıyla zaman içerisinde gelişir.
3. Çocuğun karakterinin gelişmesi ilk olarak ailenin sorumluluğundadır. Bunu toplum, okul, dini kurumlar ve gençlere destek veren diğer kurumlar izler.
4. İyi karaktere sahip bir vatandaş yetiştirmek ancak akademik eğitim ve karakter geliştirmeyle mümkündür.
5. Etkili bir karakter eğitimi sayesinde öğrencilerin olumsuz davranışları azalır, gençler sorumluluklarını bilir ve akademik başarı artar. (Lickona'dan aktaran Akbaş, 2008: 18)

Bu yaklaşımda öğretmenler görüşlerini rahatça ifade eden, öğrencilerin ahlaki düşünüş ve davranışlarını geliştirmeye çalışan örnek bir modeldirler. Nelerin ve hangi davranışların iyi ve doğru, hangilerinin ise kötü ve yanlış olduğunu açıkça ifade ederler. (Ryan ve Bohlin'den aktaran Akbaş, 2008: 18)

Karakter eğitiminin temel ilkeleri ise şöyledir: (Lickona'dan aktaran Ekşi, 2003: 80-83)

1. Karakter eğitimi iyi karakterin özü olarak temel ahlaki değerleri teşvik eder: Karakter eğitimi iyi karakterin temeli olan dürüstlük, sorumluluk, adalet ve saygı gibi değerleri temel felsefesi olarak kabul eder.

2. Karakter duygu, düşünce ve davranışı kapsayacak şekilde tanımlanmalıdır: Etkili bir karakter eğitimi programı bilişsel, duyuşsal ve davranışsal alanların tamamını kapsamalıdır.

3. Etkili bir karakter eğitimi okuldaki tüm kademelerde temel değerleri teşvik eden kasıtlı, amaçlı, inisiyatifi eline alan ve kapsamlı bir nitelik taşır: Böyle bir yaklaşım sadece fırsatların oluşmasını beklemez, karakter gelişimi için maksatlı planlar kurarak yeni yollar üretir.

4. Okul şefkatli ve insancıl bir topluluk olmalıdır: Okulun tüm organları insani değerlerin yaşandığı ve iyi karakterin vücut bulduğu mekânlar olmalıdır.

5. Öğrencilerin karakterinin gelişmesi için ahlaki aksiyon fırsatlarına ihtiyaç vardır: Öğrenciler yaparak yaşayarak kalıcı öğrenmeyi gerçekleştirebilirler. Onlar gerçek yaşam durumlarıyla karşılaştırılarak temel değerler hakkında tecrübe edinirler.

6. Etkili karakter eğitimi öğrenci merkezli, teşvik edici ve anlamlı bir müfredatı içerir: Karakter eğitimi ile akademik öğrenme birbirlerini destekleyici bir ilişki içerisinde olmalıdır.

7. Karakter eğitimi öğrencilerde içsel bir güdüleme geliştirme çabası içinde olmalıdır: Öğrencilere temel değerler öğretilirken içsel bir bağlılık geliştirmeleri sağlanmalı, dışsal disiplin yerine içsel bir motivasyon sağlanmalıdır.

8. Okuldaki tüm personel, etkili bir karakter eğitimi için sorumlulukları paylaşmalı, aynı ahlaki değerlere bağlı olmalı ve ortak bir ahlak topluluğu oluşturmalıdır: Okuldaki herkes karakter eğitimi için çaba harcamalı, değer ve normlar öğrenci ve yetişkin herkes için geçerli olmalı ve okul tüm personelin ahlaki karaktere sahip olması için zaman ayırmalıdır.

9. Karakter eğitimi hem öğrencilerden hem de personelden ahlaki liderlik gerektirmektedir: Karakter eğitiminin yapılabilmesi için bir lider, bir karakter eğitimi komitesi ve öğrenci inisiyatifi gereklidir.

10. Okul karakter eğitimi çalışmalarında ailenin ve çevresel imkânların desteğini almalıdır: Aile çocuğun ilk eğitim aldığı kurum olduğundan karakter

eğitiminin her aşamasında desteğini sunmalıdır. Sivil toplum kuruluşları ve medya gibi çevresel faktörler de okula bu eğitimde katkı sağlamalıdır.

11. Karakter eğitiminin değerlendirilmesi; okulun karakterini, okul personelinin fonksiyonunu ve öğrencilerin iyi karakter gösterme eğilimini içermelidir.

Karakter eğitiminin programları şu öncüllere dayanmaktadır:

- Demokratik ve özgür bir toplumda her bireyin kişisel ve toplumsal sorumlulukları vardır.

- Yalnızca erdemli bireyler özgür ve demokratik bir iktidarın devamını sağlayabilir.

- İyi karakter kendiliğinden meydana gelmez. Bu istenilen karakter belli aşamalardan geçilerek zaman içerisinde oluşur. Bu aşamalar şunlardır: öğretme, model olma, öğrenme ve uygulamadır.

- Çocuklarda iyi karakter geliştirmek için aile, okul, toplum, gençliğe destek veren kişi, grup ve kurumlar ile dini kurumların ortak hareket etmelidir.

- Etkili bir karakter eğitimi için özenli ve medeni okullar meydana getirilmelidir. (Lickona'dan aktaran Ekşi, 2003: 84)

Karakter eğitiminin;

- Diğer tüm yaklaşımlara göre daha bütüncül bir sistemi öngörmesi,
- Diğer yaklaşımlardan istifade ederek veya onların eleştirilerinden yola çıkarak ortak bir kabul ile gelişmesi,

- Bireyin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal tüm yönlerini geliştirmeyi içermesi,
- Değer telkini ve değer geliştirme yaklaşımlarını birleştirmesi,
- Karakter eğitiminde manevi, geleneksel ve dini değerlere önem vermesi,
- Türk milli eğitiminin amaçlarına uygun olması,
- Okul temelli değerler eğitimi yaklaşımlarının benzediği bir sistem olması

nedenleriyle bu yaklaşıma büyük önem verilmiştir. (Kaymakcan ve Meydan, 2020: 191)

Tüm bunların yanında;

- Farklı inanç sistemlerine hoşgörü manasına gelen dini çoğulculuğun zedelenebileceği,

- Kilise- devlet ayrımının bozulma riskinin olabileceği,

• Değerlerin okul vasıtasıyla öğretilmesiyle ailenin ayrıcalığının elinden alınmış olabileceği gibi eleştiriler de yöneltilmiştir. (Heft'ten aktaran Ekşi, 2003: 91)

Kohn ise karakter eğitimin öğrencilere denileni yapmalarını ve daha çok çalışmalarını içeren nasihat ve dışsal teşvikten ibaret olduğunu söylemiştir. (Kohn, 1997: 429)

1.4. BAZI DEĞERLER EĞİTİMİ YAKLAŞIMLARINDA ÖZ DENETİM ÖRNEĞİ

Bu bölümde bazı değerler eğitimi yaklaşımlarının öz denetim değeri öğretilmesine uygulanmasına dair örnekleri verilecektir.

1.4.1. Değer Telkini Yaklaşımının Öz Denetim Değeri Öğretilmesine Uygulanması

ÖĞRENME ALANI: AHLAK

SINIF: 7

ÜNİTE: AHLAKİ DAVRANIŞLAR

ÜNİTE KAZANIMLARI:

1. Güzel ahlaki tutum ve davranışları örneklerle açıklar.
2. Örnek tutum ve davranışların, birey ve toplumların ahlaki gelişimine olan katkısını değerlendirir.

3. Tutum ve davranışlarında ölçülü olmaya özen gösterir.

4. Hz. Salih'in (a.s.) hayatını ana hatlarıyla tanır.

5. Felak suresini okur, anlamını söyler. (MEB, 2018: 33)

YÖNTEMLER: Örnek olay, Didaktik soru, Düz anlatım

Öz denetim dışarıdan herhangi bir baskı olmadan kişinin istek ve davranışlarını kontrol etmesi, kendine hâkim olması demektir. Bu ünite genel olarak bireyin sahip olması gereken güzel ahlaki tutum ve davranışlardan bahsetmektedir. Adalet, dürüstlük, dostluk, özdenetim ve sabır, saygı ve sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik üniteye konu olan değerlerdir. Öz denetim sahibi kişi bu değerleri kendi iç kontrolü ile yapacağından öz denetimin tüm bu değerleri kapsadığını ifade

edebiliriz. Öz denetim aynı zamanda ahlaki bir tutum olduğundan dolayı bu ünitenin kazanımları öz denetim ile ilgilidir.

Yukarıda verilen kazanımlar incelendiğinde bunlardan 1 ve 3. kazanımların değer telkini yaklaşımına uygun olduğu görülür. Değer telkini yaklaşımının aşamalarına baktığımızda öncelikle değer belirlemenin yer aldığını görürüz. Ahlaki Davranışlar başlıklı bu ünite de kazandırılmak istenilen değerlerin açıkça belirlendiği görülür. Daha sonra belirlenen değerlere uygun amaç belirlenir. Burada öğrencilere kazandırılmak istenen amaç onların ahlaklı olmalarıdır.

Öğretmen bu aşamalardan sonra örnek olaylar, sorular ve hikâyelerle süreci yürütür. Öz denetim ile ilgili kısa bir açıklamadan sonra şu ayet ile konuya dikkat çeker:

“Ne zaman sen bir işte bulunsan, ne zaman Kur’an’dan bir şey okusan ve siz ne zaman bir iş yaparsanız o işe daldığınız zaman biz mutlaka üstünüzde şahidizdir. Ne yerde ne gökte zerre ağırlığınca bir şey Rabb’inden uzak (ve gizli) kalmaz...” (Yunus 10/61)

Ardından öğretmen şu örnek olayı anlatır:

Güneşli bir gün 7/A şubesinde öğrenim gören Ali sıra arkadaşı Mehmet’in yeni aldığı kalemini çok beğenmiş ve keşke benim de böyle bir kalemim olsa diye düşünmüştür. Ali ertesi gün zilin çalmasına beş dakika kala sınıfa gelmiş ve sınıfta kendisinden başka kimsenin olmadığını görmüştür. Sınıfta kimsenin olmadığını gören Ali, Mehmet’in kalemine doğru yönelmiş ancak onu alacakken aslında sınıfta tek olmadığını onu gören Kiramen- Kâtibin meleklerinin var olduğunu düşünerek hemen oradan ayrılmıştır.

Örnek olaydan sonra öğretmen Ali’nin davranışının doğru olduğunu, öz denetim sahibi kişinin tek olsa bile içsel kontrolü sağladığını ifade eder. Öğrencilere böyle bir durumla karşılaştıklarında başka kavramlardan da örnekler vererek Ali gibi davranmalarını ister. Daha sonra öğrencilere konuyla ilgili sorular sorar. Son bir değerlendirmeye konuyu tekrar eder.

1.4.2. Değer Açıklama Yaklaşımının Öz Denetim Değeri Öğretimine Uygulanması

ÖĞRENME ALANI: AHLAK

SINIF: 6

ÜNİTE: ZARARLI ALIŞKANLIKLAR

ÜNİTE KAZANIMLARI:

1. İslam dininin yasakladığı zararlı alışkanlıklara ayet ve hadislerden örnekler verir.

2. Zararlı alışkanlıkların başlama sebeplerini sorgular.

3. Zararlı alışkanlıklardan korunma yollarını tartışır.

4. Zararlı alışkanlıklardan kaçınmaya istekli olur.

5. Hz. Yahya'nın (a.s.) hayatını ana hatlarıyla tanır.

6. Tebbet suresini okur, anlamını söyler. (MEB, 2018: 28)

YÖNTEMLER: Örnek olay, açık uçlu sorular, beyin fırtınası, düz anlatım ve buldurma yöntemi

Zararlı alışkanlıklar olan alkol, uyuşturucu, kumar ve sigaranın birey ve toplum açısından zararlı olduğunu bilip herhangi bir baskı ve zorlama olmadan bunlardan uzak durmak kişinin öz denetime sahip olduğunu gösterir. Dolayısıyla bu ünite dolaylı olarak da olsa öz denetime vurgu yapmaktadır.

Yukarıdaki ünite kazanımlarına baktığımızda 1, 2, 3 ve 4. kazanımların değer açıklama yaklaşımına uygun olduğu görülür. Çünkü bu yaklaşım öğrencilerin değerleri sorgulamaları, tartışmaları ve kendi değerlerini fark edip örnekler vermelerini içermektedir. Öğretmen öğrencilerinin öz denetim değerini fark edip zararlı alışkanlıklara başlamamaları için örnek bir olay üzerinden hareket eder. Bu olay şöyledir:

Âdem yıllar sonra hayallerindeki işe kavuşmuştu. Güzel de bir arkadaş çevresi vardı. Arkadaşları Âdem'i bir gün dışarıda bir eğlence mekânına davet etti. Âdem de onları kırmamak için bu daveti kabul etti. Eğlence mekânında arkadaşları alkol tüketiyor, yiyip içiyorlardı. Âdem de bir kereden bir şey olmaz deyip arkadaşlarına eşlik etti. Ancak vakit ilerleyince ayakta durmakta bile zorluk çektiğini fark etti. Eve gitmek üzere arabasına bindi. Bilinci tam yerinde olmadığı için dikkatini tam yola

veremiyordu. Bu sırada aniden bir kaza yaptı. Çarptığı arabada bir kız ile babasının ölümüne neden oldu.

Örnek olay öğrencilere sunulduktan sonra öğretmen şu soruları yöneltir:

1. Bu metindeki olay hakkında ne düşünüyorsun?

Öğretmen bu soruyla öz denetimini kaybeden bir insanın hem kendisine hem de başkalarına nasıl zarar verdiğini düşündürmek istemektedir.

2. Âdem'in alkole başlama nedeni nedir?

Bu soruyla kişinin öz denetimini kaybetmesine neden olan faktörleri buldurmaya çalışmaktadır. Cevaplardan sonra öğretmen soruyu genelleştirerek zararlı alışkanlıklara başlama nedenleri nelerdir diye bir soru yöneltir ve cevapları tahtaya herhangi bir görüş belirtmeden yazar.

3. Âdem'in çarptığı aile bu durumda ne hissetmiş olabilir?

Burada kişinin öz denetimini sağlayamayıp kendini kontrol edememesinin yol açtığı bireysel ve toplumsal sonuçlar öğrenciler tarafından tahmin edilir ve bulunur. Öz denetimsiz ve sorumsuz bir davranışın, bunun etkisinde kalanlar tarafından nasıl yorumlandığının fark edilmesi amaçlanır. Öğrencilerin empati yapıp kendi başlarına böyle bir durum geldiğinde nasıl tepki verecekleri gözler önüne serilir. Çünkü empati sahibi kişi öz denetimli kişidir.

4. Sen Âdem'in yerinde olsaydın ne yapardın?

5. Sen bu ailenin yerinde olsaydın ne hissedersin ve yapardın?

6. Sence alkol gibi zararlı alışkanlıkların zararları nelerdir?

7. Sence zararlı alışkanlıklardan nasıl korunabiliriz?

8. Öz denetim sahibi olma ve olmama durumunda hayatımızda neler olabilir?

Öğrencilerden 4, 5, 6, 7 ve 8. sorular ile tahtaya yazılan cevapları da değerlendirerek seçimlerini ve cevaplarını açıklamaları beklenir. Ulaştıkları sonucu ve fark ettikleri değeri değerlendirip buna uygun davranışları bu yaklaşımın nihai hedefidir. Sınıfça alınan kararlar doğrultusunda ortak belirlenen davranışlar panolara asılıp herkesçe hayata geçilir.

1.4.3. Ahlaki Muhakeme Yaklaşımının Öz Denetim Değeri Öğretimine Uygulanması

ÖĞRENME ALANI: AHLAK

SINIF: 7

ÜNİTE: AHLAKİ DAVRANIŞLAR

ÜNİTE KAZANIMLARI:

1. Güzel ahlaki tutum ve davranışları örneklerle açıklar.
2. Örnek tutum ve davranışların, birey ve toplumların ahlaki gelişimine olan katkısını değerlendirir.

3. Tutum ve davranışlarında ölçülü olmaya özen gösterir.

4. Hz. Salih'in (a.s.) hayatını ana hatlarıyla tanır.

5. Felak suresini okur, anlamını söyler. (MEB, 2018: 33)

YÖNTEM: Tartışma, Örnek olay, Düz anlatım

Bu ünite bireyin hayatını hangi değerlere göre yaşaması gerektiği konusunda ona yol gösterir. Ünite içerisinde ayrı bir öz denetim başlığı olsa da diğer verilen değerler de öz denetimle ilişkilidir. Öyle ki bir insan dürüst, adil, yardımsever ve saygılı ise aynı zamanda öz denetime de sahip demektir. Dolayısıyla öğretmenin sunacağı ahlaki ikilem içeren olay öz denetimle bağlantılıdır.

Yukarıda verilen kazanımlardan 2. ve 3. kazanımların bu yaklaşıma uygun olduğu görülür. Öğretmenin sunacağı örnek olay şöyledir:

Polis memuru olan Ali çalıntı telefon ihbarı üzerine yaptığı araştırmalar neticesinde olay anını görüntüleyen bir kamera kaydına ulaşmıştır. Kamera görüntülerini izlediğinde suçlunun babası olduğunu öğrenmiştir. Kamera görüntüsü suçlunun tespitine yönelik elde edilen tek kanıt olup, bu görüntü Ali dışında kimse tarafından izlenmemiştir. Bu durumda Ali;

1. Duygularına hâkim olup görevinin gereğini yerine getirmeli midir? Neden?
2. Kamera kaydını yok edip babasını suçtan kurtarmalı mıdır? Neden?

Öğrencilere bu sorular yöneltilerek tartışma ortamı oluşturup, onların çözüm önerisi geliştirmeleri istenir. Öğrencilerin verilen cevaplardan yola çıkarak kişinin ne olursa olsun öz denetimini kaybetmeden her zaman doğru olanı yapması gerektiği ahlaki ilkesini içselleştirmeleri hedeflenir.

1.5. ÖZDENETİM KAVRAMI: KURAMSAL ÇERÇEVE

1.5.1. Özdenetim Kavramı

Eğitim, sağlık, sosyoloji, psikoloji ve spor gibi pek çok bilim tarafından kullanılan ve değer atfedilen özdenetim kavramı, dışarıdan herhangi bir müdahale olmadan kişinin kendini kontrol etmesi ve davranışlarını denetleyip disiplin altına alması olarak tanımlanmaktadır. (Karatekin ve diğerleri, 2013: 12)

İnsan duyguları, hisleri ve dürtüleri olan çok yönlü bir varlıktır. (Gözütok, 2017: 1042) Bireyde var olan dürtüler kontrol edilmediğinde veya aşırı ifade edildiğinde acelecilik, sabırsızlık, acımasızlık, kötülük ve zararlı alışkanlıklara yönelme gibi davranışlar baş gösterir. Görüldüğü gibi dürtülerin önemli bir kısmı olumsuz, zarar verici, yıkıcı ve ahlaki olmayan davranışlara yol açtığı için bunlara esir olan kişi ahlaki anlayışını geliştirememekte ve kendine hâkim olamamaktadır. (Tarhan, 2008: 21) İşte özdenetim bireyin içinden gelen arzu ve tepkileri denetleyerek bastırma ya da değiştirme kabiliyeti ile istenmeyen davranışları sergilemekten uzak durmasıdır. (Tangney ve diğerleri, 2004: 275)

Toplumsal ilişkilerin sağlıklı bir şekilde sürdürülmesi ve yaşadığımız hayatın düzen içerisinde devam etmesi için bireylerin özdenetime sahip olmaları gerekir. Bu anlamda özdenetim bireyin kendisi ve dünya arasında olumlu ilişkiler kurarak daha iyi, daha ideal bir uyum gerçekleştirmesi için kendini değiştirme ve sınırlandırma becerisi olarak değerlendirilebilir. (Tangney ve diğerleri, 2004: 275) Özdenetim aynı zamanda bireyin kişilik yapısındaki en faydalı ve en önemli değerlerden biridir. (Mehta, 2010: 174) Kişinin bilişsel, duyuşsal ve davranışsal potansiyelini tanıyıp farkına varması, sorumluluklarının bilincinde olup buna uygun yaşaması, sınırsız olan ihtiyaçlarını ve isteklerini denetlemesi, sorunlarını bilip en uygun çözümü bulması ve ne yapıp ne yapmayacağı noktasında sınırını çizebilmesi özdenetim ile mümkündür.

Bireylerin bir şeyi yapmak veya yapmamak ile tercih etmek ya da etmemek konusunda özgür iradeleri vardır. (Karatekin ve diğerleri, 2013: 16) Bu iradelerini doğru yönde kullanmaları için düşünmeleri, olası sonuçları öngörmeleri ve mutlak değerlendirmeler yapmaları gerekir. Yapılan her tercih, verilen her karar kendimizi ve çevremizi doğrudan veya dolaylı olarak etkiler. Bu nedenle kendini hesaba çeken ve

değerlendiren kişi yeni durumlarla karşılaştığında hatalarını en aza indirerek olumlu davranışlar sergiler.

Özdenetim kendi içinde iki alt boyutu kapsamaktadır. Birincisi kişiye uzun vadede fayda sağlayacak ve gerekli olduğunda elde edilecek olan şeylerin öngörülerek hazzın ertelenmesi; ikincisi ise iç kontrolün dışarıdan bir baskı olmadan kendi kendine başlatılmasıdır. Zaten bireyin kendini kontrol etmesi arttıkça dışarıdan hatırlatmalar da azalmakta dışsal pekiştireçlere ihtiyaç duyulmamaktadır. (Özdenetim Becerisini Geliştirme, 2020: 1)

Özdenetim kişinin yaşamını mutlu bir şekilde devam ettirmesine, olumlu benlik yapısına sahip olmasına katkı sağlamalıdır. Ancak bu özdenetim her bireyde farklı düzeylerde ve farklı zamanlarda gelişmektedir. Parmak izimiz kadar farklılık gösteren yapı ve kişilik özelliklerimiz, fizyolojik süreçler, aile, kültür, deneyimler, sosyal çevre, içinde bulunulan durumlar ve daha pek çok faktörün etkisiyle özdenetim düzeyi kişiden kişiye farklılık göstermektedir. (Özdenetim Becerisini Geliştirme, 2020: 3) Özdenetimi yüksek olan ve düşük olan insanlar hayatlarını farklı şekillerde yapılandırıp yaşamaktadırlar. (Duyan ve diğerleri, 2012: 25) Olumlu, kendilerine katkı sağlayan deneyimlerini en üste çıkarmak isterken, olumsuz ve faydasız olanları en alt düzeye indirmeye çalışırlar. Çünkü insanlar yapı itibarıyla hoşlandıkları tecrübelerinin devam etmesini isterken, hoşlanmadıklarından uzak dururlar. (Alicke ve Sedikides'ten aktaran Duyan ve diğerleri, 2012: 24-25) Bu anlamda bazı insanlar öfkelerine hâkim olma, para biriktirme, sır saklama, hayatlarını idare etme, verdikleri sözleri yerine getirme, işlerinin üstesinden gelme, tasarruf etme, diyetlerini sürdürme, birkaç içkiden sonra içmeyi kesme gibi durumlarda kendilerine hâkim olurken bazı insanlar kontrolü sağlayamamaktadır. (Tangney ve diğerleri, 2004: 272) Yine özdenetimi düşük bireyler birçok davranışı zor ve külfetli olarak görürken, yüksek olanlar ödüllendirici ve iddialı olarak görmektedir. (Mehta, 2010: 176)

Özdenetim kişinin sosyal ve eğitimsel ortamlarda sözel ve motor fiillerinin sıklığını, süresini ve yoğunluğunu ayarlaması; isteğine ve hedefine göre eylemlerini ertelemesi ve dışarıdan herhangi bir baskı ile gözetim olmadan toplumca doğru kabul edilen davranışları sergilemesidir. Buradan hareketle denilebilir ki özdenetim bireyin sosyalleşme sürecinin ana karakterlerinden biridir. Çünkü özdenetim sayesinde kişi

toplumsal olarak kabul edilen davranışları fark ederek buna uygun davranabilmektedir. (Kopp'tan aktaran Metin, 2013: 19)

Özdenetim bireyin günlük yaşam içerisinde belirlediği bir hedefe yönelik fiillerini değişen koşullara, şartlara ve zamana göre ayarlamasını sağlayan içsel ve etkileşimsel süreçtir. (Karoly, 1993: 25) “Daha önemli bir amaca ulaşabilmek için kişinin tepkilerini, davranışlarını veya başka amaca yönelme eğilimini denetleyip kısıtlaması, otokontrol” anlamına gelmektedir. (TDK, 2020) Yani bireyin hedef oluşturup bu hedefe ulaşması ve elde ettiği hedefleri hayatı boyunca devam ettirmesi sürecini içermektedir. Ayrıca özdenetim kişinin hayatını herhangi bir etki altında kalmadan bağımsız yaşaması, yaşadığı sıkıntı ve aksiliklere rağmen hayatını devam ettirmesi, kendine ait kurallar alıp bunları uygulaması ve bunların sorumluluğunu üstlenmesi, olumsuz duygu ve düşünceleri yönlendirmesi ve terbiye etmesi, zorluklar karşısında pes etmemesi ve düşmemesi, engellere rağmen sapasağlam ve sabırla ayakta kalması, kendisi için faydalı ve zararlı olan şeyleri ayırt etmesi gibi durumları kapsamaktadır. (Karatekin ve diğerleri, 2013: 12) Bu anlamda bireyin hayatına kılavuzluk eden, ona yol gösteren ve kişiliğinin olumlu yönde gelişmesine katkı sağlayan değer şüphesiz özdenetimdir.

Kişilerin kendilerini kontrol etme gücü zamanla azalabilir. Özdenetim gücü modeline göre özdenetim güç gerektiren bir süreçten oluşmaktadır. Bireyin bir davranışı gerçekleştirmesi veya sonlandırması, karar alması, aldığı kararı uygulaması için gerekli olan özdenetim gücü sınırlıdır ve birey aynı anda sınırlı sayıda dürtüyü kontrol edebilir. Bütün özdenetim eylemleri aynı kaynaktan yararlandığı için kişinin özdenetim sahibi olma çabasını tek bir amaca yöneltmesi sonraki eylemler için ihtiyaç duyulan özdenetim gücünü azaltır. Bu nedenle özdenetim gücü hayat boyu sabit değildir. Birey özdenetim gerektiren davranışlarda bulunduğu kısa vadede özdenetim gücü azalırken uzun vadede deneyim, alıştırma ve dinlenmeye bağlı olarak özdenetim gücü artarak devam eder. (Muraven ve Baumeister, 2000: 248)

1.5.2. Özdenetimin Gelişimi

Özdenetimin nasıl geliştiği konusunda farklı görüşler ve tartışmalar mevcuttur. Bu meleke insanın sadece bir gelişim döneminde ortaya çıkıp tamamlanmamakta, tüm gelişim dönemlerinden etkilenecek şekilde şekillenmektedir. (Yakut, 2019: 1410)

İnsan beynindeki işlemlerin pek çoğunu duyguların işlendiği alan oluşturmaktadır. (Gözütok, 2017: 1041) Çocuğun beyin ve biyolojik gelişimi ile birlikte duygusal alan da ilerleme göstermekte ve bazı duygular sinir sistemi gelişimini tamamladığında olgunluk düzeyine ulaşmaktadır. Örneğin alçakgönüllülük tutumunu üretecek olan utangaçlık hissi beş yaşından sonra ortaya çıkarken, kendinden emin olma, gurur, kıskançlık ve güvensizlik gibi duygular kişinin kendisini diğerleriyle karşılaştırmaya başladığı zaman ortaya çıkmaktadır. Empati ve duygusal özdenetim gibi duygular ise neredeyse çocuğun doğumuyla birlikte belirmektedir. (Goleman, 2012: 356)

Çocuğun gelişimine paralel olarak ilerleyen beyindeki duygusal alanlar olgunlaşması en geç tamamlanan kısımdır. Duygusal alanlar erken çocukluk döneminde olgunlaşmaya başlarken, bilinçli düşünmeden sorumlu, davranışı yönlendiren, kendini izlemeyi sağlayan özdenetimin beşiği olan beyin bölgesi yani frontol loblar geç ergenliğe kadar gelişim göstermeye devam eder. (Kolb'dan aktaran Gözütok, 2017: 1041)

Çocuk bir aile içerisinde dünyaya gelmekte ve zaman içerisinde yeni insanlarla tanışarak sosyalleşmektedir. Doğumundan itibaren çocuk gözlem, taklit ve model alma yoluyla yeni bilgiler, davranışlar ve tepkiler öğrenmektedir. Örneğin çocuğun herhangi bir davranışına ani ve sert tepkiler veren ebeveynleri gözlemleyen çocuk, benzer bir durumla karşılaştığında aynı tepkiyi vermektedir. Özellikle empati yeteneği, başkalarının duygularını idare edebilme yeteneği ve özdenetim duygularının olgunlaşmaya başladığı çocukluğun ilk dönemleri ve iki yaş civarı, kişilik gelişimi için önemli olan dürtü ve heyecanları, öfke ve sıkıntıları kontrol altına alma yeteneğinin başlangıcını oluşturmaktadır. (Goleman, 2012: 157) Birey bu zamanlarını çoğunlukla aile içerisinde geçirdiği için özellikle ebeveynlere burada önemli görevler düşmektedir. Anne babalar çocuklarının hatalı davranışları karşısında öfkelerine

hakim olup kendilerini tutabilirse çocuklar da bu davranışı görüp taklit edecek ve öfkelerini yatıştırmayı yani özdenetimi öğreneceklerdir. (Güngör, 2000: 62)

Özdenetimin gelişmesi ve olgunluk seviyesine ulaşması uzun zaman gerektirdiği bilindiğine göre bu duygunun yerleşmesinde okul, toplum ve çevrenin de etkilerinin olması kaçınılmazdır. Zira çocuk okula başladığı andan itibaren zamanının çoğunu okulda arkadaşları ve öğretmenleri ile geçirmektedir. Birey özellikle bu süreçten sonra topluma karışmakta ve sosyalleşmektedir. Tüm bunlardan hareketle başta aile olmak üzere okul, toplumsal çevre, kurulan sosyal ilişkiler, arkadaş grupları ve kültür kişinin özdenetimini etkilemektedir denilebilir.

Uzun süredir tartışma konusu olan özdenetimin nasıl geliştiği sorusuna filozoflar ve psikologlar, dürtüleri kontrol altına almaya katkı sağladığı için “Bir olasılıkla dildir.” cevabını vermişlerdir. (Tullet ve Inzlicht, 2010: 252) Gelişim psikoloğu olan Vygotsky’ye göre dil bireyler arasında paylaşılan tüm kişisel ve psikolojik süreçlerin açık bir örneğidir. (Senemoğlu, 2005: 56) O, dilin yani içsel sesin bireyin kendisini denetlemesinde, sınırlandırmasında öz düzenleyici olduğunu ifade etmektedir. Ona göre özdenetim bireyin hedeflerine ulaşmasında davranışlarına rehberlik eden bir yol göstericidir. (Tullet ve Inzlicht, 2010: 252)

Vygotsky’ye göre konuşma gelişimi üç evreden meydana gelmektedir. İlk evre sosyal konuşma evresidir. Konuşmanın amacı bebeklikten başlayarak diğer kişilerle iletişim ve sosyal ilişki kurmaktır. Bu dönemde çevresinden etkilenen çocuk, etrafında bulunan kişilerin onunla konuştuğu gibi kendisiyle konuşmaya başlar. Ancak dışsal etkenler onu düşünmek durumunda bırakırsa sesli düşünür. İkinci evre benmerkezci konuşma evresidir. Benmerkezci konuşma duyguların boşalımı, problemlerin çözümü ve öfke, gerginlik ve stres gibi sorunların dışı vurulmasında önemli bir vasıta. Bu konuşma çocukta sadece belirli zamanlarda ortaya çıkmakta ve uzun süre devam etmemektedir. Üçüncü evre ise içsel konuşma evresidir. Bu dönemde benmerkezci konuşma ve sosyal konuşma birbirinden farklılaşarak benmerkezci konuşmanın vokal yani sesli ifade edilme yönü azalır. Buna bağlı olarak içsel konuşma artmaya ve gelişmeye başlar. İçsel konuşma gelişmeye başladıkça seslendirme gereksiz ve anlamsız hale gelir. Burada düşünce sesten soyutlanır ve içsel konuşma halini alır. Tüm bunlardan yola çıkarak Vygotsky’ye göre çocuk bebeklikten itibaren sosyaldır ve konuşma ile düşüncenin gelişiminde sosyallikten bireyselliğe doğru bir geçiş söz

konusudur. (Erdener, 2009: 90-91) Çünkü çocuk doğumundan itibaren sosyal bir kurumda bulunmakta ve onların yönlendirmelerine göre yaşamaktadır. Gelişimine bağlı olarak dışsal yönlendirmelerden uzaklaşmakta, ailesinden ve sosyal çevresinden gözlemlediklerini kendi hayatında uygulamaya başlamaktadır. Böylece birey içsel kontrolü sağlamaktadır.

Özdenetimin gelişimine dair Kopp tarafından oluşturulan gelişimsel modele göre özdenetimin temelleri doğumdan sonraki ilk aylarda atılmaktadır. Kopp özdenetimi doğumdan itibaren gelişen bir değer olarak görmüş ve bireylerde gelişimini çeşitli evrelere ayırmıştır. Yaşamın ilk iki-üç ayını kapsayan Nörofizyolojik düzenleme, bebeğin dış çevreden gelen uyaranlara karşı tepkilerini oluşturduğu ve reflekslerini düzenlediği dönemi oluşturmaktadır. Bu dönemde bebeğin uyuma, bakım ve rutin beslenme gibi ihtiyaçlarının karşılanması onun dış dünya hakkında bilgi sahibi olmasını sağlayarak içsel kontrolünü harekete geçirmektedir. Bebek zaman içerisinde bilişsel süreçlerini ve duygularını denetlemeye başladığında bakıcının sağladığı kontrolü hayatına yansıtıp içselleştirmektedir. (Kopp, 1982: 202-203)

Bebeğin üç aydan dokuz-on iki aya kadar olan dönemi sensorimotor düzenleme dönemidir. Bu dönemde bebek uzanma, kavrama, yakalama gibi motor eylemlerinde bulunur ve bunların sonucunda ortaya çıkan duruma göre eylemini ya devam ettirir ya da sonlandırır. Bu dönem kişinin kendini kontrol etmesi noktasında daha sonraki başarılar için temel sağlar. (Kopp, 1982: 203-204)

Dokuz-on iki ila on sekiz aylar arasını kapsayan kontrol dönemi çocuğun bilişsel ve motor becerilerinin gelişmeye başladığı bir süreçtir. Buna bağlı olarak çocuk belirlenen hedefe yönelik davranışlar sergilemeye ve kendi kendine başlatılan davranışları izlemeye; kendi duygularını, eylemlerini ve iletişimini denetleyerek kontrol altına almaya başlamaktadır. Yine bakıcısının kendisinden istediği taleplere ve komutlara uyma bu dönem çocuklarında görülen başka bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Uyma gelişimde bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Çünkü uyma, kontrolün başlangıcına bağlı bir davranıştır. Buna bağlı olarak kontrol dönemi özdenetime giden yolda bir geçiş dönemidir. (Kopp, 1982: 204-206)

Yirmi dört aydan sonrasını kapsayan öz kontrol döneminde çocuklar sembolik düşünme becerisi kazanmaya başlamaktadır. Belleğin gelişimine bağlı olarak anılar biriktirme, önceki başından geçen olayları düşünüp buna göre hareket etme, çeşitli

sebeplerle davranışları erteleme ve beklenti ile taleplere uygun eylemlerde bulunma gibi beceriler bu dönemde kazanılmaktadır. Ancak çocuğun bekleme ve erteleme süresi bu dönemde sınırlı olduğundan davranışlarını yeni durumlara uygun sergilemesi pek mümkün gözükmemektedir. (Kopp, 1982: 206-207)

Otuz altı ay sonrasını kapsayan süreç ise özdenetimin kazanıldığı dönemdir. Çocuk bu dönemden itibaren sorun çözme, stratejik düşünüp karar verme, neden-sonuç ilişkisi kurma, davranışlarını kendi isteğine göre durdurma veya uzun süre erteleme, beklentilere göre eylemlerini değiştirme gibi becerileri açık bir şekilde göstermektedir. Bu dönemde artık dış etkenlerden bağımsız bir özdenetim söz konusudur. (Kopp, 1982: 208-210)

Freud tarafından geliştirilen yapısal kurama göre kişilik id, ego ve süperegö denilen üç ana sistemden oluşmaktadır. Birey bir eylemde bulunacağı zaman bu üç sistemin etkileşimi söz konusu olur. Freud'a göre id insanın kişiliğinin temel sistemidir. Doğuştan var olan id, haz ilkesiyle hareket ederek ahlaksız, mantıksız ve içgüdüsel gereksinimlerin karşılanmasını ister. İdi engelleyerek tatmin eden ve gerçeklik ilkesine göre hareket eden egodur. Ego, idin dürtülerini düzenleyici, kontrol edici, denge ve uyum sağlayıcı bir işleve sahiptir. Kişiliğin en son gelişen sistemi ise süperegödür. Süperegö bireyin kişiliğinin vicdani ve ahlaki yönünü oluşturmaktadır. Toplum ideallerinin, geleneksel değerlerin ve ahlaki yargıların içsel temsilcisi olan süperegö anne-babalar tarafından çocuklara aktarılarak ödül ve ceza yöntemleriyle pekiştirilmektedir. (Taşçıoğlu, 2015: 5-7)

Freud'un yaklaşımına göre bebeklikten itibaren çocuğa gösterilen yeterli miktarda ilgi, sevgi ve bakım onun yetişkinlik yıllarında nasıl bir kişiliği olacağının belirleyicisi olmaktadır. Yapılan araştırmalar da sıcak ve sevecen bir ortamda büyüyen çocuğun yetişkin olduğunda güçlü bir psikolojik yapıya sahip olduğunu göstermektedir. (Erden ve Akman, 2000: 88-89) Bu anlamda idden gelen dürtülerin bastırılması, haz, zevk ve arzuların ahlak ve değerlere uygunluğunun kontrol edilerek denetlenmesi, uzun süreli faydanın düşünülmesi için özdenetim sahibi olmak önemli gözükmektedir.

Bireyin kişilik gelişimini belirli dönemlere ayırarak inceleyen Erikson, kişilik gelişiminin yaşam boyu devam eden bir süreç olduğunu ifade etmektedir. Birey her bir gelişim döneminde kendini daha iyi tanımaya, dış dünya ile yeni ilişkiler kurmaya,

kurduğu ilişkileri gözden geçirmeye ve onlara yeni anlamlar yüklemeye başlar. Erikson kişilik gelişiminin oluşumunda kalıtımın yanında anne-babalar, arkadaşlar, öğretmenler ve toplum yani sosyal çevrede yer alan herkesin etkili olduğunu düşünmektedir. Ona göre benlik gelişimi kişilik gelişimini oluşturmaktadır. Kişilik gelişimi ise sekiz aşamadan oluşan hiyerarşik bir sıra ile gerçekleşmektedir. Sekiz aşamadan oluşan her gelişim döneminde kişi farklı bir çatışma ya da karmaşa durumu ile karşı karşıya gelmekte ve bu karmaşalar birey için kritik dönemler olarak ifade edilmektedir. Karmaşaların üstesinden gelerek gelişim görevini ustalıkla tamamlayan kişiler benliğinin güçlenmesini ve özerklik kazanmasını sağlayarak bir sonraki gelişim dönemine rahatlıkla geçebilmektedir. (Erden ve Akman, 2000: 89) Erikson'a göre gelişim dönemlerinde kriz yaşandığında ego sentezi ile çözüme kavuşturulabilmektedir. Ego kişilik gelişiminde biyolojik süreçler ve sosyal çevrenin bütünüleyicisi olma işlevine sahiptir. (Türkeş, 2004: 36)

Tüm gelişim dönemleri başarı ile tamamlandığında bireylerde güven, özerklik, girişimcilik, çalışma ve başarı, yetkin bir kimlik ve üretkenlik durumları birlikte bulunmaktadır. Erikson burada özdenetimin gelişimini ego kimliğinin gelişimine benzetmiş ve aileye pek çok görevler düştüğünü ifade etmiştir. (Türkeş, 2004: 39) Çocuk büyüdükçe sosyal çevreyle etkileşim haline geçtiği için özdenetimin oluşumunda sosyal çevre de etkili olmaktadır.

Piaget bilişsel gelişimi biyolojik temellere dayanarak incelemiştir. Ona göre bilişsel gelişim olgunlaşma ve öğrenmenin birlikte varlığı ile mümkündür. Çocuklar biyolojik gelişim temelleri ve yaşadıkları tecrübelerin karşılıklı etkileşimine bağlı olarak çevrelerinde olup bitenlere anlam verebilirler. Yani bir çocuğun içinde bulunduğu bilişsel gelişim dönemi etrafındaki olayları ve durumları açıklama ve anlamlandırma biçimini etkilemektedir. Piaget'ye göre bilişsel gelişim kişinin yaşantılar edinirken ve yeni karşılaştığı bir durumda var olan dengesinin bozulması ve bu bozulan dengenin yeniden kurulmasının sağlanmasıyla ortaya çıkmaktadır. (Erden ve Akman, 2000: 62-64)

Piaget bilişsel gelişimi sırasıyla devam eden dört dönem içerisinde ele almıştır. Çocuklar dönemler içerisinde ilerledikçe problem çözme ve kavrama yeteneklerinde niteliksel gelişmeler yaşanmaktadır. Bilişsel gelişim büyük oranda biyolojik olgunlaşmadan etkilenmesine rağmen kişinin yaşını bilmek hangi gelişim döneminde

olduğunu tahmin etmek için yeterli olmamaktadır. Çünkü yaşantılar da bilişsel gelişimi etkilendiğinden dolayı olgunlaşma ve tecrübeleri birlikte ele almak gerekmektedir. (Erden ve Akman, 2000: 64)

Piaget'nin bilişsel gelişim dönemleri şu şekildedir:

1) Duyusal- Motor Dönemi: Doğumdan iki yaşına kadar olan süreci kapsamaktadır. Çevreden gelen uyarıcılara sadece refleksler yoluyla tepki veren bebek bu dönemde istemli tepkiler vermeye başlar. Nesne devamlılığının kazanılması, bebeğin kendisini dış dünyadan farklı görmesi bu dönemin özellikleridir.

2) İşlem Öncesi Dönem: 2-7 yaş arasını kapsamaktadır. Çocukların ben-merkezci düşünce yapısına sahip olmaları, olayları sonuçlarına bakarak değerlendirmeleri, monolog tarzı konuşmalarını 4 yaşından itibaren ben-merkezli konuşmaya dönüştürmeleri ve nesnelerin görüntülerinin etkisinde kalmaları bu dönemin önemli özellikleridir.

3) Somut İşlemler Dönemi: 7- 12 yaş arasını kapsayan bu dönemde benmerkezci konuşma ve düşünmede azalma görülür. Çocuklar olayları, durumları ve işlemleri mantıklı olarak muhakeme etmeye başlarlar. Sınıflama, sıralama ve karşılaştırma becerileri için şemalar geliştirirler. Nesneleri çeşitli özelliklere göre sınıflayıp sıralayabilirler. Basit aritmetik işlemleri yapmaya başlarlar. Bu dönemde problem çözülebilmesi için mevcut problemin somut nesnelerle bağlantılı olması gerekir.

4) Soyut İşlemler Dönemi: 12 yaş sonrasında başlayarak yetişkinlik dönemlerine kadar giden süreci kapsamaktadır. Bu dönemde bir sorun değişik açılardan ele alınıp incelenirken tümevarım, tümdengelim ve genelleme becerileri de yapılmaktadır. Bir konuda hipotezler kurulup çözüm önerileri geliştirilmekte ve doğrulukları test edilmektedir. (Erden ve Akman, 2000: 65-68) Problem çözme, akıl yürütme, ilgi çekilen konu üzerinde düşünme ve onunla uğraşma bu dönemin diğer özellikleridir. Soyut işlemler döneminde olan bir bireyin taşıması gereken özelliklere bakıldığında özdenetim sahibi olma için gereken pek çok özelliğin mevcut olduğu görülür. Bununla birlikte geleceği değerlendirme yetisi de özdenetimin gelişimi için gereklidir. Nitekim soyut olaylara, durumlara ve sorunlara yönelik incelemeler yapıp tahmin ve değerlendirmelerde bulunma, daha sonra bunlara ilişkin davranma özdenetim sahibi kişilerin özellikleridir. (Türkeş, 2004: 43)

Bireyin kendi davranışlarını kontrol edip düzenlemesiyle ilgili Kanfer tarafından etkileşimsel model geliştirilmiştir. Bu modele göre birey tarafından ortaya koyulan bir davranış birbirleriyle etkileşen üç değişkenle izah edilmektedir. Bunlar; durumsal (situational), kişinin kendisinin ürettiği (self-generated) ve biyolojik değişkenlerdir. Kanfer'e göre kişinin davranışlarını denetleyip düzenlemesi üç aşamada gerçekleşmektedir. Bunlar şöyledir:

1. İçsel olayları kendi kendine izleyebilme (self-monitoring)
2. İçsel olayları kendi kendine değerlendirebilme (self-evaluation)
3. Kendi davranışlarını pekiştirme (self-reinforcement) (Güloğlu ve Aydın, 2007: 157-158)

Bandura ise bireyin davranışlarını düzenlemesini bilişsel, durumsal ve davranışsal faktörlerin etkileşimi modeli ile açıklamıştır. O bu model için öz yeterlilik kavramını geliştirmiş ve bu kavramın davranışı yönlendiren bilişsel faktörlerden biri olduğunu söylemiştir. Öz yeterlilik kişinin herhangi bir durumu başaracağı ve üstesinden geleceği konusunda kendisine duyduğu inançtır. Ancak kişide bazı yetenekler yoksa sadece duyulan inanç davranışın gerçekleşmesi için yeterli olmamaktadır. Rosenbaum'a göre bu yetenek ise öğrenilmiş güçlülüktür. Öğrenilmiş güçlülük kavramı içsel olayları düzenleme sürecinde gerekli olan bilişsel becerilerin üzerinde durmaktadır. Bu yönüyle bu kavram yukarıda bahsedilen modellerin bir tamamlayıcısı konumundadır. Bir davranışın öğrenilmiş güçlülük kavramı içerisinde yer alması için içsel bir olay tarafından başlatılmış olması gerekir. Devamında ise içsel olay hedeflenen davranışı gerçekleştirmek için ortaya konulan eylemlerin karıştırıcı etkisini ortadan kaldırmalıdır. Bunun gerçekleşmesi ise kişinin içsel olayları izlemesi, eleştirerek kendini değerlendirmesi ve duyguları adlandıracak sözel beceriler edinmesi ile mümkündür. (Bandura ve Rosenbaum'dan aktaran Güloğlu ve Aydın, 2007: 158) Tüm bunları gerçekleştirecek kişinin özdenetim sahibi olması gerektiği açıktır. Bu anlamda öğrenilmiş güçlülük düzeyi yüksek olan bireylerin özdenetimleri de yüksektir denilebilir. Bu becerilerin ise çocukluk döneminde kazanıldığı düşünülmektedir. (Güloğlu ve Aydın, 2007: 159)

Tüm görüş ve tartışmalardan hareketle özdenetim çocuklarda erken yaşlardan itibaren olması gereken ve zaman içerisinde yaş, olgunlaşma, yaşanan tecrübeler, çevre etkisi gibi faktörlerle gelişim gösteren bir değerdir. Çocuklar doğruyu yanlış,

iyiyi kötüyü bilseler bile bunları hayatlarına uygulamaları zaman isteyen bir durumdur. Bu nedenle ebeveynler ve çocuğu etkileyen diğer kişiler onların olgunlaşma düzeylerini dikkate alarak hareket etmeli ve kontrol becerilerinin gelişmesini desteklemelidir. Özdenetim çabuk kazanılan bir özellik değildir. Aksine yaşam boyu devam eden, süreklilik gösteren bir beceriden söz edilmektedir. Birey toplumsal hayatta uyumlu olmak, doğru kararlar almak, uzun süreli mutluluğu yakalamak ve hedeflerini gerçekleştirmek için özdenetime ihtiyaç duymaktadır.

1.5.3. Özdenetimin İşlevi Ve Etkileri

Özdenetim iş hayatı, sağlık, sosyal ilişkiler, başarı, güven, zararlı alışkanlıklar, psikoloji gibi pek çok alanda bireyin tüm yönlerini etkileyen fonksiyonel bir kavramdır. Son yıllarda artan şiddet olayları, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı, düşük akademik başarı, artan psikolojik sorunlar gibi durumlardan dolayı sosyal bilimler alanında özdenetim değeri daha fazla incelenen bir konu olmuştur. (Gözütok, 2017: 1040)

Araştırmalara göre pozitif duyguları tecrübe etmek ruh ve beden sağlığını artırırken, negatif duygularla dolu olmak fizyolojik ve psikolojik hastalıklara sebep olmaktadır. Pozitif duyguları destekleyerek artırma ve negatif duyguları engelleme noktasında güdüleyici bir unsur olan özdenetim değeri kişinin psikolojik, fizyolojik ve ruhsal bakımdan sağlıklı olmasını sağlamaktadır. (Yakut, 2019: 1410) Özdenetim kötü duyguları, düşünceleri ve güdülerini yok etmek ve kendini olumsuz durumlardan kurtarmak anlamına geldiğinden (Goleman, 2012: 79) bu değere sahip kişi stres ve öfke durumunda etkili başa çıkma metotlarını kullanarak olumsuz duyguları kontrol edebilmektedir. Aspinwall ve Taylor (1997)' ye göre özdenetime sahip bireyler strese neden olabilecek etkenleri önceden tahmin ederek bunların ortaya çıkmasını engellemek için eylemlerini planlayabilirler. Böylece strese sebep olacak etkenlerin sayısını ve etkilerini de azaltmış olurlar. (Aspinwall ve Taylor'dan aktaran Metin, 2013: 3) Özdenetim ve stres arasındaki ilişkiyi ele alan pek çok çalışmada özdenetim sahibi kişilerin daha az stres ve kaygı yaşadığı ortaya konulmaktadır. Örneğin, Bowlin ve Baer (2012)'ın 280 üniversite öğrencisi ile yaptıkları bir araştırmada yüksek özdenetime sahip öğrencilerin daha az stres, kaygı ve depresyon yaşadıkları; psikolojik

sağlıklarının ise yüksek düzeyde olduğu tespit edilmiştir. (Bowlin ve Baer'den aktaran Yücel ve Şirin, 2020: 150)

Özdenetim ve madde kullanımı arasındaki ilişki incelendiğinde özdenetimi düşük olan bireylerin yüksek düzeyde uyuşturucu kullandıkları, alkol tükettikleri ve sigara içtikleri tespit edilmiştir. Burada aile içerisindeki ilişkiler, ebeveynler arası boşanma durumu, sıcak ve istikrarlı bir aile yapısı bireylerin kişiliklerini ve özdenetimlerini etkilemektedir. Aile çocuğunu sapkın davranışlardan koruma konusunda başarılı bir yöntem takip ederse çocuk bunların zararlarını düşünerek uzak durmaktadır. Bu konuda Kandel ve Andrews (1987) ebeveyn iletişiminin, disiplininin ve katılımının madde kullanım oranını azalttığını ifade etmişlerdir. (Allahverdipour ve diğerleri, 2006: 420-421)

Günümüzde gittikçe artan suç oranlarının toplumun huzur ve mutluluğunu kaçırmalarına karşılık özdenetim değeri suçları azaltmada ve engellemede önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. (Gözütok, 2017: 1036) Çünkü özdenetim sahibi birey alışlagelmiş dürtülerini, hazlarını, duygu ve davranışlarını bastırabilmekte, bireysel ve toplumsal faydayı düşünebilmektedir. Olumsuz çevre koşullarına ve arkadaş çevresine sahip olsa bile birey, tüm zararlı alışkanlık ve davranışlardan kendini koruyabilmektedir.

Özdenetim ve öz-düzenleyici öğrenme günümüzde başarıyı sağlayan iki önemli yaklaşım olarak kabul edilmektedir. Günümüzde yapılan pek çok araştırmaya göre özdenetime sahip bireyler ister akademik ister sportif alanda olsun kendilerine uygun hedefi belirlemekte ve bu hedefe ulaşma yolunda gerekli olan öğrenme stratejilerini seçmektedirler. Ne istediğini ve neye ulaşmaya çalıştığını bilen, amaçları uğruna etkili planlamalar yapan ve kendisini bu yolda değerlendiren bireylerin, bu beceriye sahip olmayanlara göre daha başarılı oldukları ve daha yüksek performans gösterdikleri tespit edilmiştir. (Kovach, Kolovelonis, Goudas ve Dermitzaki'den aktaran Peker, 2012: 40) Özdenetim düzen, dikkat, planlı çalışma, sorumluluk ve güvenilirlik gibi temel bazı yetkinlikleri kazandırdığı için bu değere sahip kişiler azimli, işlerinde başarılı ve iletişimi yüksek kişilerdir. (Barrick ve Mount, 1991: 4) Yine bu bireyler amaçlarına ulaşma yolunda duygu, düşünce ve davranışlarını kontrol etme eğiliminde olduklarından işlerinde daha profesyonel hareket ederek başarıyı sağlamaktadırlar.

Artan teknolojik gelişmelere bağlı olarak zamanı etkili ve verimli kullanma, teknolojiden yeterli ve doğru yararlanma üzerinde çokça durulan konular arasında yer almıştır. Özdenetim burada da etkili olmakta ve bireylerin özellikle dijital oyunları oynama noktasında kendilerini kontrol etmelerini sağlamaktadır. Çünkü zamanını boş geçirme ve dijital oyunları oynamada bağımlılık seviyesine ulaşarak teknolojiyi kötü kullanma özdenetim sahibi bir bireyin özelliği değildir. (Aksel ve Sarı, 2020: 437)

Rosenbaum'a göre özdenetim davranışının üç ana işlevi vardır. Bunlar: Onarıcı özdenetim, yenileyici özdenetim ve yaşantısal özdenetimdir.

Onarıcı özdenetim: Kişinin hedefe ulaşma yolundaki duygularını, bilişlerini ve acılarını denetleyebildiği davranışları içermektedir. Bu davranışlar meydana gelen aksaklıkları düzenleyerek bireyin dengeye ulaşmasına yardımcı olur. Mesela stresle başa çıkmak, anksiyete bozukluğunu gidermek onarıcı özdenetim kapsamındadır.

Yenileyici özdenetim: Kişilerdeki değişim sürecine rehberlik edecek davranışları içerir. Bu davranışlar bireyde dengesizliğe sebep olurken yeni davranışların benimsenmesini kolaylaştırır.

Yaşantısal özdenetim: Bireyi zevkli aktiviteler olan müzik, sanat ve spor gibi etkinliklere yönlendirmeyi ve kişinin bunları deneyimlemesini içerir. (Rosenbaum'dan aktaran Çutuk, 2020: 855)

Özdenetim bir bireyim tüm yönlerini etkileme potansiyeline sahip bir değerdir. (Yakut, 2019: 1410) Özdenetimi üst seviyede olan kişilerin daha güvenilir, disiplinli, kararlı, başarılı ve pozitif oldukları, etik davranışlar sergileme ve kişiler arası ilişkilerde daha olumlu davranışlarda bulundukları belirlenmiştir. (Somer ve diğerleri, Demir, Baumeister ve Alquist'ten aktaran Yakut, 2019: 1410)

Özdenetimi düşük kişilerin davranışsal ve tutumsal özelliklerin bir birleşimini sergiledikleri tespit edilmiştir. Buna göre özdenetimi düşük bireyler;

1. Ertelenmiş hazzın yerine bir şeye hemen sahip olma eğilimi gösterirler.
2. Sabır, gayret ve azim gerektiren eylemlerden kaçınarak kolay ve hemen sonuca götürecek etkinlikleri tercih ederler.
3. Akılcı, mantıklı ve tedbirli eylemlerden çok heyecanlı ve riskli davranışlara yönelirler.
4. Toplumsal kurumlara yatırım yapmanın uzun süreli faydasını düşünmezler.
5. Uzun uğraş ve planlama gerektirmeyen işlere ilgi gösterirler.

6. Kaba, bencil, sinirli, kırıcı, umursamaz ve başkalarına karşı duyarsızdırlar. (Delisi ve diğerleri, 2010: 32)

Bunlara ek olarak şiddet, zararlı alışkanlıklar, depresyon, düzensiz beslenme, düşüncesizlik, dikkatsizlik, fazla endişe duyma, saldırganlık ve suç işleme gibi sosyal ve kişisel sorunların pek çoğunluğu özdenetim eksikliğinden kaynaklanmaktadır. (Vohns ve diğerleri, Baumeister ve Alquist, Johnson ve Ostendorf, Eisenberg ve diğerlerinden aktaran Yakut, 2019: 1410) Tüm bunlardan hareketle özdenetimin olumsuz yaşam durumlarının bireye olan etkilerini azaltan ve insanın psiko-sosyal dünyasını anlamlandırıp biçimlendiren önemli bir araç olduğunu söyleyebiliriz. Kişi kendi hâkimiyetini sağladığında toplumsal sorunlar da azalmakta ve huzur, güven, mutluluk artarak daha yaşanabilir bir dünya oluşmaktadır.

1.5.4. İslam’da Özdenetim

Dünya zıtlıklarla yaratılmış bir âlemdir. İnsanın iç dünyasında birbirine zıt unsurlar olan isyan ve itaat, iyilik ve kötülük, takva ve fücür birlikte bulunmaktadır. (Göktaş, 2011: 138) İnsanın iyi huyları edinerek içselleştirmesi ve kötülüklerle mücadele etmesi ancak nefsin kontrol altına alınması ile mümkündür. (Akbaş A. , 2007: 32) Bireyin istek, arzu, nefret, hırs gibi kötü içsel istek ve dürtülerini oluşturan nefis, İslam kültüründe insanın negatif yönü olarak değerlendirilmektedir. (Kaval, 2011: 160) İnsanın bu negatif yönünü eğitmesi, kontrol etmesi ve duygularını dengelemesi meselesi İslam dininde ‘Nefis Mücadelesi’ ismiyle incelemeye konu olmuştur. (Gözütok, 2017: 1043)

Kişinin kendini kontrol edip nefsinin kötülüklerden arındırması İslamiyet’in ilk yıllarından beri imani bir mesele olarak kabul edilmiştir. Kur’an-ı Kerim’de yer alan pek çok ayet ve Peygamberimizin sözleri oto kontrol, sabır, öfke ve duygulara hâkim olunmasına yöneliktir. Nefis kontrolü ile Allah’ın rızası ve sevgisine kavuşulacağı “Nefsini arındıran elbette kurtuluşa ermiştir” (Şems 91/9) ayeti ile açıkça ifade edilmektedir. (Gözütok, 2017: 1036) Resulullah (s.a.v.)’da “Akıllı kimse, (bu dünyada) nefsinin hesaba çekip ölüm sonrası için çalışandır; aciz kimse ise, nefsinin hevasına uyup Allah’tan temennide bulunandır.” (Tirmizî, Sıfatu’l-Kıyame, 90)

buyurarak kendisini hesaba çekip nefis muhasebesi yapan kimsenin aklını önde tutan kimse olduğunu belirtmiştir.

İslam dinine göre özdenetim kişinin kendini tanıma süreci olarak ifade edilebilir. Birey eksikliklerini, zaafalarını, dürtülerini, nefsinin hilelerini ve değer dünyasını ancak kendini tanıyarak fark edebilir. (Meydan, 2016: 264) “Kendini bilen Rabbini bilir” cümlesiyle ifade edilen bu tanıma kişinin özünü, hakikatini bulma yolunda önemli bir adım olarak görülmektedir. Yaratılışını, taşıdığı potansiyelini, var olma amacını ve eksikliklerini bilen insan bu sayede potansiyelini ortaya çıkaracak, hatalarını düzeltecek, dürtülerini dizginleyecek ve Allah’ın rızasına ulaşacaktır.

Kur’an ahlaki bir yaşam oluşturma yolunda özdenetimi önemli bir değer olarak görmektedir. İnsanları güzel davranışlara yönlendirmek ve istenen yöne sevk etmek hedefinde olan Kur’an, bu hedefi gerçekleştirmek için dış güçlerden ziyade insanın iç gücüyle hareket etmesini amaçlamıştır. Çünkü dışarıdan yapılan baskı, telkin gibi dış güçler insanın sahip olduğu iç güç kadar etkili olamaz. (Köylü, 2007: 71) İyilik ve kötülük yollarından birini seçme hürriyetine sahip olarak yaratılan insan, bu özgürlüğünden dolayı yaptıklarından sorumlu tutulmaktadır. (Akbaş A. , 2017: 32) O iradeli bir varlıktır ve bu iradesini Allah’ın istediği yönde kullanmalıdır. Bu ise ancak nefsin terbiye edilmesi ile mümkündür.

Nefis sorgulama, iç kritik, iç değerlendirme ve içe dönüştür. Geçmişte yaşanan olaylar, gelecekte nasıl bir insan olunacağı, özdeki güzellik ve çirkinlikler böylelikle değerlendirilir, gözden geçirilir ve yeni hedefler belirlenir. Bu sayede insan hesap günü gelmeden kendini hesaba çekme fırsatı bulmuş olur. Kendini sorgulama yolunda nefis yaptığı hatalardan dolayı pişmanlık duyup Rabbinden af diler, kendisini yargılayıp kınar ve yanlışlarını düzeltmeye çalışır. Bu süreç İslam dini tarafından çok önemli görülmüş ve kendini kınayan nefse yemin edilmiştir. (Akbaş A. , 2007: 33) Peygamberimiz de insanın en büyük düşmanının kendi nefsi olduğunu belirtmiş ve onun şerrinden sık sık Allah’a sığınmıştır. (Kaval, 2011: 163) Kişinin nefsi ile mücadele etmesinin düşman ile mücadeleden daha zor olduğunu buyuran Resulullah nefse karşı mücadeleyi “büyük cihat” olarak adlandırmıştır. (Beyhakî, 1987, 165)

Birey nefse hoş gelen şeylerden uzak durarak, dünyaya fazla değer vermeyerek, nefsinin hoşuna giden istek ve arzularını kontrol ederek bu büyük cihata gerçekleştirip Rabbi katında yükselebilir. Bu kişinin dünyadaki kulluk sınavıdır ve

duygu, düşünce ile eylemlerini iyiye yönlendirenler bu sınavdan kazançlı çıkacaklardır. (Akbaş A. , 2007: 34) Nitekim Allah “Kim de Rabbinin huzurunda (hesap vermekten) korkar ve nefsinin kötü arzularından uzaklaştırır ise, şüphesiz cennet onun sığınağıdır.” (Naziât 79/40-41) buyurarak bu konuya dikkat çekmektedir.

İslam dinindeki ilk ve en önemli gaye bir olan Allah inancını yerleştirmek ve Allah’ın varlığını esas alan bir değerler sistemi oluşturmaktır. Allah inancı bireylerde yerleştiğinde daha kontrollü ve denetimli bir hayat yaşayacaklardır. Çünkü kişinin her an kendisini gören, duyan ve kontrol eden bir zatın var olduğunu bilmesi hayatını düzenli ve tedbirli yaşamasını sağlayacaktır. (Gözütok, 2017: 1047) Kur’an-ı Kerim Allah’ın sadece insan nefsinde olup biteni değil, sır ve fısıltıları, gönüllerin gizlediğini, gözün hain bakışını, yerde ve gökte ne varsa hepsini bildiğini, hiçbir şeyin O’na gizli kalmadığını ifade etmektedir. Nitekim Bakara suresinin 184. ayetinde yer alan “...Aklınızdan geçeni açıklasanız da gizleseniz de, Allah sizi onun için hesaba çekecektir..” ayeti bunu destekler niteliktedir. (Köylü, 2007: 71-72)

Kur’an-ı Kerim’in insanların kontrollü bir hayat yaşamalarını sağlama noktasında başvurduğu yöntemlerden biri de ödül ve cezadır. Allah’ın kendisini sürekli kontrol ettiğini bilen ve yaptığı iyi davranışların karşılığında mükâfat, kötü davranışların karşılığında ise ceza alacağını farkında olan kişi dürtülerini bastırarak ve oto kontrolü sağlayacaktır. (Gözütok, 2017: 1048) Nitekim ödül ve ceza yönteminde amaç, bir davranışı sevdirmek ve özendirmektir. Beyin böylece zihinsel bir şartlanma oluşturur ve davranışlara sınır koymayı öğrenir. (Tarhan, 2008: 47) Kur’an-ı Kerim yaptığı eylemlerin ahirette karşısına çıkacağını hatırlatarak kişiye dikkatli bir hayat sürmesini öğütlemektedir. Bunu Lokman (a.s.)’ın oğluna yaptığı öğütte şu şekilde görmekteyiz: “Yavrucuğum! Ortada yalnızca hardal tanesi kadar bir şey de olsa, (yaptıklarınız) bir kayanın içinde (saklı) da bulunsa yahut göklerin tepesinde ve yerin derinliklerinde de de olsa, Allah onu aydınlığa çıkarır...” (Lokman 31/16)

Kur’an-ı Kerim’in diğer bir oto kontrol sağlama yolu insanlara “Allah’ın size bahsettiği nimetleri ve ‘duyduk ve itaat ettik’ dediğinizde Allah’a karşı altına girdiğiniz kesin taahhüdü hatırlayın...” (Maide 5/7) ayetidir. Buna göre Allah ezelden insanların kendisine vermiş oldukları sözü hatırlatmakta ve bununla sorumlu tutmaktadır. Allah insanlardan bu sözü yerine getirmelerini ve O’na karşı gelmemelerini beklemektedir. (Köylü, 2007: 71-72)

İnsanların her davranışı Allah tarafından bizzat görülüp bilinmekle beraber bunlar melekler tarafından sürekli kaydedilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de yer alan "Oku kitabını, muhasebeci (olarak) bugün üzerinde nefsin yeter." (İsra 17/14) ayeti buna işaret etmektedir. Bununla birlikte bireyin yaptığı her davranışa ahiret hayatında kendi uzuvlarının yani gözleri, kulakları, elleri, ayakları ve derilerinin bizzat şahitlik edeceği ifade edilerek güçlü bir özdenetim ağı kurulmaktadır. (Fussilet 41/20) (Köylü, 2007: 71-72) Allah insanlara ilahi öğütler vermekte ve bunları hayatlarına geçirmelerini istemektedir. Bu nedenle bireyler tüm davranışlarında dikkatli olmalı, ilahi öğütlere kulak asmalı ve nerede olursa olsun Allah'ın daima kendileriyle birlikte olduğunu unutmamalıdır. Nitekim bu inançta olan kişi dış güçlere ihtiyaç duymadan iç denetimle kendini kontrol edebilmekte ve kötülüklerden uzak durmaktadır. Kendi kendini fark edip kontrol etme ile ilgili Allah şöyle buyurmaktadır: "Onlar, kendi nefisleri hakkında hiç tefekkür etmezler mi?" (Rum 30/8) Bizler kendi nefsimizi düşünerek, deneyler yaparak, okuyarak veya insanların bizim hakkımızda ne düşündüğünü önemseyerek bilemeyiz. Kendimizi yine kendi içimizde ve hiçbir aracı olmadan bilebiliriz. (Sayar, 2016: 299-300)

Allah'a iman başarı, çaba sarf etme, doyum sağlama, dini ve ahlaki alanda öğrenme, katılımcı olma gibi açılardan bireylere içsel bir motivasyon sağlar. Böyle kişiler amaçlarına ulaşmada ısrarcı davranırlar. Çünkü davranışlarının sonucunda Allah'ın rızasını kazanacaklarını ve ebedi saadete ulaşacaklarını bilirler. (Demir, 2017: 773) Allah'a olan inanç aynı zamanda zor durumlarla baş etmede, sıkıntılara katlanmada ve olumsuz durumlara çözüm üretmede bireye güç verir. Allah'ın her an yanı başında olduğunu bilen kişi kendini güvende hisseder ve emrinden çıkmamak için istek, arzu ve dürtülerini sınırlayarak denetler.

Kur'an-ı Kerim'in içerisinde yer alan, ibadet, ölüm, tövbe, ahiret âlemi ve dua gibi konular bireyin nefsinin Allah yolunda eğitilmesi ve ilahi rızanın kazanılması yolunda önemli bir fırsattır. Nefsin Allah'ı, ölümü ve ahiret hayatını hatırlaması kendisini dizginlemesini sağlamakta ve ölümsüzlük fikrinden uzaklaşarak hesaba çekilme gerçeğini gözler önüne sermektedir. (Akbaş A. , 2007: 34) Özellikle İslam dininin emrettiği ibadetler kişinin özdenetim sahibi olmasına büyük katkı sağlamaktadır. Çünkü ibadet eden insan duygularının ve ruh halinin farkındadır ve

onları kontrol etme eğilimindedir. (Gözütok, 2017: 1051) Bu şekilde dinin emrettiği kurallara riayet eden bireyler ise ahlaklı ve vicdanlı olarak nitelendirilmektedir.

İslam inancının temel ibadetlerinden olan namaz benliği kontrol etmede büyük bir fırsat ve motivasyon aracıdır. Namaz kılan insan özüyle, duygu ve düşünceleriyle, gönlüyle yani tüm benliği ile Rabbine yönelmekte ve O'nunla baş başa kalmanın heyecanını yaşamaktadır. Günde beş defa namaz kılan bir mümin Allah'ın kendisini daima gözetip koruduğunu bilmekte ve hayatını buna uygun olarak doğru ve güzel yaşamaktadır. (Akbaş A. , 2007: 34) Nitekim Kur'an-ı Kerim'de yer alan "Muhakkak ki namaz, kötülüklerden ve aşırılıklardan alıkoyar" (Ankebut 29/45) ayeti namaz kılan kişinin duygularına, dürtülerine ve hislerine dikkat edip olumsuz tavır ve davranışlardan kaçınacağını ifade etmektedir. (Gözütok, 2017: 1050) Namaz günde beş kere abdest alınarak yapılan bir ibadet olduğu için bireylerde sabır tutumunun gelişmesine de katkı sağlamaktadır. Çünkü devamlılık gerektiren bir ibadet sabırlı olmayı gerektir; sabırlı olmak ise öz denetimi geliştirir. Namaz ile Allah'ın huzuruna çıkan bireylerde Allah inancı ve kulluk bilinci daima canlı kalmakta ve onlar yaşanan sıkıntılar karşısında daha tahammüllü olmaktadırlar. (Karşı, 2020: 59)

Namaz ibadetine devam eden kişide kendini kontrol etme, sınırlama ve denetleme durumları meydana gelmezse, namaz istenilen amacı gerçekleştirmemiş olacaktır. (Gözütok, 2017: 1050) Böyle kimseler Kur'an-ı Kerim'de yer alan "Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki, onlar namazlarını ciddiye almazlar" (Maun 108/4-5) ayeti gereği kınanmayı hak etmiş olurlar. Yani namaz sadece birkaç ritüeli yapmaktan ibaret olarak görülüyorsa, kişinin kendini, hislerini ve dürtülerini kontrol etmesini sağlamıyorsa boşa kılındığı ifade edilmekte ve böyle namaz kılan kimseler kınanmaktadır.

Kendini denetleme, sınırlama ve otokontrol ile planlı yaşama arasında olumlu bir ilişki vardır. Namaz insanlar için sadece bir ibadet olmaktan ziyade hayatlarını düzenleyen ve zaman yönetimi sağlayan bir planlayıcıdır. Kişiyi manevi açıdan şarj ederek hayata hazırlayan, hayatına yön veren bir vakit düzenleyicisidir. Namaz psikolojik, fiziksel ve biyolojik zamanın birlikte yaşanmasını sağlayan bir ibadettir. (Demir, 2017: 763) Günde beş defa namaz kılan bir insan, gününü beş vakte ayırmakta ve böylece boş vakit geçirmeden Müslümana yakışır bir hayat sürmektedir.

Dinimizde önemli bir yere sahip olan oruç tan yerinin ağarmasından güneş batıncaya kadar yeme, içme, kötülük, cinsel ilişki ve çirkin söz ve davranışlardan uzak durmak anlamına gelen bir ibadettir. Kişi oruç tuttuğu süre zarfında bilinçli bir şekilde arzu edilmeyen söz ve davranışlardan kaçınarak nefsini eğitmeye çalışmaktadır. Resulullah bu konu ile ilgili “Oruçluyken kötü söz ve fiilleri bırakmayanın, yeme ve içmeyi bırakmasına Allah'ın ihtiyacı yoktur.” (Buhârî, Savm, 8) buyurarak orucun asıl amacın kişinin nefsini terbiye etmesi ve sınırlaması olduğunu belirtmiştir. (Gözütok, 2017: 1054) Dolayısıyla oruç bireyin kontrollü olmasını sağlamakta ve dürtülerine sınır koymasına yardımcı olmaktadır. Nitekim Resulullah orucun kişiye otokontrol sağlayarak kötülüklerden koruduğuna ilişkin şöyle buyurmaktadır: "Kimin evlenmek külfetine gücü yeterse, evlensin. Zirâ evlilik, gözü (haramdan) men eder; iffeti de korur. Gücü yetmeyen kimse ise, oruç tutsun; zirâ oruç, oruç tutanı(n kötülük yapmasını) engeller." (Buhârî, Savm, 10)

Bir zırh ve kalkan nasıl ki kişiyi düşmanların saldırılarından koruyorsa oruç da olumsuz tutum ve davranışlardan korumaktadır. (Gözütok, 2017: 1054) Birey kendisine yapılan saldırı ve sataşmalara tuttuğu oruç sayesinde karşılık vermemekte ve kendisini engellemektedir. Peygamber Efendimizin “Oruç kalkandır” (Buhârî, Savm, 3) sözü de bu ibadetin kötülükleri engelleme yolunda çektiği seti gözler önüne sermektedir. Yine Resulullah'ın “Oruçlu iken biri ona sataşırsa, ben oruçluyum desin” (Buhârî, Savm, 3) buyurması saldırılar karşısında iradeye nasıl hâkim olunacağını göstermektedir.

Oruç tutarak nefsin hâkim olan kişi sabır duygusunu öğrenmekte ve duygu yönetimini gerçekleştirmektedir. (Tarhan, 2008: 130) Sabrı öğrenen kişi ise duygularını ve dürtülerini kontrol ederek kendine hâkim olmakta böylece hem kendine hem de başkalarına zarar vermekten kaçınmaktadır. Resulullah bu konu ile ilgili “Oruç sabrın yarısıdır.” (Tirmizî, Da'avat, 92) buyurmuş ve tüm gün boyunca nefsin arzularına dikkat etmenin sabır gerektiren bir durum olduğunu belirtmiştir. Allah Kur'an-ı Kerim'de sık sık sabır konusuna değinmiş ve müminlere sabır yarışında düşmanlarınızı geçin diyerek tavsiyede bulunmuştur.(Ali İmran 3/200)

İnsanoğlu hayatta kendisini derinden etkileyen pek çok üzücü durumla karşı karşıya kalmaktadır. Kaza, bela, musibet, hastalık, ölüm gibi olaylar kişide psikolojik ve fizyolojik etkileri olan durumlardır. (Karşlı, 2020: 57-58) Allah Kur'an-ı Kerim'de

insanın dünyaya imtihan için gönderildiğini ve çeşitli vesilelerle imtihana tabi tutulacağını ifade etmektedir. Nitekim Enbiya suresi 35. ayette yer alan “Her nefis ölümü tadıcıdır. Biz sizi şerle de, hayırla da deneyerek imtihan ediyoruz ve siz Bize döndürüleceksiniz.” ifadesi bu gerçeğe işaret etmektedir. Allah insanın başına gelen olumsuz durumların birer imtihan vesilesi olduğunu buyurduktan sonra müminlere sabrı tavsiye etmektedir. (Bakara 2/155) İslam dini böylece negatif yaşamsal durumların arka planında başka bir amacın olduğunu bildirmekle bu olaylara yüksek anlamlar yüklemektedir. Ayrıca olumsuz durumlara sabır gösterilmesini tavsiye ederek bireylerin sakin kalmalarını, tahammül ve gayretlerini devam ettirmelerini ve kontrolü elden bırakmamalarını sağlamaktadır. Bu sayede insanoğlunun fitratında var olan acelecilik dizginlenmekte beden ve ruh sağlığı korunmaktadır. (Karşlı, 2020: 57-58) Kur’an-ı Kerim sabır gösteren müminlerin ahirette mükâfatlandırılacağını ifade ederek bireyleri motive etmekte, bu da özdenetimin artırılmasını sağlamaktadır. Sabır; dinin yasakladığı kötü davranışlardan sakınmada sabır, bela ve musibetlere karşı sabır ve iyi işler yapmada sabır şeklinde çeşitli kısımlarda ele alınmıştır. (Karşlı, 2020: 60) Dolayısıyla nefsin terbiye edilmesi, dürtülerin kontrol altına alınması, olgunlaşma ve Allah’ın rızasına erişme sabır ile mümkündür. Sabır ise özdenetimin bir bileşenidir.

Dinimizde farz kılınan ibadetlerden olan zekât ve hacın da özdenetim üzerinde büyük etkileri vardır. Belirli miktarda mala sahip olan kişiler verdikleri zekât sayesinde cömertlik duygusu kazanmakta ve böylece mal denetimi yapabilmektedir. Zekât ile kişi malının ve bir yıllık zamanının hesabını tutmaktadır. Hac ibadeti ise ömrün hesabı açısından büyük önem taşımaktadır. (Demir, 2017: 763) Kişi sadece Allah emrettiği için hac yapmakta, Allah’ın rızasına erişmeye çalışmakta ve nefsin isteklerine ket vurmaktadır. Nitekim Resulullah bir hadisinde “Kim Allah için hacceder de hac esnasında kötü sözlerden ve Allah’a karşı gelmekten sakınırsa annesinin onu doğurduğu günkü gibi(günahlardan arınmış olarak hacdan) döner.” (Buhârî, Hac, 4) buyurmaktadır. Kişi hac ibadeti sırasında Allah resulünün yaşadığı toprakları görmekte ve çektiği sıkıntıları düşünmektedir. Bu da onun zorluklar karşısında dayanma gücünü artırmakta ve kendini hesaba çekmesini sağlamaktadır.

İslam dininde arzu ve isteklerin meşru ölçülerde tatmin edilmesi; öfke, nefret, şehvet ve akıl gibi kuvvetlerin ise adalet ölçüsünde haddi aşmadan tutulması esas alınmaktadır. (Akbaş A. , 2007: 35) Dinimizin emir ve yasaklarını incelediğimizde

öfke, şiddet ve saldırganlık gibi nefse ait davranışların kontrol altına alınmasına yönelik pek çok tavsiyenin bulunduğunu görmekteyiz. (Karlı, 2020: 57-58) Örneğin Resulullah'ın "Yiğit, başkasını yenen değil, kızgınlık anında kendi nefesine hâkim olan kimsedir." (Buhârî, Edeb, 75) sözü öfkeyi yatıştırmanın önemini anlatmaktadır. Hadis-i şeriflerde öfke ve sinirlilik anında yapılması gereken belli başlı prensiplerin şu şekilde olduğu belirtilmektedir:

1) Dua ederek Allah'a sığınmak: Peygamber Efendimiz öfke halinde Allah'a sığınmış ve müminlere de bunu tavsiye etmiştir. Peygamberimizin Ümmü Seleme annemize öğrettiği "Ey Nebi olan Muhammed'in Rabbi Allah'ım! Günahlarımı bağışla ve kalbimin öfkesini gider." (Hanbel, 1985, 302) duası öfkeden kurtulmanın bir yolu olarak görülmektedir. Peygamberimiz, huzurunda birbirine hakaret eden iki kişiden birinin öfke içinde olduğunu gördüğünde "Ben bir söz biliyorum, eğer şu adam bunu söylerse öfkesi geçer. Bu söz, euzu billahi mine's-şeytani'r-racim: kovulmuş şeytandan Allah'a sığınırım, cümlesidir." (Ebu Davud, Edeb, 3) buyurmuş ve öfkenin nasıl giderileceğini ifade etmiştir.

2) Abdest almak: Peygamberimiz öfkenin ateşinin abdest ile söneceğini ifade etmiş ve şöyle buyurmuştur: "Öfke şeytandandır. Şeytan da ateşten yaratılmıştır. Ateş, ancak su ile söndürülür. Biriniz kızdığı zaman abdest alsın." (Ebu Davud, Edeb, 4) Resulullah'ın böyle buyurması öfkeye hâkim olmada duygu ve düşüncelerin yönünü değiştirmenin önemini göstermektedir. Çünkü kişi öfke anında içinde bulunduğu durumu değiştirdiğinde başka düşüncelere yönelecek ve başka olaylarla karşılaşacak, böylece öfkesi dinerek sakinleşecektir.

3) Bulunduğu konumu değiştirmek: Öfkeyi kontrol etmenin bir başka yolu bulunduğu konumdan daha pasif bir duruma geçmektir. Bununla ilgili Resulullah şöyle buyurmuştur: "Sizden biri öfkelendiğinde, ayakta ise otursun, eğer öfkesi geçmiyorsa uzansın." (Ebu Davud, Edeb, 4) Peygamberimizin bu sözü öfkenin diğer düşüncelerle beslenmesini de önleyici niteliktedir. (Gözütok, 2017: 1051) Çünkü öfke onu tetikleyen başka düşünce ve durumlarla beslenirse önü alınmaz bir hale gelebilmektedir.

4) Öfke anında susmak: Kavga eden iki kişinin öfkeli olup birbirlerine sert sözler söylemesi öfkenin şiddetini daha da artırmaktadır. Bu sebeple Peygamberimiz kişinin haklı dahi olsa karşısındakine hakaret etmemesini, öfkesini kontrol etmesini

tavsiye etmiş ve “Biriniz öfkelenildiğinde sussun.” (Hanbel, 1985, 1100) buyurmuştur. Bu şekilde bilinçli olarak duygularını bastıran kişiler yetişkin olduklarında dikkatli, soğukkanlı ve kendilerine hâkim olabilmektedirler. (Goleman, 2012: 113) İslam ahlakında haklı olan kişinin öfkesini yenip karşı tarafı affetmesi büyük bir erdem olarak görülmektedir.

Allah Kur’an-ı Kerim’de kişinin nefesine hâkim olmasını ve öfkesini kontrol etmesini tavsiye etmektedir. Nitekim Al-i İmran suresi 134. ayette takva sahiplerinin bir özelliğinin de öfkeleri yenenler ve insanları affedenler olduğu buyrulmaktadır. Kişi Allah’ın rızasına ve sevgisine ulaşmak istiyorsa bilinçli olarak öfkesini kontrol edecek ve böylece ilahi rızaya ulaşma yolunda ilerleyecektir.

Kişinin kendi içinde davranışlarını denetleyen ve kontrol eden bir mekanizma olan vicdan özdenetimde büyük bir role sahiptir. Kişi vicdan sayesinde davranışlarını akıl süzgecinden geçirmekte ve onların dini emir ve yasaklar ile toplumsal düzene uygunluğunu kontrol etmektedir. Vicdanlı insan sistemli bir mekanizma kurduğundan hayatının her safhasında davranışlarında tutarlılık ve düzen mevcuttur. (Güngör, 2000: 68) Hayatlarını tutarlılık içinde yaşayan bu kimseler sadece öfke ve kırgınlık değil tüm alanlarda, hayatın tüm yelpazesinde ölçülü bir yaşam sürmektedirler. (Gözütok, 2017: 1053)

Benliği kontrol etmede hayatımızın pek çok yönünde bulunan dua ibadetinin de önemi büyüktür. Çünkü dua etmek kendini kontrol etme tehlikesi yaşayan bireye önemli bir sığınak olmaktadır. Allah’a ve emirlerine teslim olup tevekkül etmek rahmani kuvvetin, nefsanî kuvvete galip gelmesini sağlamakta ve böylece nefsin dürtü ile arzuları kontrol edilmektedir. Kişi nefsin kötü isteklerinden ve şerrinden Allah’a sığındığında Allah, onu şeytanın kışkırtmalarından ve nefsin kötü emellerinden korumaktadır. (Akbaş A. , 2007: 34) Nitekim Mü’minun suresi 97 ve 98. ayetler Resulullah’a şeytanın şerrinden Allah’a sığınmasını öğütlemektedir: “ ...şeytanların gizli kışkırtmalarından sana sığınırım. Onların yanımda bulunmalarından da sana sığınırım Rabbim!” (Mü’minun 23/97-98)

Dua müminlerin bütün olumsuz duygu ve hislere karşı kendilerini koruyan ve kontrol altında tutan bir silah olarak görülmektedir. Peygamberimiz bir hadisinde “Dua müminin silahı, dinin direği, yer ile göğün nurudur.” (Hâkim, Dua, 1) buyurmaktadır. Kişi dua ettiğinde zihni uyanık ve şuuru taze kalmakta ve böylece olumsuz duygu ve

düşüncelere fırsat vermemektedir. Çünkü birey dua ederken beyindeki duyguları yöneten bölüme olumlu mesajlar iletmekte, bu da olumlu düşüncenin ortaya çıkmasını sağlamaktadır. (Gözütok, 2017: 1056) Samimiyetle yapılan bir dua beynin yaratıcı düşünme ve karar vermeden sorumlu kısmının güçlenmesini; buna karşılık dürtülerin ana merkezi olan limbik sistemin zayıflayarak daha sağlıklı kararlar alınmasını sağlamaktadır. (Gürsu, 2017 :510) Buradan hareketle duanın duyguları denetlemede önemli bir unsur olduğu söylenebilir. (Gözütok, 2017: 1056) Allah Kur'an-ı Kerim'de duanın önemini şu şekilde belirtmektedir: “De ki: Duanız olmasa, Rabbim size ne diye değer versin.” (Furkan 25/77)

Dua etmek kaygı, korku, depresyon ve intihar gibi olumsuz durumların azalmasını sağlamakta, kişiyi Allah'a yakınlaştırmaktadır. (Gözütok, 2017: 1056) Her şeyi gören, bilen ve her şeye gücü yeten bir yaratıcıya duyulan güven sayesinde kişi her anında Allah'a dayanmakta ve psikolojik olarak kendini huzurlu hissetmektedir. Dua ile sıkıntı ve sorunlar Allah'a arz edilmekte ve O'ndan gelecek yardım sabır ile beklenmektedir. Bu da kişi için dikkatli, düzenli ve güven içerisinde bir hayatı mümkün kılmaktadır.

Görüldüğü gibi İslam dininin emir ve yasaklarının pek çoğu kişinin kendini tanıması, farkına varması ve kontrolü elinde bulundurup nefsani istek ve arzularına ket vurmasına yöneliktir. Bu emir ve yasaklara dikkat ettiğinde insanoğlu hem bu dünyada hem de ahirette mutlu olmakta ve insan olmanın bilincine ulaşmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

İLKOKUL DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSLERİNDE

ÖZDENETİM DEĞERİ

2.1. DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERSİ (4-8. SINIFLAR) ÖĞRETİM PROGRAMINDA DEĞERLER EĞİTİMİ VE ÖZDENETİM DEĞERİ

Türkiye’de yürürlükte olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programı uzun çalışmalar ve tartışmalar sonucunda şimdiki halini almıştır. Zorunlu olarak okutulan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi öğretim programı ilk kez Talim ve Terbiye Kurulu’nun 8.12.1981 gün ve 213 sayılı kararıyla temel eğitim ve orta öğretimde ‘Din ve Ahlak Bilgisi’ adı altında düzenlenmiştir. Bu düzenlemeye uygun olarak hazırlanan programlar ise 28 Mart 1982 tarihinde yürürlüğe girmiştir. (Altaş, 2002: 154) 1982 anayasasına göre Din ve Ahlak Bilgisi dersi ilkokul dördüncü sınıftan sekizinci sınıfın sonuna kadar okutulan zorunlu dersler arasında yer almaktadır. Din ve Ahlak Bilgisi dersinin zorunlu dersler arasında yer almasını sağlayan 1982 anayasasının 24. maddesi şöyledir:

“Din ve ahlak eğitim ve öğretimi Devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanuni temsilcisinin talebine bağlıdır.”

Din ve Ahlak Bilgisi dersinin öğretim programında mevcut olan ilkeleri 1986 yılında yeniden düzenlemiş, dersin ismi de Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi olarak değiştirilmiştir. (Öcal, 2011: 480) 13 Nisan 1992 tarihinde ise tekrar niteliği taşıyan bazı üniteler programdan çıkarılmış ve böylece yapılan son düzenleme ile program 2000 yılına kadar devam etmiştir. (Altaş, 2002: 154) 2006 yılına gelindiğinde Din Öğretimi Genel Müdürlüğü tarafından program yeniden düzenlenmiş ve “İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı” ismiyle 28.12.2006 tarihinde yürürlüğe girmiştir. (Karataş ve Tabak, 2010: 58) Bu programın 2011 yılına kadar uygulanmasının ardından Din Öğretimi Genel Müdürlüğünün teklifi üzerine 30.12.2010 tarihinde “İlköğretim İDKAB Dersi Öğretim Programı ve Kılavuzu” kabul edilmiştir. (Tetik, 2018: 67) Bu program 19.01.2018 tarihinde yeniden düzenlenmiş

ve 2018-2019 öğretim yılından itibaren uygulanmak üzere kabul edilmiştir. (MEB, 2018)

2.1.1. Milli Eğitim Bakanlığı Öğretim Programları

Günümüz dünyasında salt bilgiyi aktaran bir eğitim sisteminden ziyade bilgiyi üreten ve işlemeye izin veren bir eğitime ve programa ihtiyaç vardır. Çünkü öğretim programlarımız problem çözebilen, eleştirel düşünen, bilgi üreten, yaratıcı ve yeniliklere açık, girişimci, iletişim becerileri yüksek, toplumun faydasını düşünen özellikte bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir. Bu hedefe uygun olarak bireysel ilgi ve ihtiyaçları dikkate alan, beceri ve değer kazandırma amacına yönelik, sade ve anlaşılır bir öğretim programı hazırlanmıştır. (MEB, 2018: 1)

2.1.1.1. Öğretim Programlarının Genel Amaçlarında Değerler Eğitimi ve Özdenetim Değeri

Günümüzde artan şiddet olayları, aile kurumunun zayıflaması, internet ve medyanın olumsuz etkileri, suç oranlarının artması ve toplumsal yabancılaşma gibi olumsuzluklar değerlere verilen önemi artırmaktadır. Eğitim ile bireylere hem değerler öğretilmekte hem de çevrenin olumsuz etkilerinden korunmaları sağlanmaktadır. Bu çerçevede değerlerin öğretimi ülkemizde 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu'na göre Türk Milli Eğitimi'nin Genel Amaçları ile Türk Milli Eğitiminin Genel İlkeleri arasında yer almaktadır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programı da bu genel amaçlara ve ilkelere uygun olarak hazırlanmıştır. Türk Milli Eğitimi'nin genel amaçları üç madde halinde ele alınmıştır. Birinci maddede yer alan "Türk Milleti'nin milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren yurttaşlar yetiştirmek" (MEB, 2010: 1) ifadesinden eğitimin ilk ve en önemli görevinin değerlerin benimsetilmesi ve aktarılması olduğu görülmektedir. Bu eğitim programında yer alan genel amaç olduğundan değerlerin öğretimi tüm okulların, tüm derslerin ve tüm okul çalışanlarının ortak hedefi olmalıdır. Birinci maddenin devamında "Ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve Anayasa'nın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, laik ve

sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış hâline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek” (MEB, 2010: 1) ifadesi yer almaktadır. Her devlet yıkılmadan uzun yıllar ayakta kalabilmek için bünyesinde bulunan toplumun ona olan sevgisine, bağlılığına, birlik ve beraberliğine ihtiyaç duyar. Bu nedenle eğitim ile var olan tüm değerlerin bireylere kazandırılması hedeflenmiştir.

Genel amaçlardan ikincisi şöyledir:

“Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere, hür ve bilimsel düşünme gücüne, geniş bir dünya görüşüne sahip, insan haklarına saygılı, kişilik ve teşebbüse değer veren, topluma karşı sorumluluk duyan; yapıcı ve verimli kişiler olarak yetiştirmek;” (MEB, 2010: 1) Bu ifadeden sağlıklı ve dengeli bir kişiliğin oluşmasının eğitim ile mümkün olduğu, eğitimin amacının kendini gerçekleştirmiş, yeniliklere açık ve düzgün karakterli bireyler yetiştirmek olduğu anlaşılmaktadır. Amaç içerisinde yer alan dengeli ve sağlıklı kişilik, insan haklarına saygı, topluma karşı sorumluluk, yapıcı ve verimli olmak özdenetim değeri ile mümkün olmaktadır. Kendini farkında olan, ne yapıp edeceği konusunda bilinçli, hak ve sorumluluklarını bilen, yeniliklere açık ve kontrollü kişiler ancak düzgün ve dengeli bir karaktere sahip olabilir. Bu nedenle başarılı bir eğitim öncelikle bireylere denetimli ve kontrollü olmayı öğretmelidir.

Üçüncü amaç bireylerin kendilerini geliştirerek mutlu olmalarını sağlamaya yöneliktir. Özdenetim ve öz düzenleme ile gerçekleşecek bu hedef şöyledir:

“İlgi, istidat ve kabiliyetlerini geliştirerek, gerekli bilgi, beceri, davranış ve birlikte iş görme alışkanlığı kazandırmak suretiyle hayata hazırlamak ve onların, kendilerini mutlu kılacak ve toplumun mutluluğuna katkıda bulunacak bir meslek sahibi olmalarını sağlamak;” (MEB, 2010: 1)

Her insan tek, özel ve biriciktir. Herkesin ilgi ve kabiliyetleri farklıdır. Başarı, kişinin ilgi ve yeteneklerinin farkında olması, ileriye dönük bir hedefinin olup buna ulaşmak için çabalaması ve dışarıdan bir kontrole ihtiyaç duymadan gerekli bilgi, beceri ve davranışları edinmek istemesiyle gerçekleşir. Tüm bunlar ise özdenetime, kendini tanıyan bireyler yetişmesine bağlıdır.

Öğretim programı incelendiğinde eğitim ve öğretim çalışmalarının okulöncesi, ilkokul ve ortaokul seviyelerinde birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğu görülmektedir.

Buna göre ilkokulu tamamlayan öğrencilerin şu yeterliliklere ulaşmaları hedeflenmiştir:

“Gelişim düzeyine ve kendi bireyselliğine uygun olarak ahlaki bütünlük ve öz farkındalık çerçevesinde, öz güven ve öz disipline sahip, gündelik hayatta ihtiyaç duyacağı temel düzeyde sözel, sayısal ve bilimsel akıl yürütme ile sosyal becerileri ve estetik duyarlılığı kazanmış, bunları etkin bir şekilde kullanarak sağlıklı hayat yönelimli bireyler olmalarını sağlamak.” (MEB, 2018: 1)

Özdenetim erken yaşlardan itibaren kazanılması gereken bir değer olduğundan özellikle ilkokul çağındaki çocukların kendilerini denetleme, farkına varma ve disipline etme ahlakı kazanmaları istenmektedir.

Ortaokulu tamamlayan öğrencilerin ise şu yetkinliklere sahip olmaları amaçlanmıştır: “İlkokulda kazandıkları yetkinlikleri geliştirmek suretiyle milli ve manevi değerleri benimsemiş, haklarını kullanan ve sorumluluklarını yerine getiren, ‘Türkiye Yeterlilikler Çerçevesi’nde ve ayrıca disiplinlere özgü alanlarda ifadesini bulan temel düzey beceri ve yetkinlikleri kazanmış bireyler olmalarını sağlamak” (MEB, 2018: 1-2) Öğrenciler ortaokula geldiklerinde özellikle sorumluluk, vatan ve millet sevgisi ile milli ve manevi değerleri kazanmaları hedeflenmiştir. Özdenetim sorumluluk, sevgi ve saygı gibi pek çok değeri kapsayıcı nitelikte olduğu için hem doğrudan hem de dolaylı olarak amaçlarda yerini bulmuştur.

2.1.1.2. Programın Genel Çerçevesinde Değerler Eğitimi ve Özdenetim Değeri

Bir ülke nasıl bir insan tipi yetiştirmek istiyorsa bunu eğitim sistemine yansıtmak zorundadır. Eğitim sistemi öncelikle toplumda birlik ve beraberliği sağlayacak, milli ve manevi bütünlüğü koruyacak olan değerleri, yeni yetişen nesle kazandırmak amacıyla işe başlamaktadır. Benimsenen ve aktarılmaya çalışılan değerler o eğitim sisteminin amacını, perspektifini ve ana çerçevesini oluşturmaktadır. Öğretim programımızın perspektifine baktığımızda eğitim sistemimizin temel amacının değerler ve yetkinliklerle donatılmış bilgi, beceri ve davranışlara sahip kişiler yetiştirmek olduğu görülmektedir. Değerler ve yetkinlikler bilgi, beceri ve davranış arasındaki bütünlüğü kuran bir ufuk ve bağ olarak kabul edilmektedir. (MEB, 2018: 2) Bu anlamda değerler karakterli ve düzgün bir insan yetiştirmede köprü

vazifesi görmekte, ana unsur olarak görev yapmaktadır. Değerler eğitim sisteminin ana direkleri, eğitimi ayakta tutan başkahramanlardır. Öğretim programımızda değerler “Toplumumuzun milli ve manevi kaynaklarından damıtılarak dünden bugüne ulaşmış ve yarınlarımıza aktaracağımız öz mirasımızdır.” şeklinde tanımlanmaktadır. Bu mirası hayata ve insanlığa katan ise yetkinlikler yani eylemsel bütünlüklerdir. (MEB, 2018: 2) Eğitim sistemimiz de bu mirası alarak teori-pratik bütünlüğü içerisinde aktarmak için gerekli tüm unsurları kullanarak ve gelişmelere ayak uydurarak faaliyet göstermektedir.

Öğretim programımızda “Değerlerimiz” isimli bir başlık bulunmakta ve değerlerin temel insani özelliklerin özünü teşkil ettiği ifade edilmektedir. Hayatta karşılaşılan zorluklarla başa çıkmada ve sıkıntılara rağmen dimdik ayakta kalabilmede değerlerin öneminden bahsedilmektedir. (MEB, 2018: 2) Bir toplumu millet yapanın o toplumun geçmişi, kültürü, gelenekleri, inançları ve değerleri olduğu bilindiğine göre yine o toplumun geleceğinin parlak olması değerlerini benimsemiş ve buna uygun hareket eden insanlara bağlıdır. Eğitim sistemimize hedef, içerik ve yöntem olarak baktığımızda bireylerin akademik başarı yanında ahlaklı olmalarını sağlamaya çalıştığı görülmektedir. Öğretim programında değerlerin işlevinin bu denli üzerinde durulması, değerler eğitiminin Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersinin yanında tüm derslerin bir parçası haline geldiğini göstermektedir. Öğretim programları, öğrenme-öğretme ortamları, ders dışı etkinlikler, eğitim araç- gereçleri ve mevzuat gibi eğitim sisteminde yer alan tüm unsurlar değerlerin öğretiminde yer almaktadır. (MEB, 2018: 3)

Öğretim programında kök değerler olarak on değer sıralanmıştır. Bunlar: adalet, dostluk, dürüstlük, öz denetim, sabır, saygı, sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverliktir. (MEB, 2018: 3) Bu değerlerin öğrenciler tarafından diğer değerlerle de ilişki kurarak içselleştirmesi beklenmektedir. Kök değerler arasında öz denetim değerinin yer alması bu değerın eğitim sisteminin ana öğelerinden olduğunu göstermektedir. Bu sıralanan değerler arasında öncelik sonralık ilişkisi bulunmamaktadır. Her bir değer kendi içerisinde önemli kabul edilmektedir.

Eğitim sistemimizin kazandırmak istediği yetkinlikler öğretim programımızda yer almaktadır. Aşağıda açıklamalarına yer verilen yetkinlikler, özdenetim değeri ile

ilişkili olan yetkinliklerdir. Buna göre Türkiye Yeterlilikler Çerçevesinde öğrencilerde var olması hedeflenen yetkinlikler şunlardır:

1. Anadilde iletişim
2. Yabancı dillerde iletişim
3. Matematiksel yetkinlik ve bilim/teknolojide temel yetkinlikler
4. Dijital yetkinlik

5. Öğrenmeyi öğrenme: Günümüzde kullanılan yapılandırmacı öğrenme modeline göre öğrencilere bilgi direkt olarak aktarılmamakta, bilgiye ulaşma yolları öğretilmektedir. Öğrenmeyi öğrenen bireyler hangi becerileri kullanacağını farkında olan ve bunları rahatlıkla uygulayabilen kimselerdir. Böyle kişiler öğrenme eylemini, zamanın etkili kullanılması, gerekli bilgilerin edinilmesi ve ihtiyaçların karşılanması amaçlarını göz önünde bulundurarak planlar. Yaşadığı başarısızlıklar ve ortaya çıkan sorunlar bu kimseleri yıldırmaz. Öğrenmeyi öğrenme sadece okul yaşamında değil, ev, iş yeri ve günlük hayatın tamamında önceki hayat tecrübelerinden de yararlanarak bireylerin bilgi ve becerilerini harekete geçirmeleri anlamına gelmektedir. (MEB, 2018: 4) Öğrenmeyi öğrenme sadece öz denetimli bireylerin yapabileceği bir yetkinliktir. Çünkü kendi ilgi ve yeteneklerini bilip, pes etmeden öğrenmeye devam etmek sadece kontrollü bireylerde mümkündür. Bunun kazandırılması gereken yetkinliklerde yer alması ise kendini tanıyan, eleştirilere açık ve kendini hep bir adım ileriye götürmeye çalışan otokontrollü bireylere ne kadar ihtiyacımız olduğunu göstermektedir.

6. Sosyal ve vatandaşlıkla ilgili yetkinlikler: Kişisel, kişilerarası ve kültürlerarası yetkinlik ve sorumlulukları edinme ile ilgilidir. Topluma ve çalışma hayatına katılıp katkılar sunmak, ortaya çıkan sıkıntı ve çatışmaları çözmek, vatandaş olmanın bilincinde olup devlete karşı görev ve sorumlulukları yerini getirmek öz denetimli bireylerin özelliğidir. Toplumsal hayatın düzen içerisinde sürdürülmesi ve sağlıklı ilişkiler kurulması ancak öz denetim ile mümkün olmaktadır. Çünkü özdenetim sorumluluk sahibi olmayı, görevleri ertelememeyi, olumlu ilişkiler kurmayı ve denetimli olmayı gerektirmektedir.

7. İnisiyatif alma ve girişimcilik: Yaratıcılık, yenilik ve risk almadır. Belirli bir amaca ulaşmak için planlamalar yapma, projeler yönetme ve bunları uygulamayı içermektedir. Etik değerleri farkına varma ve bunları hayata geçirmeyi de ifade

etmektedir. Bir hedefe ulaşmak için gereken tüm çabayı gösterme, özgün bilgi ve beceriler elde etme, kendini bilme ve farkında olma ile yakından ilgilidir. Bu anlamda inisiyatif alma ve girişimcilik yetkinliği kazanıldığında biraz da olsa özdenetim değeri kazanılmış olacaktır.

8. Kültürel farkındalık ve ifade: Çeşitli kitle iletişim araçları kullanılarak duygu, görüş ve tecrübelerin yaratıcı bir şekilde ifade edilmesidir. (MEB, 2018: 3-4) Özdenetimli bireyler, geçmiş, bugün ve gelecek hakkında bilgi sahibi olan kişiler olduğundan kültürel değerlerin farkındadırlar.

Öğretim programı hazırlanırken öğrencilerin gelişim süreçleri dikkate alınmıştır. İnsan gelişimi belirli bir süre geçtikten sonra sonlanmadığı, hayat boyu devam ettiği için öğretim programı yaşamın tamamını kapsayacak şekilde hazırlanmıştır. Her gelişim döneminde bireyin neye ihtiyaç duyduğu, hangi kritik davranışları kazanması gerektiği dikkate alınmıştır. Öğretim programının amacını ve içeriğini incelediğimizde özdenetim, öz farkındalık ve öz disiplin gibi becerilerin ilkokuldan sonra öğrenciler tarafından kazanılmış olması beklenir. Aslında özdenetim çocuklarda erken yaşlardan itibaren kazandırılmaya çalışılan ve okul ile desteklenen bir değer olmalıdır. Aileler özdenetim konusunda bilinçli olmalı ve çocukların özellikle örtük öğrenmeyle her davranışı bir kamera gibi kaydettiğini unutmamalıdır. Özdenetim sadece bir gelişim alanıyla sınırlı olacak bir değer değildir. Öğretim programına baktığımızda da ilkokulda amaçlanan yetkinliklerin ortaokul ve lisede geliştirilerek devam etmesi hedefini görmekteyiz. Buna göre ilkokulda benimsetilen özdenetim değeri ortaokul ve lisede geliştirilerek devam edecektir. Buradan hareketle özdenetimin tek bir gelişim dönemiyle sınırlı olmayacağı gerçeğinin öğretim programıyla uygunluk gösterdiği görülmektedir.

Her insan ilgi, ihtiyaç, kabiliyet, yaşadığı çevre, duygu vb. yönden birbirinden farklıdır. Öğretim programı bu bireysel farklılıklar dikkate alınarak hazırlanmıştır. Burada öğretmen her öğrencisinin yeterliliklerini bilmeli ve gelişimine uygun ilerlemesini sağlamalıdır. Özdenetim değeri kazandırılmaya çalışılırken de bu bireysel farklılıklar dikkate alınmalıdır.

2.1.2. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. Sınıflar) Öğretim Programının Uygulanmasında Değerler Eğitimi ve Özdenetim Değeri

Milli Eğitim Bakanlığı son yıllarda değerlerin bireysel ve toplumsal açıdan ne kadar önem arz ettiğini görmüş ve 2003 yılından itibaren öğretim programlarında değerlere daha fazla yer vermeye başlamıştır. (Meydan, 2014: 93) Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programının amaçları incelendiğinde değerlerle donatılmış bir insan tipinin yetiştirilmesinin hedeflendiği görülmektedir Burada eğitim sisteminin amacının sadece akademik açıdan başarılı, belirlenmiş bazı bilgi, beceri ve davranışları kazanan bireyler yetiştirmek olmadığı, temel değerleri kazandırmanın asıl amaç olduğu ifade edilmektedir. Öğretim programında kazanımların merkeze alındığı ve değerlerin de kazanımların içerisine yerleştirildiği görülmektedir. Kazanımlar ve kazanımları sınırlayan açıklamalar eğitim kademelerine uygun olarak değerler, beceriler ve yetkinlikler çerçevesinde bütünlük oluşturacak şekilde meydana getirilen bir içeriğe işaret etmektedir. (MEB, 2018: 8-12)

2.1.2.1. Programın Temel Felsefesi ve Genel Amaçlarına Göre Değerler Eğitimi ve Özdenetim Değeri

Öğrenmenin yaşantılar, önceki bilgileri düzenleme ve yeni bilgileri kurma yoluyla olduğu ilkesini benimseyen yapılandırmacı yaklaşım, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı'nın geliştirilmesinde esas alınmıştır. Programda öğrencilerin öğrenme sürecine aktif katılmalarını, eleştiri yapmalarını, problem çözmelerini, araştırma ve keşif yapmalarını sağlayan ortamın önemine vurgu yapılmış ve bunun çoklu zekâ, öğrenci merkezli öğrenme, beceri merkezli öğrenme gibi yaklaşımlar ile mümkün olduğu ifade edilmiştir. (MEB, 2018: 8) Amaç öğrencinin farklı öğrenme stillerini kullanıp kendini gerçekleştirmesi, bilgiye kendisinin ulaşması, bilgiyi ön bilgilerini de kullanıp anlamlandırması, yaratıcı ve düşünen bir birey olmasıdır. Tüm bunların gerçekleşmesi ise ancak özdenetime sahip bireylerle mümkün olduğundan, özdenetim kök değerler içerisinde yer almaktadır.

Günümüzde farklı din, dil ve ırka sahip insanların bir arada yaşadığı toplum sayısı oldukça fazladır. Böyle toplumlarda demokrasi, eşitlik, adalet, özgürlük ve insan

hakları gibi değerler sayesinde bir arada huzurlu ve düzen içerisinde yaşama anlayışı etkisini göstermiştir. Bu durum eğitim alanına da yansımış ve din derslerinin okuldaki herkesi kapsayacak şekilde düzenlenmesi esas alınmıştır. Türkiye de farklı mezheplerden oluşan çoğulcu bir toplum yapısına sahip olduğundan İslam düşüncesinde ortaya çıkan yorumlar mezhepler üstü yaklaşımla ele alınmıştır. Amaç dinimizin tüm mensuplarının mezhep ayrımı gözetmeden aynı sınıfta yer almalarını sağlamaktır. Programda belirtilen diğer dinler ise bilimsel bir metotla, dinler açılımı ve olgusal bir yaklaşımla ele alınmıştır. Bunun amacı toplumda ötekileştirmeyi azaltarak hoşgörüyü geliştirmek, öğrencilerin farklı yorum ve dinler hakkında fikir edinmelerini buna bağlı olarak da bilinçli bir inanç oluşturmalarını sağlamaktır. Bilinçli bir inanış ise özdenetime sahip bireylerde mümkündür. Çünkü böyle kimseler dinin öğretilerini, amaçlarını, ritüellerini akıl süzgecinden geçirirler ve akıl-nakil ilişkisini tam olarak kurabilirler. Dinin kendilerine sağladığı faydayı farkına varan bu kimseler, yaratıcının emir ve yasaklarını gözeterek kendilerini kontrol ederler. İstek ve dürtülerini sınırlayıp, dinin öngördüğü bir insan olmaya çalışırlar. Programda İslam dini anlatılırken ana kaynaklar olan Kur'an ve sünnetin esas alındığı ifade edilmektedir. Bu da ortak bir paydada buluşmayı sağlama ve tartışmaları önleme amacına yöneliktir. (MEB, 2018: 8)

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı yukarıda ifade edilen felsefeye uygun olarak geliştirilmiş ve öğrencilerin on maddeyle ifade edilen amaçları kazanmaları hedeflenmiştir. Bu amaçlar şöyledir:

1. Dini ve ahlaki kavramları tanımaları,
2. Dinin sosyal hayat, kültür ve medeniyet unsurları üzerindeki etkilerini kavramaları,
3. Farklı inanç ve yorumları tanımaları ve bunlara saygı duymaları,
4. Çevresindeki dini davranış, yorum, tutum ve deneyimlerinin farkında olmaları,
5. Ahlaki değerleri tanımaları ve bunları içselleştirmeleri,
6. İslam dininin ana kaynaklarını tanımaları,
7. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) hayatını ve örnek ahlakını tanımaları,
8. İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak ilkelerini açıklamaları,
9. Bazı dua ve surelerin muhtevasını ana hatlarıyla tanımaları,

10. İnanç ve ibadetlerin davranışları güzelleştirmedeki olumlu etkisinin farkına varmalarıdır. (MEB, 2018: 8)

Yukarıdaki amaçlardan üç ve dördüncüsü dolaylı olarak değerlere ve özdenetime katkı sağlamaktadır. Çünkü farklı dini inançlara, yorumlara ve tutumlara saygı duyan bir birey aynı zamanda kendinin farkında olan, kendini tanıyan ve kontrolü sağlayan bir bireydir. Bu kişi toplumsal düzeni sağlamak adını yeniliklere ve farklılıklara açıktır.

Beşinci amacı incelediğimizde doğrudan değerleri kazandırmanın ve bunu hayata yansıtmanın hedeflendiği görülür. Ahlaki değer ve ilkelere olan ihtiyacı düşündüğümüzde bunun yerinde bir hedef olduğu düşünülmektedir.

Yedinci amaç en güzel örnek olan Peygamber Efendimizin üstün ahlakını tanıtmaya yöneliktir. Resulullah'ın hayatını ve ahlakını tanıyan bir birey zorluklar karşısında nasıl mücadele ettiğini, nefsinin arzularına rağmen disiplini elden bırakmadığını kavrayacak ve böylece hayatını kontrollü yaşamaya çalışacaktır.

Onuncu amaç bir dini inancın ve bu dinde yer alan ibadetlerin davranışlarımızı nasıl değiştirip güzelleştirdiğini fark etme yönündedir. Yukarıda İslam'da özdenetim başlığı altında açıklandığı üzere İslam dinindeki Allah inancı, ahiret inancı, ibadetler, dua gibi pek çok faktör kişinin özdenetimli olmasına katkı sağlamaktadır.

Programın vizyonu incelendiğinde ise “milli, manevi ve ahlaki değerleri benimseyen” ifadesiyle değerlere doğrudan atıf yapıldığı görülmektedir. Programın yetiştirmek istediği insan tipinin özellikleri; değerleri bilen, benimseyen ve hayatına yansıtır. (MEB, 2018: 9)

2.1.2.2. DKAB Programının Uygulanmasına İlişkin İlke ve Açıklamalarda Değerler Eğitimi ve Özdenetim Değeri

Programın uygulanmasına ilişkin ilke ve açıklamalar kısmında değerlerin öğretilmesine yönelik ifadelerin yer aldığı görülmektedir. Bu maddelerden dokuzuncu maddede yer alan “Öğrencilerin dini duygu ve düşüncelerini açıklamaya, bilgi ve kültür sahibi oldukları dini pratikleri yerine getirmeye zorlanmaması” ifadesi vicdan ve düşünce hürriyeti ile ilgilidir. (MEB, 2018: 9) İslam dinine baktığımızda “Dinde zorlama yoktur.” (Bakara 2/256) ayeti kişilerin gerek İslam'a girişte gerekse dini

pratikleri yerine getirme hususunda zorlanmaması gerektiğini ifade etmektedir. Nitekim bu madde dışarıdan herhangi bir baskı olmadan kişinin yerine getirmesi gereken tüm sorumluluklarını bilip uygulaması anlamına gelen özdenetim ile bağlantılı gözükmetedir. Çünkü duygu ve düşüncelerini ifade etmek için zorlanmayan kişi, kendisine verilen bilgileri objektif olarak değerlendirecek ve böylece istediği bilgiyi kabul edecektir. Bu da kişide özdenetim değerinin güçlenmesini sağlayacaktır.

İlke ve açıklamalar kısmındaki on birinci maddede yer alan “Sevgi, saygı, kardeşlik, arkadaşlık ve dostluk bağlarını güçlendiren; vatan, millet, bayrak, şehitlik, gazilik gibi milli birlik ve beraberliği pekiştiren değerlerin öğrencilerin zihninde güçlü bir şekilde yer etmesine özen gösterilir” (MEB, 2018: 10) ifadesinden toplumdaki düzen ile milli birlik ve beraberliği sağlamada değerlerin ne kadar önemli olduğu anlaşılmaktadır. Bu maddede özdenetim değerine yer verilmemiş olsa da bilinen şudur ki; değerlerin hepsi bir bütün olup, birbirleri ile ilişkilendirildiğinde amaçlanan bu dostluk bağı ve beraberlik sağlanmış olacaktır.

Öğrencilerin insana, düşünceye, hürriyete, kültürel mirasa ve ahlaki olana saygı duyması, farklılıklara açık olup bunu bir zenginlik olarak görmesi on altıncı maddede yer alan ilkedir. (MEB, 2018: 10) Daha mutlu ve ideal bir dünya için kişilerin hem kendileri hem geçmişleri hem de toplumla iyi ilişkiler kurmaları gerekir. Bunun gerçekleşmesi ise genelde değerlere özelde ise kişilerin kendilerini değiştirmeleri ve sınırlandırmaları olan özdenetime bağlıdır.

2.1.3. Programın Yapısında Değerler Eğitimi ve Özdenetim Değeri

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı’na baktığımızda üniteler, konular, kazanımlar, açıklamalar ve anahtar kavramlar şeklinde bir sıralamanın var olduğunu görmekteyiz. (MEB, 2018: 11)

2.1.3.1. Üniteler, Konular, Kazanımlar, Açıklamalar ve Anahtar Kavramlarda Değerler Eğitimi ve Özdenetim Değeri

Öğretim programını incelediğimizde her sınıf düzeyinde beş ünitenin var olduğunu görmekteyiz. Üniteler ve konular hazırlanırken, kazandırılmak istenen hedefler, dersin amaçları, öğrencilerin hazır bulunuşlukları, gelişim düzeyleri, konuların sıralanışı ve aşamaları, ünite ve konuların birbirleri ile olan ilişkileri dikkate alınmıştır. Geniş bölüm arz eden bir konu, sınıf kademelerine ve öğrencilerin gelişim düzeylerine uygun olarak bölünmüştür. İnanç, ibadet ve ahlak gibi öğrenme alanlarını, öğrencilerin 8. sınıf sonunda bir bütünlük içerisinde ve birbirleriyle ilişkili olarak öğrenmeleri hedeflenmiştir. Öğretim programında yer alan konu başlıkları “Ünite Açıklamaları” kısmında yer almıştır. (MEB, 2018: 11)

Öğretim programına göre kazanımlar, eğitim süreci sonucunda öğrencilerin kazanması hedeflenen bilgi, beceri, tutum ve değerleri ifade eder. Kazanımların elde edilmesine ve hayata geçirilmesine bağlı olarak öğrenciler öğrenme alanlarında başarı ve gelişme gösterirler. Kazanımlar hazırlanırken değerler ve değerlerin içerisinde bulunan özdenetim değeri de dikkate alınmıştır. Açıklamalar kısmı kazanımı izleyen satırda yer almaktadır. Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı’nın amacına ulaşabilmesi ve kazanımların gerçekleşmesi için açıklamaların dikkate alınması gerekir. Öğretim programında kazanımlar ünitelere göre sınıflandırılmıştır. (MEB, 2018: 11) Her ünite ile ilgili “Anahtar Kavramlar” bölümüne yer verilmiştir. (MEB, 2018: 12) Bu kavramlar kalıcı ve anlamlı öğrenme açısından faydalı görülmektedir.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi Öğretim Programı’nda mevcut olan üniteler, kazanım sayıları ve ders süresi aşağıda tablolar halinde verilmiştir. (MEB, 2018: 13-15)

Tablo 1: Sınıf Seviyelerine Göre Üniteler ve Kazanım Sayıları

4.SINIF			
Ünite Sırası	Ünite Adı	Kazanım Sayısı	Ders Saati
1	Günlük Hayattaki Dini İfadeler	4	16
2	İslam'ı Tanıyalım	4	16
3	Güzel Ahlak	3	12
4	Hız. Muhammed'i Tanıyalım	6	16
5	Din ve Temizlik	2	12
Toplam		19	72

5.SINIF			
Ünite Sırası	Ünite Adı	Kazanım Sayısı	Ders Saati
1	Allah İnancı	8	18
2	Ramazan ve Oruç	5	12
3	Adap ve Nezaket	6	12
4	Hız. Muhammed ve Aile Hayatı	5	16
5	Çevremizde Dinin İzleri	5	14
Toplam		29	72

6.SINIF			
Ünite Sırası	Ünite Adı	Kazanım Sayısı	Ders Saati
1	Peygamber ve İlahi Kitap İnancı	7	16
2	Namaz	5	16
3	Zararlı Alışkanlıklar	6	12
4	Hz. Muhammed'in Hayatı	4	16
5	Temel Değerlerimiz	2	12
Toplam		24	72

7.SINIF			
Ünite Sırası	Ünite Adı	Kazanım Sayısı	Ders Saati
1	Melek ve Ahiret İnancı	7	16
2	Hac ve Kurban	6	14
3	Ahlaki Davranışlar	5	12
4	Allah'ın Kulu ve Elçisi: Hz. Muhammed	3	16
5	İslam Düşüncesinde Yorumlar	4	14
Toplam		25	72

8.SINIF			
Ünite Sırası	Ünite Adı	Kazanım Sayısı	Ders Saati
1	Kader İnancı	6	14
2	Zekât ve Sadaka	5	14
3	Din ve Hayat	4	14
4	Hız. Muhammed'in Örneklığı	9	16
5	Kur'an-ı Kerim ve Özellikleri	4	14
Toplam		28	72

Din Kùltürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4-8. Sınıflar) Öğretim Programı'nda yer alan ünitelere ve ünite açıklamalarına baktığımızda özdenetim değeriine doğrudan atıf yapılmadığı gör÷lmektedir. Ünitelerde yer alan kazanımlarda doğrudan özdenetim kavramı bulunmasa da dolaylı olarak bu değeriinden söz edilmektedir. Kazanımların altında yer alan açıklamalar kısmında ise verilmek istenen değeriiler arasında özdenetimin de olduğı hem doğrudan hem de dolaylı olarak ifade edilmiştir.

Özdenetimden dolaylı olarak bahseden kazanımlar, kazanımın yer aldığı ünite ve sınıf düzeyi şöyledir: (MEB, 2018: 16-40)

- 4.sınıf Güzel Ahlak ünitesinde yer alan: “Bireyin güzel ahlaklı olmasında dinin rolünü fark eder” kazanımı.

Din insanları her yönden geliştirmek, düzgün karakter sahibi kılmak amacıyla olduğundan, bu amacı bilen ve uygulayan insan, hareketlerine dikkat edecek, davranışlarını kontrol altında tutarak güzel ahlaklı bir birey olmaya çalışacak ve bunun özdenetim ile mümkün olduğunun farkında olacaktır.

- 4. Sınıf Güzel Ahlak ünitesinde yer alan: “İnsani ilişkilerin gelişmesinde sevgi ve saygının önemini ve gerekliliğini savunur” kazanımı.

Bu kazanımın açıklama kısmında güzel ahlaklı olmanın birey ve toplum açısından önemine vurgu yapılması istenmektedir. Kişi güzel ahlaklı olmanın nasıl bir

fayda sağladığını öğrendiğinde davranışlarına dikkat edecek ve isteklerini kontrol altında tutacaktır. Gerek kişiler arası gerekse toplumsal ilişkilerde karşılıklı sevgi ve saygıya dayalı bir iletişimin sağlanması, davranışlarını kontrol edebilen özdenetim sahibi bireyler ile mümkündür.

- 4. Sınıf Hz. Muhammed'i Tanıyalım ünitesinde yer alan "Hz. Muhammed'in çocukluk ve gençlik yıllarındaki davranışlarını kendi hayatı ile ilişkilendirir" kazanımı.

Bu konuda Resulullah'ın hayatından örnek davranışlar sunularak öğrencilerin kendi davranışlarını sorgulamaları ve gözden geçirmeleri sağlanır. Ünite kazanımının açıklamasında yer alan Hz. Muhammed'in cahiliye adetlerinden uzak durduğunun vurgulanmasının amacı, Resulullah'ın üstün ahlakını vurgulayıp öğrencilere bu konuda örnek olmak ve kendilerini kontrol ederek güzel ahlak sahibi olmalarını sağlamaya çalışmaktır.

- 4. Sınıf Din ve Temizlik ünitesinde yer alan "İslam dininin temizliğe verdiği öneme örnekler verir" ve "Temiz ve düzenli olmaya özen gösterir" kazanımları.

İslam dininin temizliğe ne kadar önem verdiğini bilen kişi temiz ve titiz olmaya özen gösterecektir. İkinci kazanımın açıklama kısmında yer aldığı üzere öğrenciler bu konudan sonra ev, okul ve çevre temizliğinin yanında öz bakım becerilerini de edinmiş olacaklardır. Çünkü özdenetim kişide disiplini sağlayarak rehavete kapılmasını engeller, düzenli ve titiz bir hayat yaşamasını sağlar. Dolayısıyla bu konu öğrencilerin özdenetim, öz farkındalık ve öz bakım yetilerinin gelişmesine katkı sağlamaktadır.

- 5. Sınıf Allah İnancı ünitesinde yer alan "Allah'ın (c.c.) her şeyi işittiğinin, bildiğinin, gördüğünün ve her şeye gücünün yettiğinin farkında olur" kazanımı.

Bu ünite sonunda birey Allah'ın her zaman yanında olduğunu, onu gözetlediğini farkına varacak ve davranışlarını kontrol altında tutmaya çalışacaktır.

- 5. Sınıf Allah İnancı ünitesinde yer alan "Allah'a (c.c.) imanın, insan davranışlarına etkisini açıklar" kazanımı.

Allah'a iman eden kişinin davranışlarının nasıl güzelleşeceği üzerinde durulmaktadır. Böyle insanlar nefsanî arzu ve isteklerini sınırlayacakları için bu konunun kavranması özdenetimin gelişmesinde etkili olmaktadır.

- 5. Sınıf Allah İnancı ünitesinde yer alan "Duanın anlamını ve önemini örneklerle açıklar" kazanımı.

Dua eden kişinin daha sağlıklı kararlar alacağı, kendisini güvende hissedeceği ve olumsuz duygu ve davranışlardan kaçınacağı düşünüldüğünde bu konunun sonunda öğrencilerde özdenetim değerinin gelişmesi beklenmektedir.

- 5. Sınıf Ramazan ve Oruç ünitesinde yer alan “Ramazan ayı ve orucun önemini fark eder” kazanımı.

Orucun kişinin kendisini sınırlaması, denetlemesi, nefsinin arzu ve isteklerini kontrol etmesi yönündeki faydası özdenetimi geliştirme yolunda önemli bir işlevdir.

- 5. Sınıf Adap ve Nezaket ünitesinde yer alan “Toplumsal hayatta nezaket kurallarına uygun davranışlar sergilemeye özen gösterir”, “Selamlaşma adabına riayet eder”, “İletişim ve konuşma adabına uygun davranır” ve “Sofra adabına riayet eder” kazanımları.

Dinimizce ve toplumca kabul edilen birtakım adap ve nezaket kuralları vardır. Öğrenciler bu kuralları öğrendiğinde toplum içinde nasıl davranmaları gerektiğini anlayarak bu kurallara riayet edecek ve otokontrol düzeylerini geliştirmeye çalışacaklardır.

- 5. Sınıf Hz. Muhammed ve Aile Hayatı ünitesinde yer alan “Hz. Muhammed’in aile içi iletişimine örnekler verir” ve “Hz. Muhammed’in aile fertlerinin güzel davranışlarını değerlendirir” kazanımları.

Peygamber Efendimizin örnek uygulamaları davranışlarını düzeltmede ve otokontrolü sağlamada öğrencilere rehberlik edecektir.

- 5. Sınıf Hz. Muhammed ve Aile Hayatı ünitesinde yer alan “Hz. Hasan(r.a.) ve Hz. Hüseyin’in (r.a.) ahlaki erdemlerini kendisine örnek alır” kazanımı.

Peygamberimizin ehl-i beytinin hayatını ve özelliklerini bilen öğrenciler onları örnek alacak ve bu doğrultuda davranışlarını düzeltmeye çalışacaklardır.

- 6. Sınıf Namaz ünitesinde yer alan “İslam’da namaz ibadetinin önemini, ayet ve hadislerden örneklerle açıklar” kazanımı.

Namaz ibadetinin önemini bilen ve namaz kılan bireylerde kendini, duygularını, davranışlarını ve zamanı kontrol etme becerisi gelişecektir. Çünkü günde beş defa namaz kılan bir mümin Allah’ın huzuruna çıkmakta, Allah’ı hatırlayarak kendisini daima gözetip koruduğunu bilmekte ve hayatını buna uygun olarak doğru ve güzel yaşamaktadır.

- 6. Sınıf Temel Değerlerimiz ünitesinde yer alan “Toplumumuzu birleştiren temel değerleri fark eder” kazanımı.

Vatana ve millete karşı görev ve sorumlulukların yerine getirilmesinde özdenetim değeri büyük bir öneme sahiptir. Bu görev ve sorumlulukları yerine getiren kişiler topluma uyum sağlayan, toplumsal düzeni koruyan özdenetimli kişilerdir. Dolayısıyla bu konudan sonra öğrencilerde kontrol becerisinin gelişmesi beklenir.

- 7. Sınıf Melek ve Ahiret İnancı ünitesinde yer alan “Melekleri özellikleri ve görevlerine göre sınıflandırır” ve “Dünya hayatı ile ahiret hayatı arasındaki ilişkiyi yorumlar” kazanımları.

Meleklerin ve özellikle Kiramen-Kâtibin meleklerinin, bununla birlikte ahiret hayatının var olduğunu öğrenen öğrenciler arzu, istek ve dürtülerini kontrol ederler ve davranışlarını düzenlerler.

- 7. Sınıf Hac ve Kurban ünitesinde yer alan “İslam’da hac ibadetinin önemini ayet ve hadisler ışığında yorumlar” kazanımı.

Hac ibadeti ömrün gözden geçirilmesi için büyük bir fırsat olduğundan bu ibadet, kişinin kendisini sorgulayıp düzeltmesi yolunda önemli bir adım olarak görülmektedir.

- 7. Sınıf Hac ve Kurban ünitesinde yer alan “Kurban ibadetini İslam’ın yardımlaşma ve dayanışmaya verdiği önem açısından değerlendirir” kazanımı.

Kurban kişinin malının denetimi için büyük bir önem taşımaktadır. Kurban ibadeti ile bireyler, Allah’ın emri çerçevesinde, keyfi harcamalardan uzak durarak, Allah’ın rızası ve yardımlaşma niyeti ile mallarından harcama yapmaktadır. Kurban ile Allah’a bağlılığını gösteren birey, davranışları ile de her daim Rabbinin emirleri çerçevesinde yaşamaya çalışacaktır.

- 7. Sınıf Ahlaki Davranışlar ünitesinde yer alan “Güzel ahlaki tutum ve davranışları örneklerle açıklar” kazanımı.

Özdenetim değerinin, tüm değerlerle birlikte ele alınması gerektiği ifade edilmektedir.

- 7. Sınıf Ahlaki Davranışlar ünitesinde yer alan “Örnek tutum ve davranışların, birey ve toplumların ahlaki gelişimine olan katkısını değerlendirir” ve Tutum ve davranışlarında ölçülü olmaya özen gösterir” kazanımları.

Güzel ahlaki tutum ve davranışların bireysel ve toplumsal faydalarını öğrenen öğrenciler bunları hayatlarına yansıtacaklardır. Dolayısıyla ahlaki değerlerden olan özdenetim gelişmeye başlayacaktır.

- 8. Sınıf Kader İnancı ünitesinde yer alan “İnsanın ilmi, iradesi, sorumluluğu ile kader arasında ilişki kurar” kazanımı.

Kader inancından hareketle insanın iradeli bir varlık olduğu, bu sayede kendini kontrol edebileceği üzerinde durularak özdenetime katkı sağlanır.

- 8. Sınıf Zekât ve Sadaka ünitesinde yer alan “İslam’ın paylaşma ve yardımlaşmaya verdiği önemi ayet ve hadisler ışığında yorumlar” ve “Zekât, infak ve sadakanın bireysel ve toplumsal önemini fark eder” kazanımları.

Zekât ve sadakanın bireysel ve toplumsal faydalarını bilen kişi, parasının hesabını tutacak ve nefisine zor da gelse malından muhtaçlara verecektir. Bu nedenle konu sonunda öğrencilerin nefislerine zor gelen şeyleri Allah rızası için yapmaları, davranışlarını sorgulamaları beklenir.

- 8. Sınıf Din ve Hayat ünitesinde yer alan “İslam dininin can, nesil, akıl, mal ve din emniyetiyle ilgili ortaya koyduğu ilke hedefleri analiz eder” kazanımı.

İslam dininin koruma altına aldığı beş alanı bilen kişi başkalarına zarar verme adına herhangi bir girişimde bulunmaz ve daima kendini denetime tabi tutar.

- 8. Sınıf Hz. Muhammed’in Örnekliği ünitesinde yer alan tüm kazanımlar dolaylı olarak özdenetimle ilişkilidir.

Öğretim programında yer alan konu ve kazanımları özdenetim değeriyle ilişkilendirsek de bu kadar önemli bir değer kazanımlarda asıl amaç olarak ortaya konmaması programdaki bir eksiklik olarak görülmektedir. Kazanımların açıklamaları kısmına baktığımızda da özdenetim değerine sadece 7. Sınıf Ahlaki Davranışlar ünitesinde yer alan “Güzel ahlaki tutum ve davranışları açıklar” kazanımından sonra yer verildiğini görmekteyiz. Özdenetim sahibi olmadan kişinin ibadet, ahlak, sorumluluk gibi pek çok alanda yetersiz olacağı düşünüldüğünde öğretim programının bu değer üzerinde daha fazla durması gerektiği kanaatindeyiz. Özellikle İslam dinindeki Allah, melek, peygamber ve ahiret inancı ile ibadetlerin özdenetim üzerindeki katkısı öğretim programına yansıtılmalı ve bu değer kazanımlarda amaçlanan bir değer olmalıdır. . Çünkü bu değer ahlaklı ve karakterli bir birey olmada, topluma uyum sağlamada, İslam’ın istediği gibi bir birey olmada ana faktör olarak

görülmektedir. Daha kapsamlı bir değerlendirme ders kitaplarının incelenmesi kısmında yapılacaktır.

2.2. İLKOKUL DİN KÜLTÜRÜ VE AHLAK BİLGİSİ DERS KİTAPLARINDA ÖZDENETİM DEĞERİ

Bu bölümde İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitapları, öğretim programı ile ilişki kurularak özdenetim değeri açısından incelenecektir. Öğretim programında 7.sınıf “Ahlaki Davranışlar” ünitesi hariç olmak üzere özdenetim değerinin doğrudan geçtiği herhangi bir başlık, kazanım ve açıklama bulunmadığından, bu değer ilişkili olduğu ünite ve konulara yer verilecektir. Öğretim programı ve ders kitaplarının uyumuna bakılacak, eksiklik ve öneriler ifade edilecektir. Ders kitaplarının içeriği, etkinlik örnekleri ve değerlendirmeleri özdenetimi kazandırma açısından değerlendirilecektir. Öğretim programının değerleri kazandırma açısından yeterli açıklıkta olup olmadığı tespit edilecek ve gerekli öneriler sunulacaktır.

2.2.1. 4. Sınıf Günlük Hayattaki Dini İfadeler Ünitesi

Ünitenin kazanımlarına baktığımızda özdenetim ile ilgili herhangi bir hedef görülmemektedir. Ancak ders kitabını incelediğimizde dolaylı olarak kişinin kendini sorgulaması, denetlemesi ve davranışlarını değiştirmesine yönelik ifadeler yer almaktadır.

Tablo 2: 4. Sınıf “Günlük Hayattaki Dini İfadeler” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu

4. Sınıf “Günlük Hayattaki Dini İfadeler” Ünitesinde Yer Alan Konu Başlıkları	Kazanım ve Konularda Özdenetim Değeri Var mı?	İçerikte Özdenetim Değeri Var mı?	Etkinlik ve Alıştırmalarda Özdenetim Değeri Var mı?	Özdenetim İle İlgili Ayet ve Hadis Var mı?
1. Günlük Konuşmalarda Dini İfadeler	Yok	Yok	Yok	Yok

1.1. Allah ve Peygamber				
1.2. Besmele	Yok	Yok	Yok	Yok
1.3. Selam	Yok	Yok	Yok	Yok
1.4. Hamd ve Şükür	Yok	Yok	Yok	Yok
1.5. Estağfirullah ve Sübhanallah	Yok	Var	Yok	Yok
1.6. Tekbir ve Salavat	Yok	Yok	Yok	Yok
1.7. Sevap ve Günah	Yok	Yok	Yok	Yok
2. Dilek ve Dualarda Geçen İfadeler	Yok	Yok	Yok	Yok
3. Bir Dua Tanıyorum: Sübhaneke Duası ve Anlamı	Yok	Yok	Yok	Yok
Ünitemizi Değerlendirelim	Yok	Yok	Yok	Yok

Ünitede yer alan “Estağfirullah ve Sübhanallah” konusunda dolaylı olarak özdenetimden söz edilmektedir. Bu konu içerisinde yer alan;

“Rabbimiz hem insanlarla olan ilişkilerimizde hem de kendisiyle olan ilişkilerimizde hatalarımızdan dönmemizi tavsiye eder. Arkadaşlarımızla veya büyüklerimizle ilişkilerimizde zaman zaman onları rahatsız edecek sözlerimiz ve davranışlarımız olabilir. Nasıl ki hatamızın farkına vardığımızda bundan rahatsız olan kişilerden özür diliyorsak, Allah’ın (c.c.) hoşlanmadığı bir şey yaptığımızda O’ndan af ve bağışlanma dileriz.” (Yiğit ve diğerleri, 2020a: 19)

ifadeleri insanların hata yaptıklarında hatalı davranışlarını sorgulamaları ve bunları düzeltmeye çalışmalarını konu edinmektedir. İnsanoğlu sevap ve günah işlemeye namzet yaratılmış bir varlıktır. Kişi iradesine hâkim olamayıp günah işlese de asıl olan bu günahı pişman olup tekrar yapmamasıdır. Özdenetimli kişilerin özelliklerine baktığımızda onların dürtülerine yenik düşmediği, davranışlarını sorguladığı ve hata

yapsa bile ders çıkardığı görülmektedir. Dolayısıyla kitaptaki bu ifade özdenetimi kazandırmaya etki etmektedir. Ancak bu etki yüzeysel bir etkidir. Burada hatalardan pişman olma ve hataları tekrar etmemenin özdenetim ile ilgisi daha fazla vurgulanmalıdır.

2.2.2. 4. Sınıf İslam’ı Tanıyalım Ünitesi

Ünitede genel olarak İslam’ın ve imanın şartlarından bahsedilmektedir. Konu ve kazanımlara baktığımızda özdenetim ile ilgili herhangi bir amaç bulunmamaktadır. Ancak metin incelemesi yapıldığında dolaylı olarak özdenetimi geliştirici bilgilerin yer aldığı görülmektedir.

Tablo 3: 4. Sınıf “İslam’ı Tanıyalım” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu

4. Sınıf, “İslam’ı Tanıyalım” Ünitesinde Yer Alan Konu Başlıkları	Kazanım ve Konularda Özdenetim Değeri Var mı?	İçerikte Özdenetim Değeri Var mı?	Etkinlik ve Alıştırmalar da Özdenetim Değeri Var mı?	Özdenetim İle İlgili Ayet ve Hadis Var mı?
1. İslam’ın İnanç Esasları	Yok	Yok	Yok	Yok
1.1. Allah’a İman	Yok	Yok	Yok	Yok
1.2. Meleklerle İman	Yok	Var	Yok	Yok
1.3. Kitaplara İman	Yok	Yok	Yok	Yok
1.4. Peygamberlere İman	Yok	Yok	Yok	Yok
1.5. Ahirete İman	Yok	Var	Yok	Yok
1.6. Kader ve Kazaya İman	Yok	Yok	Yok	Yok
2. İslam’ın Şartları	Yok	Yok	Yok	Yok

2.1. Kelime-i Şehadet Getirmek	Yok	Yok	Yok	Yok
2.2. Namaz Kılmak	Yok	Var	Yok	Var
2.3. Zekât Vermek	Yok	Var	Yok	Yok
2.4. Oruç Tutmak	Yok	Var	Yok	Var
2.5. Hacca Gitmek	Yok	Var	Yok	Yok
3. Kur'an-ı Kerim	Yok	Yok	Yok	Yok
3.1. Kur'an-ı Kerim'in İç Düzeni	Yok	Yok	Yok	Yok
4. Bir Sure Tanıyorum: Âmentü Duası ve Anlamı	Yok	Yok	Yok	Yok
5. Ünitimizi Değerlendirelim	Yok	Var	Var	Yok

Ünitede yer alan “Meleklerle İman” konusunda;

“Melekler insanları koruyup kollar, onlar için dua eder ve insanların iyiliğini isterler. Bazı melekler insanların davranışlarını kayıt altına alır. Meleklerin varlığına iman eden insanlar kötü davranışlardan uzak durur ve meleklerin onlar için dua ettiklerini bilip huzurlu olurlar.” (Yiğit ve diğerleri, 2020a: 33) ifadesi meleklerle imanın kişiye sağladığı faydaları göstermektedir. Meleklerin kendileri için dua ettiğini, davranışlarını kayıt altına aldığını bilen insanlar kötü arzu ve isteklerinden uzak duracaklardır. Burada meleklerle iman etmenin özdenetimi geliştirme üzerindeki etkisi görülmektedir. Ancak meleklerle imanın birey açısından faydası anlatılırken özdenetimi geliştirme noktasında sadece kötü davranışlardan uzak durmayı sağladığının ifade edilmesi bir eksiklik olarak görülmektedir. Konuya bu kadar yüzeysel yer verilmesinin nedeninin 7. Sınıfta var olan “Melek ve Ahiret İnancı” ünitesiyle bu eksikliğin giderileceği düşüncesidir.

Ahiret dünyada yapılan iyi ve kötü tüm davranışların karşılığının alınacağı yerdir. Ünitenin “Ahirete İman” konusunda insanın sorumlu bir varlık olduğu ve tüm

yapıp ettiklerinin karşılığını ahirette göreceği ifade edilmektedir. Bu nedenle ahirete inanan bireyler davranışlarına dikkat ederek kötülüklerden uzak durmaya çalışacaklardır. (Yiğit ve diğerleri, 2020a: 35) Görüldüğü üzere burada da ahiret hayatına iman etmenin özdenetim üzerindeki etkisi ifade edilmiştir. Ancak bu etkinin detaylarına girilmemiş, 7. sınıfta yer alan “Melek ve Ahiret İnancı” ünitesine bırakılmıştır.

Ünitenin “Namaz Kılmak” konusunda namazın insanı güzel davranışlara yönlendireceği ve kötü davranışlardan uzaklaştıracığı ifade edilmektedir. Konu ile ilgili Kur’an-ı Kerim’de yer alan “...Namaz, insanı her türlü kötülükten ve hayâsızlıktan alıkoyar...” (Ankebut 29/45) ayetine de yer verilmiştir. (Yiğit ve diğerleri, 2020a: 39) Burada namaz gibi önemli bir ibadetin gereği gibi yerine getirildiğinde kötülüklerden uzak tutması gerektiği üzerinde durularak, ibadetlerin özdenetim üzerindeki etkisine vurgu yapılmaktadır. Ancak namaz konusundaki detaylı açıklama 6.sınıfta yer alan “Namaz” ünitesine bırakılmıştır. “Zekât Vermek” konusunda da zekâtın bireysel ve toplumsal faydalarına yer verilerek bu ibadet teşvik edilmiştir. Zekâtın cimrilik, bencillik gibi kötü duygulardan arınmayı sağladığı ifade edilmiş, zekâtın davranışlar üzerindeki olumlu etkileri belirtilmiş ve böylece özdenetimin gelişmesine katkıda bulunulmuştur. (Yiğit ve diğerleri, 2020a: 39)

“Oruç Tutmak” konusunda, oruç tutan kimsenin sabırlı ve iradeli olacağı, güzel söz ve davranışlarda bulunacağı, kötü söz ve davranışlardan ise kaçınacağı vurgulanır. (Yiğit ve diğerleri, 2020a: 40) Oruç ibadeti ile nasıl davranması gerektiğini öğrenen birey bu davranış biçimleriyle örtüşen özdenetim kavramını anlamış olacaktır. Peygamberimizin orucun tüm kötülüklere karşı bir kalkan olduğunu söylediği hadis-i şerifi ile konu desteklenmektedir. Hac ibadetinin kişinin günahları için pişman olması, Allah’a yakınlaşması için bir fırsat olduğu bu ünite de anlatılmış ve ibadetlerin kişinin kontrollü olmasına olan katkısı yüzeysel olarak ifade edilmiştir. (Yiğit ve diğerleri, 2020a: 41)

Ünitemizi Değerlendirelim bölümünde ahiret hayatının faydaları ile ilgili bir bölüm anlatılmıştır. (Yiğit ve diğerleri, 2020a: 49) Burada da dolaylı bir özdenetim ilişkisi kurulabilmektedir.

2.2.3. 4. Sınıf Güzel Ahlak Ünitesi

Bu ünite de güzel ahlaktan, güzel ahlaklı insanların özelliklerinden bahsedilmekte ve bazı değerlere yer verilmektedir. Özdenetim doğrudan yer almasa da güzel ahlaklı olmanın gereklerinden biri de özdenetim olduğundan, ünite bu değeri geliştirmede etkilidir diyebiliriz.

Tablo 4: 4. Sınıf “Güzel Ahlak” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu

4. Sınıf, “Güzel Ahlak” Ünitesinde Yer Alan Konu Başlıkları	Kazanım ve Konularda Özdenetim Değeri Var mı?	İçerikte Özdenetim Değeri Var mı?	Etkinlik ve Alıştırmalarda Özdenetim Değeri Var mı?	Özdenetim İle İlgili Ayet ve Hadis Var mı?
1. Din Güzel Ahlaktır	Yok	Var	Var	Yok
2. İnsani İlişkilerin Temeli: Sevgi ve Saygı	Yok	Var	Yok	Yok
2.1. Anne Babayla İlişkiler	Yok	Var	Yok	Yok
2.2. Kardeşlerle İlişkiler	Yok	Var	Yok	Yok
2.3. Akrabalarla İlişkiler	Yok	Var	Yok	Yok
2.4. Komşularla İlişkiler	Yok	Var	Yok	Yok
2.5. Arkadaşlarla İlişkiler	Yok	Var	Yok	Yok
2.6. Öğretmenlerle İlişkiler	Yok	Var	Yok	Yok
3. Bir Sure Tanıyorum: Fâtiha Suresi ve Anlamı	Yok	Yok	Yok	Yok
Ünitemizi Değerlendirelim	Yok	Var	Yok	Yok

“Din Güzel Ahlaktır” konusunda, güzel ahlak sahibi olmanın kişiyi hem bu dünyada hem de ahirette mutlu edeceği ve güzel ahlakın bireysel ve toplumsal huzuru sağlayacağı ifade edilmiştir. Konuda yer alan “Yorumlayalım” kısmında güzel ahlaka sahip olanların yapacakları güzel davranışlar şiirle anlatılmıştır. Öğrencilerden de bu şiirde verilmek istenen mesajları bulmaları istenmiştir. Şiire baktığımızda paylaşmak, yalan söylememek, yapılan yanlışları kibarca uyarmak, dedikodu yapmamak, saygılı ve sevgili olmak gibi güzel davranışlardan bahsedildiği görülmektedir. (Yiğit ve diğerleri, 2020a: 52) Öğrencilerin bu olumlu davranışlara yönelmesi ve kötülüklerden uzak durması, bireyin eylemlerini sorgulayarak davranışları üzerinde otokontrol sağlamasına yol açacağından özdenetimi kavrama noktasında faydalı bir etkinlik olduğu düşünülmektedir. Ancak öğrencileri düşünmeye ve araştırmaya sevk eden etkinliklere daha fazla ihtiyaç duyulmaktadır.

Konunun devamında ibadetlerin ahlakın güzelleşmesine katkısı vurgulanmış ve namazın insanı kötülüklerden alıkoyacağı ifade edilmiştir. Allah’ın insanlardan ahlaklı olmalarını ve iyi davranışlar sergilemelerini istediği ve hoşlanmadığı davranışlardan da uzak durmalarını tavsiye ettiği ifade edilerek güzel ahlak özendirilmiştir. (Yiğit ve diğerleri, 2020a: 53) Tüm bunları hayatına yansıtan, Allah’ın istediklerini yerine getirmek için kendi istek ve arzularından vazgeçmeye çalışan insan, aynı zamanda özdenetimli olacağından, konu dolaylı olarak özdenetimden bahsetmektedir.

Konunun içerisinde yer alan “Boyayalım” etkinliği ile güzel ahlaklı bir insanda olmaması gereken davranışların boyanması istenmiştir. Böylece öğrencilerin kontrol altında tutmaları gereken kötü istek ve arzuların neler olduğu öğretilmeye çalışılmıştır. “Bulalım” etkinliği ile öğrencilerden güzel ahlak örneklerini kutulara yazmaları istenmiştir. Bu da tavsiye edilen örnek davranışları öğrencilere sunma açısından önemli gözükmektedir. “Tamamlayalım” etkinliği öğrencilerin düşünmelerine fırsat verdiği için yerinde bir etkinliktir. Verilen etkinlikte evden okula gelene kadar yapabileceğimiz güzel davranışların kutulara yazılması istenmiştir. (Yiğit ve diğerleri, 2020a: 54-55) Bu şekilde öğrenciler gözlem yeteneklerini kullanarak davranışları üzerinde sorgulama yapacak, zihinlerinde eylemleri gruplara ayıracak ve kendileri için uygun olanı seçip ona yöneleceklerdir. Dolayısıyla özdenetim değerinin kişilere

benimsetmek istediği yetiler bu okul çağındaki öğrencilere kazandırılmaya çalışılmaktadır.

Ünitede aileye, arkadaşlara, akrabalara, komşulara ve öğretmenlere nasıl davranılması gerektiği ayet ve hadisler ışığında anlatılmıştır. Birey bunları gerçekleştirdiğinde diğer insanlara nasıl ve ne şekilde davranılacağını kavrayacak ve düzgün bir karaktere sahip olacaktır. Ünite değerlendirme sorularına baktığımızda ise güzel ahlaklı kişilerin özelliklerine dair soruların yer aldığı görülmektedir. Konuyu pekiştirme açısından bu sorular önemlidir. (Yiğit ve diğerleri, 2020a: 74-76)

2.2.4. 4.sınıf Hz. Muhammed'i Tanıyalım Ünitesi

Bu ünite de peygamberimizin doğduğu sırada Mekke'nin durumu, Peygamberimizin çocukluk ve gençlik yılları anlatılmaktadır. Konularda Resulullah'ın daha peygamberlik gelmeden önceki ahlakına vurgu yapılmış ve örnek davranışları ortaya konmuştur. Ünite sonunda bunları öğrenen öğrenciler peygamberimizi örnek alacaklar ve kendilerini denetime tabi tutacaklardır. Dolayısıyla bu ünite de dolaylı olarak özdenetime vurgu yapılmıştır.

Tablo 5: 4. Sınıf “Hz. Muhammed'i Tanıyalım” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu

4. Sınıf, “Hz. Muhammed'i Tanıyalım” Ünitesinde Yer Alan Konu Başlıkları	Kazanım ve Konularda Özdenetim Değeri Var mı?	İçerikte Özdenetim Değeri Var mı?	Etkinlik ve Alıştırmalarda Özdenetim Değeri Var mı?	Özdenetim İle İlgili Ayet ve Hadis Var mı?
1. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Doğduğu Çevre	Yok	Yok	Yok	Yok
2. Hz. Muhammed'in Ailesi	Yok	Yok	Yok	Yok
3. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Doğumu, Çocukluk ve Gençlik Yılları	Yok	Yok	Yok	Yok

3.1. Muhammedü'l-Emin (Güvenilir Muhammed)	Yok	Var	Yok	Yok
3.2. Hz. Muhammed (s.a.v.) Hilfü'l-Fudûl'a Katılıyor	Yok	Yok	Yok	Yok
3.3. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Evliliği ve Çocukları	Yok	Var	Yok	Yok
4. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Mekke ve Medine Yılları	Yok	Yok	Yok	Yok
5. Bir Dua Tanıyorum: Salli ve Barik Duaları ve Anlamları	Yok	Yok	Yok	Yok
Ünitemizi Değerlendirelim	Yok	Var	Yok	Yok

Ünitede yer alan “Muhammedü'l-Emin” başlığındaki konuda Peygamberimizin kimseye yalan söylemediği, kimseyi aldatmadığı, emanetleri koruduğu, kötü alışkanlıklar olan içki ve kumardan uzak durduğu, haksızlık yapmadığı, dürüst, güvenilir, adaletli ve merhametli bir insan olduğu ifade edilmektedir. (Yiğit ve diğerleri, 2020a: 89) Peygamberimizin güzel ahlaki özelliklerini örnek alıp hayata yansıtabilmek için en başta otokontrollü bireyler olmak gerekmektedir. Peygamberimizin bu özelliklerini sayarken özdenetimle ilişki kursak da Resullullah'ın daha peygamber olmadan özdenetimli bir insan olduğunun açıkça vurgulanmasına ihtiyaç vardır. Resullullah'ın da bir insan olduğu, nefsi ve dürtülerinin olduğu, ancak bunları kontrol edebildiği özellikle vurgulanmalıdır. Böyle olduğunda özdenetimin hayata yansıtılması daha kolay olacaktır. Peygamberimizi örnek alan Müslümanların doğru ve dürüst olacağı, yalan söylemeyeceği, emanetleri koruyacağı, sorumluluklarını yerine getireceği, verdiği sözde duracağı, adaletli olacağı, aile büyüklerine sevgili ve saygılı davranacağı ve onları incitmeyeceği düşünüldüğünde bu örnekliğin özdenetim üzerindeki etkisi daha iyi anlaşılacaktır.

Ünite içerisinde yer alan “Yazalım” etkinliği ile Hz. Peygamber'den öğrenilen güzel davranışların aşağıda var olan kutuya yazılması istenmiştir. (Yiğit ve diğerleri, 2020a: 91) Öğrencileri düşündürme, öğrendiklerini pekiştirme adına özdenetim

açısından faydalı bir etkinlik olduğu düşünülmektedir. Ünitimizi Değerlendirelim kısmında peygamberimizin üstün özellikleri sayılmış, neden “el-emin” lakabını aldığı sorulmuştur. (Yiğit ve diğerleri, 2020a: 100-101) Bu sorular peygamberimizi örnek alıp buna uygun yaşama önemlidir.

2.2.5. 4. Sınıf Din ve Temizlik Ünitesi

4. sınıfın son ünitesi olan “Din ve Temizlik” bedenimizin, giysilerimizin, çevremizin, kalbimizin ve duygularımızın temizliği açısından büyük öneme sahiptir. Bu ünite de temizlik maddi temizlik ve manevi temizlik olarak ikiye ayrılmıştır. Özdenetimin kişiye hem sorumluluk hem de kötü isteklerden kaçınma duygusunu sağladığı düşünüldüğünde bu ünite özdenetim değerini kazandırma açısından büyük önem taşımaktadır. Ünite de direkt özdenetimi kazandırma amacı bulunmasa da, amaçlanan kazanımları yerine getiren kişinin aynı zamanda özdenetiminin gelişeceği açıktır.

Tablo 6: 4. Sınıf “Din ve Temizlik” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu

4. Sınıf, “Din ve Temizlik” Ünitesinde Yer Alan Konu Başlıkları	Kazanım ve Konularda Özdenetim Değeri Var mı?	İçerikte Özdenetim Değeri Var mı?	Etkinlik ve Alıştırmalarda Özdenetim Değeri Var mı?	Özdenetim İle İlgili Ayet ve Hadis Var mı?
1. İslam Dini ve Temizlik	Yok	Var	Var	Var
2. Bedenimi ve Giysilerimi Temiz Tutarım	Yok	Var	Var	Var
3. Evimi ve Okulumu Temiz Tutarım	Yok	Var	Var	Var
4. Çevremi Temiz Tutarım	Yok	Var	Var	Var
Ünitimizi Değerlendirelim	Yok	Var	Yok	Yok

Ünitenin ilk konusu “İslam Dini ve Temizlik”tir. Burada temizlik, maddi temizlik ve manevi temizlik olarak ikiye ayrılmıştır. Allah’ın bedenimizi, kıyafetlerimizi, çevremizi temiz tutmamızı ve Allah rızası için güzel davranışlarda bulunup, kötü duygu ve eylemlerden uzak durmamızı emrettiği ifade edilmektedir. “Elbiseni temiz tut. Kötü şeyleri terk et.” (Müddessir 74/ 4-5) ayetiyle bu emir desteklenmektedir. (Yiğit ve diğerleri, 2020a: 104) Kişinin sorumluluklarını bilip buna uygun yaşaması, kendisini tanıması ve farkında olması, sınırsız isteklerini kontrol altında tutmasının özdenetim ile mümkün olduğu düşünüldüğünde hem maddi temizlik hem de manevi temizlik özdenetimi geliştirici bir etkiye sahiptir. Kendilerini ve çevrelerini temiz tutan insanların öz bakım becerileri gelişmiştir. Duygu ve kalplerini kötü duygulardan uzaklaştıran kimselerin iradeleri güçlüdür. Bunlar özdenetim değerini geliştirme yolunda önemli adımlar olarak görülmektedir. Konunun içerisinde yer alan “Yazalım” etkinliği ile manevi temizliğin tanımı istenmiş ve manevi temizliğe örnek olabilecek güzel davranışların neler olabileceği öğrencilere sorulmuştur. (Yiğit ve diğerleri, 2020a: 104) Burada temizliğin özdenetimi sağlama yönündeki etkileri üzerinde öğrencileri düşünmeye sevk edici etkinliklerin daha faydalı olacağını düşünüyoruz. Hem maddi hem manevi temizliğin insanın kontrolünde olduğu yönünde yapılacak alıştırmalara ihtiyaç vardır. Aynı zamanda burada İslam dininin temizliğe verdiği önemin özdenetimi kazandırmayı sağlama amacı, kazanımlarda açıkça ifade edilmelidir.

Konuda temizliğin bireysel ve toplumsal faydalarının açıklanması, konunun öneminin anlaşılması ve hayata yansıtılması için gereklidir. Temizliğin sağlık, insanlarla ilişkiler ve ibadetler için en önemli şartlardan biri olduğu ifade edilerek bu gereklilik vurgulanmıştır. Manevi temizliği sağlama adına Allah için yapılan her güzel iş ve davranışın kalbi kötü duygulardan arındıracağı ifade edilmiş ve güzel ahlaklı bireylerin özellikleri sayılmıştır. “...Şunu iyi bilin ki, Allah tövbe edenleri de sever, temizlenenleri de sever.” (Bakara 2/222) ayetiyle temiz olanları Allah’ın sevdiği vurgulanmış ve böylece iradeye hâkim olma desteklenmiştir. (Yiğit ve diğerleri, 2020a: 105) İçerik olarak kitabımız bu konuyla da özdenetimi sağlamada büyük etkiye sahiptir. Ancak yukarıda da ifade edildiği gibi bu etki yüzeysel bir etki olarak kalmaktadır. Özellikle 4. sınıf öğrencilerinin daha somut örneklerle ihtiyaç duyduğu düşünüldüğünde, onlara özdenetimi kazandırmak için hikâyeler, masallar veya gerçek

hayatta meydana gelen olaylar anlatılmalı ve bunlar kitabın içerisinde yer almalıdır. Manevi temizliği sağlama yönünde kitapta yer alan “Yorumlayalım” kısmında Âşık Veysel’in bir şiiri verilmiş ve öğrencilerden şiiri manevi temizlik açısından yorumlamaları istenmiştir. (Yiğit ve diğerleri, 2020a: 109) Şiire baktığımızda ise öğrencilerin seviyelerinin üzerinde olduğu ve onları düşünmeye, araştırmaya sevk etmediği, yalnızca verilen bilgiyi almalarını istediği görülmektedir.

“Bedenimi ve Giysilerimi Temiz Tutarım” konusunda temizliğin faydaları anlatılmış ve konu içerisinde yer alan “Okuyalım” bölümü ile Peygamberimizin temizlik konusundaki tavsiyeleri ifade edilmiştir. (Yiğit ve diğerleri, 2020a: 110) Peygamberimizin bu konudaki davranışlarını öğrenen öğrenciler O’nu örnek alacak ve temiz olmaya gayret göstereceklerdir. Böylece dışarıdan herhangi bir baskı olmadan, iç denetim ile davranışlarını düzenleyeceklerdir.

“Evimi ve Okulumu Temiz Tutarım” konusunda öğrencilere evde yapmaları gerekenler anlatılmış ve temizlik ile ilgili tavsiyelerde bulunulmuştur. “Paylaşalım” bölümünde dağınık bir çalışma odasında yaşanacak zorluklar sorularak öğrencilerin böyle bir durumla karşılaştıklarında nasıl zorluklar çekeceklerini anlamaları sağlanmıştır. Devamında okulun temiz tutulması ile ilgili tavsiyeler verilmiş ve bunların faydaları sıralanmıştır. Görüleceği üzere öğrencilerin her alanda sergilediği davranışları üzerinde otokontrollü olmaları sağlanmaya çalışılmıştır. Peygamberimizin “Rahatsızlık veren şeyi yoldan kaldırmak sadakadır.” (Buhârî, Cihad, 128) hadisiyle de kendini düşünme kadar başkalarını düşünme adına faydalı eylemlerde bulunma teşvik edilmiş ve özdenetim değerini kazandırma desteklenmiştir. (Yiğit ve diğerleri, 2020a: 112-114)

“Çevremi Temiz Tutarım” konusunda çevremizde başka insanlar ve canlıların yaşadığı, bu yüzden onların hayatlarını tehlikeye atmamamız gerektiği ifade edilmektedir. Peygamberimizin çevre temizliği konusundaki hassasiyeti vurgulanmış ve bu hassasiyet şu hadis-i şerif ile açıklanmıştır: “Yolları ve gölgelikleri, insanların oturup dinlendikleri yerleri kirletmekten sakının.” (Müslim, Tahâret, 68) Bu konuda yer alan “Yorumlayalım” kısmı öğrencilerin insanların çevreye verdikleri zararı anlamaları açısından önemli görülmektedir. Bu kısımda doğal dengenin bozulmasının evrende yol açtığı sonuçlar açıklanmış ve bunları öğrencilerin yorumlamaları istenmiştir. “Biliyor Musunuz?” bölümünde çevreye atılan atıkların zararları ifade

edilmiştir. “Yazalım” bölümünde ise kullanmadığımız eşyaları geri dönüşüme nasıl kazandırabiliriz şekilde bir soru sorulmuş ve öğrencilerden düşüncelerini yazmaları istenmiştir. (Yiğit ve diğerleri, 2020a: 114-116) Yaşadığımız ortamda insanlar, hayvanlar, bitkiler, canlı ve cansız unsurlar birlikte bir denge içerisinde görevlerini sürdürmektedir. Allah’ın koyduğu bu düzen sayesinde doğada bir ekolojik denge oluşmakta ve yaşanabilir bir çevre oluşmaktadır. Yaşanabilir bir çevre ise başta biz insanlar için gereklidir. İnsanlar bu ekolojik dengeye yaptığı fiil ve faaliyetleriyle zarar verdiğinde çevre kirlenmekte ve bu doğal denge bozulmaktadır. Çevreyi temiz tutmanın birey, toplum ve diğer canlılar açısından öneminin kitabımızda yer alma nedeni öğrencilerin bu noktada davranışlarını hassasiyetle seçmeleri, empati duygusuna sahip olmaları ve kontrol mekanizmalarını geliştirmeleridir.

Ünitenin geneline baktığımızda dolaylı olarak özdenetimi sağlamaya etki ettiği görülmektedir. Ancak kitabın içeriğinde genellikle tavsiye niteliğinde cümlelerin olduğu dikkat çekmektedir. Burada peygamberimizin ve bilinmiş kişilerin hayatlarından kesitler verilerek örnek olaylar üzerinden özdenetimin gelişmesine vurgu yapılabilir. Sınıf olarak evde ve okulda temiz olmaya dair kurallar koyulup birlikte aktif etkinlikler yapılabilir. Manevi temizliği geliştirmenin özdenetime etkisi özellikle vurgulanmalıdır. Ancak temizlik gibi önemli bir konunun özdenetime ne kadar katkı sağladığının gerek öğretim programında gerekse kitabın içeriğinde açıkça ifade edilmemesi büyük bir eksiklik olarak görülmektedir.

Ünitenin sonunda yer alan “Çizelim” etkinliği kalıcı bir öğrenme açısından faydalıdır. Etkinlikte “Piknik yapmak için gittiğiniz yerin nasıl olmasını istersiniz?” ve “Pikniğe giden her insan doğada bir çöpünü bırakmış olsa burası nasıl bir yere dönüşür?” sorularını öğrencilerin çizimleri istenmiş ve böylece gerçek hayatla bağlantı kurulmuştur. (Yiğit ve diğerleri, 2020a: 117) Ünitimizi değerlendirelim bölümü içerisinde yer alan temizliğin faydaları ile ilgili olan sorular, öğrencilerin davranışlarını istenilen şekilde değiştirdiğinde kendilerine sağlayacağı katkıyı gözler önüne sermektedir.

2.2.6. 5.Sınıf Allah İnancı Ünitesi

“Allah İnancı” ünitesi 5. sınıfların ilk ünitesidir. Ünite genel olarak Allah’ın var ve bir olduğu, her şeyi işittiği, gördüğü ve yarattığı, her şeye gücünün yettiğinden bahsedilir. Kazanımlara ve hedeflenen davranışlara baktığımızda özdenetim yer almasa da dolaylı olarak bu değeri geliştirdiği söylenebilir.

Tablo 7: 5. Sınıf “Allah İnancı” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu

5. Sınıf, “Allah İnancı” Ünitesinde Yer Alan Konu Başlıkları	Kazanım ve Konularda Özdenetim Değeri Var mı?	İçerikte Özdenetim Değeri Var mı?	Etkinlik ve Alıştırmalarda Özdenetim Değeri Var mı?	Özdenetim İle İlgili Ayet ve Hadis Var mı?
1. Allah (c.c.) Vardır ve Birdir	Yok	Yok	Yok	Yok
2. Allah (c.c.) Yaratandır	Yok	Yok	Yok	Yok
3. Allah (c.c.) Rahman ve Rahimdir	Yok	Var	Yok	Yok
4. Allah (c.c.) Görür ve İşitir	Yok	Var	Yok	Var
5. Allah’ın (c.c.) Her Şeye Gücü Yeter	Yok	Yok	Yok	Yok
6. Allah (c.c.) İle İrtibat: Dua	Yok	Var	Var	Yok
6.1. Kur’an-ı Kerim’den ve Peygamberlerden Dua Örnekleri	Yok	Yok	Yok	Yok
7. Bir Peygamber Tanıyorum: Hz. İbrahim (a.s.)	Yok	Yok	Yok	Yok
8. Bir Sure Tanıyorum: İhlâs Suresi ve Anlamı	Yok	Yok	Yok	Yok

Ünitemizi Değerlendirelim	Yok	Var	Var	Yok
------------------------------	-----	-----	-----	-----

Ünite çeşitli örneklerle Allah'ın var ve bir olduğunu ispat ederek başlamaktadır. Allah'ın var olduğu, hiçbir varlığa benzemediği ve hiçbir şeye ihtiyaç duymadığını ifade eden kitabımız, bu sözlerle öğrencilerin rablerini tanımalarını sağlamakta ve O'nun emirlerini yerine getirmeye teşvik etmektedir.

Allah'ın kullarına merhametli olduğunu açıklayan “Allah Rahman ve Rahimdir” isimli konuda özdenetim ile ilgili şu ifadeler yer almaktadır:

“Allah'ın (c.c.) kullarına merhametli olması bizlerin de O'na karşı sorumlu davranmamızı gerekli kılar. Yüce Allah insana sonsuz merhametle yaklaşırken insanın bunu karşılıksız bırakmaması ve kulluk görevlerini yerine getirmesi beklenir. Böylece insan Allah'ın (c.c.) emirlerine uygun bir hayat yaşamaya yönelir.” (Yiğit ve diğerleri, 2020b: 19) Allah'ın kullarına merhamet edip nimetlerini eksiksiz verdiğini bilen insanların bunu karşılıksız bırakmamaları ve Allah'ın emirlerini yerine getirmeleri gerekir. Allah'ın emir ve yasaklarını ise ancak nefsin kontrol eden, dürtülerini dizginleyen özdenetimli insanlar yerine getirebilir. Dolayısıyla Allah'a karşı sorumlu olmak özdenetimi geliştirmede büyük bir etkiye sahiptir.

Allah'ın her şeyi görüp işitmesi kişilerde özdenetimi sağlama adına büyük katkı sağlamaktadır. Allah'ın her şeyi görüp işitmesi konusunun girişinde özdenetimi geliştirmeyi destekleyen şu ayet yer almaktadır: “...O, karada ve denizde ne varsa bilir; O'nun bilgisi dışında bir yaprak bile düşmez. O, yerin karanlıklarındaki tek bir taneyi bile bilir...” (Enam 6/59) (Yiğit ve diğerleri, 2020b: 19) Allah'ın her şeyi bildiğini, gördüğünü ve işittiğini bilen insan, yaptığı her davranışın izlendiğini farkına vararak kötü istek ve arzularını sınırlayacak, nefsani duygularını kontrol edecek ve güzel ahlaklı olmaya çalışacaktır. Konunun devamında özdenetimi geliştirici şu sözlere yer verilmiştir:

“Yüce Allah bizlere şah damarımızdan daha yakındır. Allah (c.c.) her an bizimledir. O'na her dua ettiğimizde bizi duyar. Nerede olursak olalım yaptığımız her şeyi görür. İçimizden geçirdiklerimizi bilir. Düşündüklerimizden haberdardır. Bu durum bizi davranışlarımıza ve sözlerimize özen göstermeye yöneltir. Böylelikle Allah'ın (c.c.) her şeyi biliyor ve görüyor olması bizi

kötülüklerden uzaklaştırır. İyi ve güzel ahlaklı olmamızı sağlar.” (Yiğit ve diğerleri, 2020b: 21)

Ünitenin “Dua” konulu başlığı Allah ile yakınlaşma adına büyük katkılar sağlamaktadır. Dua ibadetinin kişinin kötü arzu ve isteklerini kontrol etmesindeki önemine yukarıda değinmiştik. Dua ile kişi Allah’a dayandığı, O’ndan af dilediği, halini yaratıcısına arz ettiği için Allah bu kişiyi nefsinin kötü isteklerinden korumakta ve bu kişi aynı zamanda davranışlarına dikkat etmektedir. Dua konusunda kitabımızda dua etmenin faydaları üzerinde durulmuş ve bu ibadet teşvik edilmiştir. Konunun içerisinde yer alan “Paylaşalım” etkinliği ile öğrencilerin ailelerden iki kişiye “Dua ederken ne hissediyorsunuz?” ve “Niçin dua ediyorsunuz?” sorularını sormaları istenmiştir. (Yiğit ve diğerleri, 2020b: 24) Bu etkinlik öğrencileri araştırmaya sevk ettiği için faydalı görülmektedir. Öğrenciler bu sayede kişilerin Allah’a dua ve tevekkül ettiklerinde nefislerini nasıl yendiklerini ve vicdanlarının nasıl huzura kavuştuğunu gözlemlemiş olacaklardır.

Kitabımızda Allah’tan bir istekte bulunacağımız zaman öncelikle üzerimize düşen sorumluluğu yerine getirmemiz gerektiği vurgulanır. Yanlış bir davranışta bulunduğumuzda ise hatamızı kabul etmemiz ve bu yanlıştan dönmek için dua etmemiz gerektiği ifade edilir. Burada kişinin bir istekte bulunacağı zaman bile sorumluluğunu yerine getirmesi gerektiği vurgulanarak özdenetime vurgu yapılmıştır. (Yiğit ve diğerleri, 2020b: 24) “Ünitemizi Değerlendirelim” bölümünde Allah’ın her şeyi bilmesi ve görmesinin insan davranışlarını nasıl etkileyeceği sorusuyla özdenetimin gelişmesine katkıda bulunulmuştur. (Yiğit ve diğerleri, 2020b: 33) Diğer sorular konuyu pekiştirme açısından önemlidir.

Ünitenin geneline baktığımızda özdenetime direkt vurgu yapılmadığı dolaylı olarak özdenetimi geliştirici ifadelerin yer aldığı sonucuna ulaşılır. Allah’ın varlığının, her şeyi görmesi, duyması ve işitmesinin bireylerin özdenetimi üzerindeki etkisi düşünüldüğünde kitabın buna açıkça vurgu yapmasının faydalı olacağı düşüncesindeyiz. Burada hikâye ve kıssalarla desteklenerek özdenetimi sağlayıcı etkinlikler düzenlenebilir. Allah’ın her an yanımızda olduğu vurgulanarak, hiçbir insanın olmadığı yerlerde neler yapılabileceği veya yapılamayacağı konulu özdenetimi geliştirici etkinlikler içerikte yer almalıdır.

2.2.7. 5.sınıf Ramazan ve Oruç Ünitesi

Bu ünite de Ramazan ayı ve bu ayda tutulan orucun önemi, orucun kişi ve toplum açısından faydaları, oruç ile ilgili kavramlar, kültürümüzde oruç ibadetinin yeri ve önemi gibi konular yer alır. Kişinin oruçluyken kötü istek ve arzularından bilinçli bir şekilde uzak durmaya çalıştığı bilindiğine göre bu ünite özdenetimi geliştirme açısından önemli bir paya sahiptir.

Tablo 8: 5. Sınıf “Ramazan ve Oruç” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu

5. Sınıf, “Ramazan ve Oruç” Ünitesinde Yer Alan Konu Başlıkları	Kazanım ve Konularda Özdenetim Değeri Var mı?	İçerikte Özdenetim Değeri Var mı?	Etkinlik ve Alıştırmalarda Özdenetim Değeri Var mı?	Özdenetim İle İlgili Ayet ve Hadis Var mı?
1. Ramazan Orucu ve Önemi	Yok	Var	Var	Var
2. Ramazan ve Oruçla ilgili Kavramlar	Yok	Yok	Yok	Yok
3. Kültürümüzde Ramazan ve Oruç	Yok	Var	Var	Yok
4. Bir Peygamber Tanıyorum: Hz. Davud (a.s.)	Yok	Yok	Yok	Yok
5. Bir Dua Tanıyorum: Rabbena Duaları ve Anlamı	Yok	Yok	Yok	Yok
Ünitemizi Değerlendirelim	Yok	Var	Var	Yok

Ünitenin ilk konusu olan “Ramazan ve Oruç” başlığında orucun hayatımızda var olan pek çok nimetin değerini anlamamız için büyük bir fırsat olduğundan bahsedilir. Buna göre oruçlu kişi akşama kadar bir şey yiyip içemeyeceği için özellikle suyun hayatındaki önemini fark eder, aç ve susuz insanların halinden anlar. (Yiğit ve diğerleri, 2020b: 40) Bunun özdenetim ile ilişkisi kurulduğunda şu sonuca ulaşılır:

Suyun değerini anlayan kişi artık suyu israf etmeyecek, israf edenleri gördüğünde uyuracak, susayan ve acıkan insan veya hayvanlara yardım edecektir.

Kitabımızda oruçlu kişinin sabırlı olması ve kötü davranışlardan uzak durması gerektiği vurgulanır. Bunu destekleme adına Peygamberimizin şu sözüne yer verilir: “Oruç bir kalkandır. Oruçlu, saygısızlık yapmasın, kötü konuşmasın. Eğer biri kendisine sataşırsa, iki defa, ‘Ben oruçluyum.’ desin.” (Buhârî, Savm, 2) Ardından oruç tutan bireylerin yalandan, dedikodudan, kalp kırmaktan, iftiradan, kötü söz ve eylemlerden uzak durup iyi davranışlar sergilemeleri gerektiği belirtilir. Bu ifade de Resulullah’ın sözüyle teyit edilir. (Yiğit ve diğerleri, 2020b: 41) Orucun asıl amacının nefsin kötü arzu ve isteklerine direnç göstererek sabırlı davranmak olduğu bilindiğine göre bu ibadet öğrencilerde özdenetim değerini geliştirmede büyük etkiye sahiptir. Orucun İslam dininde yerine getirilmesi farz olan bir ibadet olduğunu kavrayıp Ramazan ayında oruç tutmaya başlayan öğrenciler, kendi istekleri ile kötü söz, duygu ve davranışlardan kaşınacaklar böylece özdenetim sahibi olacaklardır.

Konu içerisinde yer alan “Yazalım” etkinliği ile öğrencilere oruçlu kişilerin yapmaları ve yapmamaları gereken davranışların neler olduğu sorulmaktadır. (Yiğit ve diğerleri, 2020b: 41) Oruçlu bireylerin nefislerine hâkim olmaları gerektiğinden bu soru aynı zamanda zdenetimli insanların hangi davranışlarda bulunacakları ve hangilerinden kaşınacaklarını ifade etmesi bakımından önemlidir.

Ünitede Ramazan ayının yardımlaşma, paylaşma ve iyilik ayı olduğu, zekâtlar, sadakalar ve ramazan kolileriyle insanların birbirlerine yardımlar yaptığı anlatılır. Bununla ilgili “Osmanlı’da Bir Ramazan Geleneği” isimli bir parça verilerek öğrencilerin bu ayda iyilik yapmaları teşvik edilir. (Yiğit ve diğerleri, 2020b: 49-50) Bu içerik de öğrencileri güzel ahlaka yönelttiği için özdenetimle ilişkilidir diyebiliriz. Çünkü kişi özdenetim sahibi olduğunda kötülüklerden kaçınır ve güzel davranışlarda bulunmaya gayret eder. Ünitimizi değerlendirelim bölümünde “Oruç tutarken davranışlarımızda nelere dikkat etmeliyiz?” sorusuyla bireylerin kontrol altına almaları gereken istek ve arzuları sorulmuştur. (Yiğit ve diğerleri, 2020b: 56) Diğer sorularla beraber bu kısım konuyu pekiştirme açısından önem arz etmektedir.

2.2.8. 5. Sınıf Adap ve Nezaket Ünitesi

Ünitede genel olarak adap ve nezaket kurallarından, selamlaşma adabından, iletişim ve konuşma üslubundan ve sofrada adabından bahsedilmektedir. Bunların topluma uyuma olan katkısı düşünüldüğünde bu ünite dolaylı olarak özdenetim sahibi olmaya etki etmektedir denilebilir.

Tablo 9: 5. Sınıf “Adap ve Nezaket” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu

5. Sınıf, “Adap ve Nezaket” Ünitesinde Yer Alan Konu Başlıkları	Kazanım ve Konularda Özdenetim Değeri Var mı?	İçerikte Özdenetim Değeri Var mı?	Etkinlik ve Alıştırmalarda Özdenetim Değeri Var mı?	Özdenetim İle İlgili Ayet ve Hadis Var mı?
1. Nezaket Kuralları	Yok	Var	Var	Var
2. Selamlaşma Adabı	Yok	Var	Yok	Var
3. İletişim ve Konuşma Adabı	Yok	Var	Var	Var
4. Sofra Adabı	Yok	Var	Yok	Yok
5. Hz. Lokman’dan (a.s.) Öğütler	Yok	Var	Var	Var
Ünitemizi Değerlendirelim	Yok	Var	Var	Yok

İnsanların birbirleriyle iyi geçinmeleri ve uyum içinde yaşamaları için uymaları gereken bazı nezaket kuralları vardır. İlk konuya baktığımızda “Biriyle karşılaşınca selamlaşmak, hasta ziyaretini kısa tutmak, güler yüzlü olmak, yapılan bir iyiliğe karşı teşekkür etmek” bazı nezaket kuralları olarak ifade edilir. İnsanlara saygı duymak, onları kırmamak, rahatsız edici yüksek gürültülerden uzak durmak, ölçülü bir ses tonu ile konuşmak, mahremiyete saygı göstermek de nezaket kuralları olarak vurgulanır. (Yiğit ve diğerleri, 2020b: 60-61) Özdenetimi yüksek olan insanlar hayatta mutlu olabilmek, toplumsal ilişkileri sağlıklı bir şekilde sürdürebilmek, toplumsal düzeni

koruyabilmek, kendisi ve dünya arasında mükemmel bir uyum kurabilmek için davranışlarını değiştirirler ve düzenlerler. Dolayısıyla bu adap ve nezaket kuralları öğrenciler tarafından kavranıp içselleştiğinde özdenetim değeri de gelişmiş olacaktır. Kitabımızda bunu destekler nitelikte olan şu cümleler yer almaktadır: “Nezaket kuralları insana nerede, nasıl davranılması gerektiğini öğretir. Bireylere toplumsal kurallar konusunda rehberlik eder. Güzel ahlaklı olmak isteyen bir kimse adap ve nezaket kurallarına uymalıdır. İslam dininde güzel ahlak çok önemlidir.” (Yiğit ve diğerleri, 2020b: 61) Nerede, nasıl davranılacağını bilmek, güzel ahlaklı olmaya çalışmak özdenetimi yüksek bireylerin özelliğidir. Konunun içerisinde yer alan ayet ve hadisler de özdenetimin gelişmesine dolaylı olarak katkı sağlamaktadır.

Konunun devamında adap ve nezaket kurallarına dikkat etmenin faydaları sıralanmış ve böyle insanları Allah’ın sevdiği vurgulanarak güzel ahlak teşvik edilmiştir. “Yazalım” etkinliği ile evde, okulda, sokakta, ziyarette, toplu taşımada ve sosyal medyada uyulması gereken nezaket kurallarının neler olduğu sorulmuştur. (Yiğit ve diğerleri, 2020b: 62) Öğrenciler bu sorunun cevabını yazarken bir yandan özdenetim sahibi insanın nasıl olacağı sorusunu da cevaplamış olurlar.

İkinci konu olan “Selamlaşma” ile insanların birbirlerine verdikleri selamın sevgi, huzur, güven, mutluluk ile toplumdaki birlik ve beraberliği artırdığı açıklanır. (Yiğit ve diğerleri, 2020b: 65) Bu konuyu kavrayan öğrenciler toplumun huzur ve mutluluğunu düşünecek ve davranışlarını özenle seçecektir. Selamlaşmanın bu katkıları ayet ve hadislerle desteklenerek öğrenciler teşvik edilmiş ve dıştan herhangi bir etki olmadan kendilerinin bu davranışı yapmaları istenmiştir.

Doğru sözlü ve dürüst olmak, kırıncı ve itici konuşmamak, kötü sözlerden uzak durmak, açık ve anlaşılır konuşmak ve kalabalık içinde gizli konuşmamak bazı konuşma kurallarındandır. (Yiğit ve diğerleri, 2020b: 65-66) Konuşma kurallarına dikkat eden bireyin sözlerini ince eleyip sık dokuduktan sonra söyleyeceği bilindiğine göre konu, kişinin eylemde bulunmadan önce davranışlarını akıl süzgecinden geçirmesi bakımından özdenetim değerini geliştirmektedir. Özdenetimi yüksek bireylerin tüm kötülüklerden uzak durmaya çalıştığı bilindiğine göre konuşmalarında dikkatli olan, kötü söz kullanmayan kişilerin de özdenetimli olduğu sonucunu çıkarabiliriz.

Konunun devamında “Yorumlayalım” kısmında öğrencilerin Hac-ı Bektaş-ı Veli’nin bir sözünü konuşma adabı açısından yorumlamalarının istenmesi konunun kalıcı hale gelmesi açısından önem arz etmektedir. (Yiğit ve diğerleri, 2020b: 66) “Tamamlayalım” bölümünde öğrencilerden konuşma adabına uygun örnek davranış modelleri istenmiş ve böylece yapılandırmacı modele uygun bir etkinlik sunulmuştur. (Yiğit ve diğerleri, 2020b: 67) Özdenetim bireyin hayatına kılavuzluk eden, ona yol gösteren bir değer olduğu için bu ünite de amaçlanan hedefler öğrenciler tarafından içselleştiğinde olumlu bir kimliğe sahip olmaları sağlanacaktır.

Sofra adabı konusunda yediğimiz yemeğin helal olması, yemekten önce ve sonra ellerin yıkanması, yemeğe başlarken besmele çekilmesi, ağzı şapırdatmadan yenmesi, ağızda yemek varken konuşulmaması, ölçülü yenmesi ve yemekten sonra şükredilmesi gerektiği ifade edilir. (Yiğit ve diğerleri, 2020b: 68-70) Burada özdenetim ile pek ilişki kurulamasa da özdenetim değerine sahip bireylerin sofraya adabına da dikkat edeceği düşünüldüğünde, konu özdenetimi geliştirmeye katkı sağlamaktadır denilebilir.

Ünite içerisinde yer alan Hz. Lokman’ın (a.s.) oğluna öğütleri özdenetim sahibi olmaya büyük katkı sağlamaktadır. Öğrenciler verilen bu öğütleri kendilerine verilen öğütler olarak öğrenecek ve davranışlarında daha dikkatli olacaklardır. Özellikle “Listeleyelim” bölümünde Hz. Lokman’ın (a.s.) oğluna verdiği öğütlerin yer aldığı ayetler sıralanmış ve öğrencilere ayetler ışığında hayatlarında dikkat etmeleri gereken hususlar sorulmuştur. (Yiğit ve diğerleri, 2020b: 72) Otokontrollü kişilerin verilen örneklerden ders çıkardığı, planlı ve kurallı olduğu ve daima kötü davranışlarını düzeltme eğiliminde olduğu bilindiğine göre konunun özdenetime etkisi açıkça görülmektedir.

Hz. Lokman’ın (a.s.) oğluna verdiği şu öğüt doğrudan özdenetim ile bağlantılıdır: “Lokman, “Sevgili oğlum” (dedi), “Yaptığın iş bir hardal tanesi ağırlığında bile olsa, bir kayanın içinde saklansa veya göklerde yahut yerin dibinde bulunsa yine de Allah onu açığa çıkarır. Kuşkusuz Allah her şeyi bütün gizlilikleriyle bilir, O her şeyden haberdardır.”(Lokman 31/16) Allah’ın her şeyi bildiğini ve gördüğünü bilen bireyler gizli ve açık hiçbir kötülük yapmayacak ve nefislerine hâkim olacaklardır. Onlar daima iyilik peşinde koşacak ve Allah’ın rızasına ulaşmaya çalışacaklardır. (Yiğit ve diğerleri, 2020b: 73)

“Ünitemizi Değerlendirelim” kısmında adap, nezaket, selamlaşma, sofrada ve Hz. Lokman’ın öğütleri ile ilgili açıklama ve örnekler sorulmuştur. (Yiğit ve diğerleri, 2020b: 76-78) Özdenetim sahibi kişide bu özelliklerin de bulunduğu yukarıda açıklanmıştır. Dolayısıyla konuyu pekiştirme açısından sorular yerinde görülmektedir. Ünitenin geneline baktığımızda edinilen bilgileri hayata geçirecek etkinliklerin eksik olduğu kanaatindeyiz. Somut örnekler, alıştırmalar ve etkinliklerle konunun desteklenmesi öğrenmenin tam ve kalıcı olması açısından önemlidir. Özdenetim değeri üniteye açıkça yer almamış olmasına rağmen amaçlanan hedefler dolaylı olarak özdenetim ile bağlantılı durumdadır. Ancak yine de özdenetimi açık olarak hedefleyen kazanımlara ihtiyaç olduğu açıktır.

2.2.9. 5. Sınıf Hz. Muhammed ve Aile Hayatı Ünitesi

Bu üniteye peygamberimizin Hz. Hatice ile evliliğinden, bir eş, baba ve dede olarak peygamberimizden ve Resulullah ile ailesinin örnek davranışlarından bahsedilmektedir. Ünitenin hedeflerinde ve içeriğinde özdenetimden doğrudan bahsedilmese de peygamberimizin üstün ahlakı özdenetimli olmaya katkı sağlamaktadır.

Tablo 10: 5. Sınıf “Hz. Muhammed ve Aile Hayatı” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu

5. Sınıf, “Hz. Muhammed ve Aile Hayatı” Ünitesinde Yer Alan Konu Başlıkları	Kazanım ve Konularda Özdenetim Değeri Var mı?	İçerikte Özdenetim Değeri Var mı?	Etkinlik ve Alıştırmalarda Özdenetim Değeri Var mı?	Özdenetim İle İlgili Ayet ve Hadis Var mı?
1. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Evliliği ve Çocukları	Yok	Yok	Yok	Yok
2. Bir Eş Olarak Hz. Muhammed (s.a.v.)	Yok	Var	Yok	Yok
3. Bir Baba Olarak Hz. Muhammed (s.a.v.)	Yok	Var	Yok	Yok

4. Bir Dede Olarak Hz. Muhammed (s.a.v.)	Yok	Var	Yok	Yok
5. Hz. Muhammed (s.a.v.) ve Ailesinin Örnek Davranışları	Yok	Var	Var	Var
6. Hz. Hasan (r.a.) ve Hz. Hüseyin (r.a.)	Yok	Var	Yok	Var
7. Bir Sure Tanıyorum: Kevser Suresi ve Anlamı	Yok	Yok	Yok	Yok
Ünitemizi Değerlendirelim	Yok	Var	Var	Var

Özdenetim kazanmış kişilerin özelliklerinden biri sorumluluklarını yerine getirmesidir. Toplumun güzelleşmesi, güven ve mutluluğun olması ancak huzurlu aileler ile mümkündür. Ailelerin mutlu ve huzurlu olması ise eşlerin birbirlerine iyi davranmalarına ve sorumluluklarını yerine getirmelerine bağlıdır. (Yiğit ve diğerleri, 2020b: 82) Her konuda bizlere örnek olan peygamberimiz eşlere nasıl davranılacağı konusunda da örnek olmuştur. Kitabımız peygamberimizin eşlerine anlayışlı, sevgi dolu, yardımsever ve destekçi olduğunu ifade ederek öğrencilere güzel bir örneklik sunmaktadır. Peygamberimizin bu davranışlarını öğrenen öğrenciler ileriki yaşlarında bunları hayatlarına geçirecek ve güzel ahlaklı olmaya çalışacaklardır.

Kişinin ailesine karşı sorumluluklarından biri çocuklarına örnek bir ebeveyn olmaktır. Peygamberimiz çocuklarına sevgi ve şefkatle yaklaşarak bu sorumluluğu en güzel şekilde yerine getirmiştir. “Bir Baba Olarak Hz. Muhammed” konusunda ifade edildiği gibi peygamberimiz kızların değer görmediği bir toplumda kızlarını sırtında gezdirmiştir. (Yiğit ve diğerleri, 2020b: 83) Peygamberimizin öğrencilere olan bu örnekliği onların, çevrelerinde var olan olumsuzluklara rağmen bağımsız olarak güzel ve doğru olan davranışlara yönelmelerini sağlayacak ve bunu hayatlarına yansıtmalarına destek olacaktır.

Hz. Peygamberin torunlarına karşı şefkat ve merhametle yaklaşması, onlarla şakalaşması, oyunlar oynaması, sıkıntılarını gidermesi, Müslümanlar için en güzel örnektir. Resulullah’ın torunlarına karşı bu örnek davranışları kitabımızda örnek olaylar anlatılarak sunulmuştur. Örnek olaylar ile kazandırılmak istenen hedef davranış daha somut hale getirilmiştir.

Peygamberimiz bizler için en güzel örnek olduğu gibi O'nun ailesi de en güzel örnektir. “Hz. Muhammed ve Ailesinin Örnek Davranışları” konusunda peygamberimizin ailesinde saygı, sevgi, merhamet ve adalet gibi değerlerin ön planda olduğu ifade edilmiştir. (Yiğit ve diğerleri, 2020b: 88) Bu konu başlığının altında peygamberimizin ailesinde şu örnek davranışların sergilendiği vurgulanmıştır: (Yiğit ve diğerleri, 2020b: 88-94)

- Mutluluklar ve Üzüntüler Paylaşıldı.
- Akrabalık ve Komşuluk İlişkilerine Özen Gösterildi.
- Yetimler ve Yoksullar Gözetildi.
- Misafirler En Güzel Şekilde Ağırlandı.
- İsraftan Kaçınıldı.

Bu örnek davranışlar kitabımızda ayet ve hadislerle desteklenerek açıklanmıştır. Peygamberimiz ve ailesinin yaptığı bu güzel davranışlara özdenetim ile doğrudan bağlantı kurarsak da bunları hayatlarına geçiren öğrenciler yardımsever, merhametli, komşuluk ve akrabalık ilişkilerine dikkat eden, zor durumda olanların yanında olan, misafirperver ve israftan kaçınan kişiler olacağından özdenetim ile dolaylı bir ilişki kurabiliriz. Öğrenciler bu güzel ahlaki özellikler sayesinde davranışlarını düzeltecek, kötü istek ve arzularına engel olacak ve peygamberimizi örnek alacaklardır. Konunun öğrenciler tarafından içselleştirilmesi için aralara etkinlikler koyulduğunu görmekteyiz. Örneğin “Mutluluk ve üzüntüler paylaşıldı” konusunda yer alan “Yorumlayalım” kısmında öğrencilere sevinçli ve üzüntülü durumlar verilmiş ve böyle durumlarda neler yapacakları sorulmuştur. (Yiğit ve diğerleri, 2020b: 89) “Misafirler en güzel şekilde ağırlandı” konusunda yer alan “Tamamlayalım” bölümünde eve gelen misafiri nasıl ağırlayacağı öğrencilere sorulmuştur. (Yiğit ve diğerleri, 2020b: 92) “İsraftan kaçınıldı” konusundaki “Tamamlayalım” kısmında ise verilen cümlelerin hangi türden israf olduğu öğrenciler tarafından bulunması istenmiştir. (Yiğit ve diğerleri, 2020b: 94) Özellikle israf konusundaki etkinlik özdenetimi sağlama adına büyük bir paya sahiptir. Çünkü verilen olumsuz cümlelerle öğrencilerde farkındalık oluşturulmaya çalışılmış ve böylece davranışlarını dikkatle seçmeleri amaçlanmıştır.

Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'den bahseden kitabımız “Hz. Peygamberin öğütlerini, davranışlarını kendilerine örnek almışlar ve toplumda erdemli bireyler

haline gelmişlerdir. Hz. Hasan (r.a.) ve Hz. Hüseyin (r.a.), İslam ahlakıyla yetişmiş ve güzel davranışlarıyla herkese örnek olmuştur.” ifadeleriyle öğrencilere örneklik sunmaktadır. Yine konu devamında yer alan;

“Çok cömert ve takva sahibiydiler. Hz. Hasan (r.a.) hayır yapmayı çok severdi. Bir avuç yiyeceği varsa yarısını dağıtırdı. Hz. Hasan’a (r.a.) “Güzel ahlak nedir?” diye sorulduğunda o; “Doğru söz, isteyene vermek, sıla-i rahim, komşu hakkında utanmak, arkadaş hakkında riayet, misafire ikram ve nihayet bunların başında hayâdır.” şeklinde cevap vermiştir.” (Yiğit ve diğerleri, 2020b: 95)

ifadeleri de öğrencilerin onları örnek alıp davranışlarını buna uygun gerçekleştirmeleri açısından önemlidir.

Ünite değerlendirme sorularında Hz. Peygamber ve ailesinin örnek davranışlarını soran sorular, konunun pekişmesine ve özdenetimi içselleştirmeye büyük katkı sağlamaktadır. (Yiğit ve diğerleri, 2020b: 98-100)

2.2.10. 5.Sınıf Çevremizde Dinin İzleri Ünitesi

Bu ünite de özdenetim ile ilişkili herhangi bir ifade bulunmamaktadır.

2.2.11. 6. Sınıf Peygamber Ve İlahi Kitap İnancı Ünitesi

Ünite de genel olarak peygamberlere inanmak gerektiği, peygamberlerin özellikleri ve görevleri, peygamberlerin insanlar için en güzel örnek olduğu, vahyin gönderiliş sebepleri ve ilahi kitaplardan bahsedilmektedir. Konulara baktığımızda özdenetimi kazandırma doğrudan bir hedef olmasa da dolaylı hedefler arasındadır. Peygamberlere iman eden bir kimse, hayatında kılavuz olarak inandığı peygamberleri göreceği için davranışlarını buna uygun olarak sergileyecektir.

Tablo 11: 6. Sınıf “Peygamber ve İlahi Kitap İnancı” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu

6. Sınıf, “Peygamber ve İlahi Kitap İnancı”	Kazanım ve Konularda Özdenetim	İçerikte Özdenetim	Etkinlik ve Alıştırmalarda	Özdenetim İle İlgili Ayet ve

Ünitesinde Yer Alan Konu Başlıkları	Değeri Var mı?	Değeri Var mı?	Özdenetim Değeri Var mı?	Hadis Var mı?
1. Allah'ın (c.c.) Elçileri: Peygamberler	Yok	Yok	Yok	Yok
2. Peygamberlerin Özellikleri ve Görevleri	Yok	Var	Yok	Yok
3. Peygamberler İnsanlar İçin En Güzel Örnektir	Yok	Var	Var	Var
4. Vahiy ve Vahyin Gönderiliş Amacı	Yok	Var	Var	Yok
5. İlahi Kitaplar	Yok	Var	Yok	Yok
6. Bir Peygamber Tanıyorum: Hz. Âdem (a.s.)	Yok	Var	Var	Var
7. Bir Dua Tanıyorum: Kunut Duaları ve Anlamları	Yok	Yok	Yok	Yok
Ünitemizi Değerlendirelim	Yok	Var	Var	Yok

Peygamberlerin üstün ahlakını kabul edip hayata yansıtmak için öncelikle peygamberlere iman etmek gerekir. İlk konuda bu gerçeğe şu şekilde işaret edilmiştir: “Her Müslüman, aralarında ayırım yapmaksızın Allah (c.c.) tarafından gönderilen bütün peygamberlere iman eder. Çünkü peygamberlerden birini inkâr etmek, hepsini inkâr etmek anlamına gelir.” (Özdemir, 2019: 10) Peygamberlerin Allah tarafından gönderilen birer elçi olduğunu kabul eden bireyler hayatları boyunca onları örnek alacak ve dürtülerinin esiri olmayacaklardır. Bu kişiler peygamberlerin çektikleri sıkıntılara, işkencelere ve zorluklara rağmen nasıl özdenetimli olduklarını, sabrı hiçbir zaman bırakmadıklarını bilecek buna uygun yaşayacaklardır.

Peygamberler zor ve meşakkatli bir görev üstlendiklerinden, bu görevi gereği gibi yerine getirebilmeleri için bazı özelliklere sahip olmaları gerekmektedir. “Peygamberlerin Özellikleri ve Görevleri” başlığında bu görevler açıklanmıştır. Buna göre öncelikle peygamberlerin getirdikleri mesajın kabul edilmesi ve üstün ahlaklı

olmaları için doğru sözlü olmaları gerekir. Kitabımızda peygamberimizin doğru sözlü olduğu şu hadis-i şerif ile desteklenerek sunulmuştur: “Ben şaka da olsa sadece doğruyu, hak ve hakikati söylerim.” (Tirmizî, Birr, 57) Peygamberlerin güvenilir kişiler olmaları insanların onlara inanmaları için gerekli olan şartlardan birisidir. Yine onların akıllı ve zeki olmaları, günah işlememeleri ve Allah’tan aldıkları mesajları insanlara ulaştırmaları diğer özellikleridir. (Özdemir, 2019: 12-14) Peygamberlerin insanlara sundukları bu modellik karşısında öğrenciler hayatları boyunca onların yaşam biçimlerini kendi yaşam biçimlerine uygun hale getirmeye ve nefislerini terbiye etmeye çalışacak, böylece istenmeyen davranışları sergilemekten uzak duracaklardır. Konunun devamında peygamberlerin görevleri anlatılırken onların, yanlış inanç ve davranışlara sapanların Allah tarafından cezalandırılacağını, iman eden ve güzel davranışlara yönelenlerin ise cennetle mükâfatlandırılacağını söylemeleri özdenetime katkı sağlamaktadır. (Özdemir, 2019: 15) Öğrenciler konu sonunda ödül ve cezayı düşünerek kendilerini hesaba çekecek ve güzel davranışlara yöneleceklerdir. Nitekim hiçbir Müslümanın cehennem ile cezalandırılmak, Allah katında kötü bir kul olmak istemediği nazara alındığında Müslümanların özdenetim değerine sahip olmaları gerektiği anlaşılabacaktır.

“Peygamberler İnsanlar İçin En Güzel Örnektir” konusu Hz. Musa ve Hz. İdris peygamberlerin güzel ahlaki özelliklerini yansıtan iki ayet ile başlamaktadır. Peygamberlerin görevlerinden birinin insanlara örnek olmak olduğu belirtilerek konu devam etmektedir. Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi peygamberler inanç, ibadet ve ahlak gibi pek çok alanda bizlere örnek olmuşlardır. Onlar bu alanlarda Allah’ın emirlerini öncelikle kendileri yerine getirmişler ve böylece üstün ahlaklarıyla insanlara model olarak kılavuzluk yapmışlardır. (Özdemir, 2019: 16) Kitabımızda yer alan bu ifadelerle öğrencilerin peygamberleri örnek almaları, hayatları boyunca önder olarak onları görmeleri sağlanmak istenmiştir. Çünkü insanlar örnek aldıkları kişiye benzemek isterler. Öğrenciler de peygamberleri örnek aldığında kendilerini kontrol edecek ve denetimli bireyler olacaklardır. Konunun devamında Hz. Eyüp, Hz. Yusuf, Hz. İbrahim ve Hz. Muhammed (s.a.v.) peygamberlerden kısa kesitler verilerek hedeflenen örnek alma kazanımı gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. (Özdemir, 2019: 17-19) “Yorumlayalım” kısmında verilen şu ayet özdenetime dolaylı olarak etki etmektedir: “(Resulüm!) De ki: Eğer Allah’ı seviyorsanız bana uyunuz ki Allah da sizi

sevsin ve günahlarınızı bağışlasın. Allah son derece bağışlayıcı ve esirgeyicidir.” (Al-i İmran 3/31) Ayete göre Allah’ın insanları sevmesi ve bağışlaması Resulullah’a uymaya bağlıdır. Bunu öğrenen öğrenciler hayatlarının her aşamasında peygamberimize uyacaklar ve yaşadıkları sıkıntılara rağmen sapaşğlam ayakta duracaklardır. “Etkinlik” bölümünde peygamberleri örnek alan müminlerin hangi güzel özelliklere sahip olacakları sorulmuştur. (Özdemir, 2019: 19) Bu soru özdenetimli kişilerin özelliklerinin neler olacağı sorusuna verilecek cevapla yakından ilgilidir. Bu nedenle etkinlik özdenetimi geliştirme adına büyük önem arz etmektedir.

Vahyin gönderiliş amacı konusuna baktığımızda Allah’ın insanların akıllarını kullanıp doğru yolu bulmaları için vahiy gönderdiği ifade edilir. İnsanın akıl ve irade sahibi bir varlık olduğu, bu nedenle yaptıklarından sorumlu tutulacağı vurgulanır. (Özdemir, 2019: 20) Öğrenciler vahyin iyiyi, doğruyu ve güzeli göstermek ve sorumlulukları hatırlatmak amacıyla geldiğini öğrendiklerinde, bu sorumluluğı yerine getirmek için uğraşacaklar, yaptıklarının karşılığını alacakları için kötülüklerden uzak duracaklardır. Konunun devamında Allah’ın neden vahiy gönderdiği ifade edilmiştir. Konunun geneline baktığımızda Allah’ın vahiy göndermesinin sebeplerinden birinin de güzel ahlak sahibi ve ibadetlerini yapan bireyler yetişmesini sağlamak olduğu görülür. (Özdemir, 2019: 21) Özdenetimli kişilerin aynı zamanda güzel ahlaklı ve hayırlı işlerde koşan kişiler oldukları bilindiğine göre konu dolaylı olarak özdenetimle ilişkilidir diyebiliriz. Konunun “Etkinlik” kısmında ilahi mesajlara uygun bir hayatın kişiye neler kazandıracığı sorulmuştur. (Özdemir, 2019: 21) Kişi ilahi mesajlara dikkat ederek yaşadığında kötü istek ve arzularına engel olacağı, sınırsız ihtiyaçlarını denetleyeceği ve Allah’ın istediğı gibi bir kul olacağı için bu etkinlik ile özdenetimli kişilerin özellikleri de sorulmuş olmaktadır. Etkinlik aynı zamanda düşünmeye ve iyi özellikleri bulmaya sevk ettiği için güzel davranışları içselleştirme adına önemli gözükmektedir.

İlahi kitaplar bizleri doğru yola iletmek üzere gönderilen kutsal kitaplardır. Kitabımızda Kur’an-ı Kerim’in dinimizin ana kaynağı ve hayat kılavuzumuz olduğu belirtilmektedir. İnanç, ibadet ve ahlak kuralları ile helaller ve haramları Kur’an-ı Kerim’den öğrendiğimiz vurgulanmaktadır. (Özdemir, 2019: 24) Dolayısıyla ilahi kitaplara inanan, içinde var olan emir ve yasakları yerine getiren bireyler güzel ahlaklı

ve doğru karakterli kişiler olacaktır. Güzel ahlaklı olmanın gereklerinden biri de özdenetim olduğundan bu konuda da dolaylı olarak özdenetimden bahsedilmektedir.

Hiz. Âdem konusunda, Hiz. Âdem ile Hiz. Havva'nın yaratılışı ve cennetten çıkarılışı anlatılmaktadır. Şeytanın onları cennetten çıkarmak için yasak ağaca yaklaşma konusunda kandırması, insanları doğru yoldan uzaklaştırmak ve kötülük yaptırmaya yönlendirmek için ant içmesi ve bunun için Allah'tan kıyamete kadar süre istemesi, insanoğlunun kötülüklerden uzak durma adına özdenetimli olması gerektiğini açıkça göstermektedir. (Özdemir, 2019: 26) Öğrenciler bu konu sonunda şeytanın insanları kıyamete kadar kötülüğe yönlendireceğini, Allah yolundan uzaklaştıracağını öğrenecek ve ona uymamak için kendilerini sürekli kontrole tabi tutacaklardır. Allah bu konuyla ilgili şeytana uyanların, onun yolundan gidenlerin ahirette cehennemle cezalandırılacağını ifade etmiş ve şöyle buyurmuştur: "Haydi, yerilmiş ve kovulmuş olarak oradan çık! Andolsun ki onlardan kim sana uyarıya sizin hepinizi cehenneme dolduracağım!" (A'raf 7/18) (Özdemir, 2019: 26) Konunun devamında yer alan "Bilgi Notu"nda şeytanın insanları saptıracağı ile ilgili şu ayet bulunmaktadır: "İblis dedi ki: Bundan böyle benim sapmama izin vermene karşılık, ant içerim ki ben de onları saptırmak için senin doğru yolunun üstüne oturacağım." (A'raf 7/16) Hiz. Âdem ve Hiz. Havva'nın yasak meyveden yedikten sonraki pişmanlıkları ve Allah'a tövbeleri kitabımızda yer almıştır. (Özdemir, 2019: 27) Bununla insanların davranışlarını sürekli sorgulamaları ve kendilerini hesaba çekmeleri, hata yapsalar bile tövbe edip af dilemeleri gerektiği vurgulanmaktadır. Beşer olmanın doğal bir sonucu olarak hata yapan insan tövbe etmekle hem hatasının farkına varacak hem de aynı hatayı yapmamak adına davranışlarını kontrol altında tutmaya çalışacaktır. Hiz. Âdem konusunun sonunda yer alan "Etkinlik" kısmındaki sorular konuyu pekiştirme ve özdenetimi hayata yansıtırma açısından önemli görülmektedir. (Özdemir, 2019: 28)

Ünitemizi Değerlendirelim bölümünde yer alan peygamberlerin örnek oluşu, peygamberlerin sıfatları, vahyin gönderilme sebepleri soruları özdenetim değerini kazandırmaya etki etmektedir. (Özdemir, 2019: 30)

2.2.12. 6. Sınıf Namaz Ünitesi

Ünitede genel olarak namaz ibadetinin önemi, neden namaz kılmak gerektiği, namaz çeşitleri, namazın kılınışı, abdest çeşitleri gibi konulardan bahsedilmektedir. Namaz kılan bir kişinin kötü istek ve arzulardan kaçındığı, günah işlememek için çabaladığı ve davranışlarını Allah'ın istediği şekilde yapmaya gayret ettiği bilindiğine göre bu ünite dolaylı olarak özdenetime katkı sağlamaktadır diyebiliriz.

Tablo 12: 6. Sınıf “Namaz” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu

6. Sınıf, “Namaz” Ünitesinde Yer Alan Konu Başlıkları	Kazanım ve Konularda Özdenetim Değeri Var mı?	İçerikte Özdenetim Değeri Var mı?	Etkinlik ve Alıştırmalarda Özdenetim Değeri Var mı?	Özdenetim İle İlgili Ayet ve Hadis Var mı?
1. Namaz İbadeti ve Önemi	Yok	Var	Var	Var
2. Namaz Çeşitleri	Yok	Yok	Yok	Yok
3. Namazın Kılınışı	Yok	Yok	Yok	Yok
3.1. Namazın Farzları	Yok	Yok	Yok	Yok
3.2. Abdest, Boy Abdesti ve Teyemmüm	Yok	Yok	Yok	Yok
3.3. Ezan ve Kamet	Yok	Yok	Yok	Yok
3.4. Beş Vakit Namaz	Yok	Var	Yok	Yok
3.5. Cemaatle Namaz	Yok	Var	Yok	Var
3.6. Cuma Namazı	Yok	Yok	Yok	Yok
3.7. Bayram Namazı	Yok	Yok	Yok	Yok

3.8. Cenaze Namazı	Yok	Yok	Yok	Yok
3.9. Teravih Namazı	Yok	Yok	Yok	Yok
4. Bir Peygamber Tanıyorum: Hz. Zekeriya (a.s.)	Yok	Var	Yok	Var
5. Bir Sure Tanıyorum: Fil Suresi ve Anlamı	Yok	Var	Var	Var
Ünitemizi Değerlendirelim	Yok	Var	Var	Yok

Ünitenin ilk konusu olan “Namaz İbadeti ve Önemi”nde namazın Müslümanlar üzerine farz olan bir ibadet olduğu ayet ve hadislerle desteklenerek ifade edilmiştir. Namazın önemi ile ilgili peygamberimizin hadis-i şeriflerine yer verilerek konunun önemine dikkat çekilmiştir. Bu hadisler şöyledir: (Özdemir, 2019: 33)

“Kıyamet gününde kulun hesaba çekileceği ilk ameli onun namazıdır. Eğer namazı düzgün olursa diğer hesapları iyi gider ve kazançlı çıkar. Namazı düzgün olmazsa kaybeder ve zararlı çıkar...” (Tirmizî, Mevâkıt, 188)

“...Namaz dinin direğidir...” (Tirmizî, İman, 8)

“Amellerin en üstünü hangisidir?” diye soran bir sahabiye “Vaktinde kılınan namazdır...” (Buhârî, Mevâkıtı’s-Salât, 5) buyurması.

Konunun devamında neden namaz kılmak gerektiği ayet ve hadisler ışığında açıklanır. Buna göre Allah’a kulluk görevini yerine getirmek, verdiği nimetlere karşı şükretmek, Allah’a olan sevgi ve saygıyı göstermek, Allah’ın kesin ve açık olan “namaz kılın” emirini yerine getirmek için namaz kılmak gerektiği vurgulanır. Bu ibadetin yerine getirilmesinin kişiye sağlayacağı faydalar açıklanarak namaz kılmaya teşvik edilir. Namazın kişiye huzur, mutluluk, güven vereceği ve bireyin kendisini değerli hissetmesini sağlayacağı açıklanır. Her gün namaz kılmanın sıkıntı ve telaşlardan uzaklaşmayı, Allah’ın her an yanı başımızda olduğunu hatırlamayı sağladığı vurgulanır. (Özdemir, 2019: 35) Namazın kılınması gerektiğini ve faydalarını öğrenen öğrenciler namaz kılmaya başladıklarında özdenetim değeri de gelişmeye başlayacaktır. Çünkü günde beş kere Allah’ın huzuruna çıkmak, O’nunla

iletişim kurmak kötü duygu ve davranışlardan uzak kalmayı sağlayacaktır. İnsanlar günde beş kez Allah'ın kulu olduklarını hatırladıklarında kötü isteklerini sınırlandırarak ve Allah'a layık bir kul olmaya çalışacaklardır. Böyle kişiler aynı zamanda kendilerini değerli ve güvende hissedecek, yapabilirim duygusuyla hareket ederek planlı bir hayat yaşayacaklardır.

Namazın insanları güzel davranışlara yönlendirerek özdenetim sağladığı kitabımızda şu ifadelerle dile getirilmiştir:

“Günün belirli vakitlerinde namaz kılan, Rabb'inin huzuruna çıkan insan, Allah'ın (c.c.) her an kendisini görüp gözettiğini bilir. Kulu olmaktan şeref duyduğu, çok sevdiği Rabb'inin (c.c.) huzuruna günah işleyerek çıkmaktan hayâ eder. Onun razı olacağı hayırlı ameller işlemeye çalışır. Yalan, hile, dedikodu, iftira, haksızlık gibi kötü davranışlardan uzak durma konusunda özenli olur. Başkalarına yardım etmeye, dürüst ve güvenilir bir insan olmaya gayret eder. Namaz kılan insana güzel davranışların yakışacağını, kötü davranışların yakışmayacağını bilir. Böylece namaz, insanın güzel davranışlara yönelmesini, kötülüklerden uzak kalmasını sağlar.” (Özdemir, 2019: 35)

“Yorumlayalım” kısmında verilen ayet ile namazın kötülüklerden alıkoyacağı şu şekilde belirtilerek konu desteklenmiştir: “(Resulüm!) Sana vahyedilen kitabı oku ve namazı kıl. Muhakkak ki namaz, hayâsızlıktan ve kötülükten alıkoyar. Allah'ı anmak elbette (ibadetlerin) en büyüğüdür. Allah yaptıklarınızı bilir.” (Ankebut 29/45) (Özdemir, 2019: 36)

Namazın özdenetimi kazandırma yolunda bir diğer faydası zamanın planlanmasını sağlamaktır. Kitabımızda bu fayda ile ilgili şu cümlelere yer verilmektedir:

“Namazın belli vakitlerde kılınması, insana zamanı planlama ve iyi değerlendirme alışkanlığı kazandırır. Çünkü namazlarını kılmaya özen gösteren bir Müslüman, işlerini planlarken namaz vakitlerini dikkate alır. Gününü beşe ayırır. Sabahtan öğleye, öğleden ikindiye, ikindiden akşama, akşamdan yatsıya kadar ve yatsıdan sonra neler yapacağını planlar.” (Özdemir, 2019: 36)

Özdenetim değeri gelişmiş bir birey zamanını boşa harcamayacağı, vakitlerini planlayıp buna göre hareket edeceği için namaz kılmak özdenetimi geliştirir diyebiliriz. Ayrıca insan günün beş vaktinde istek ve arzuları doğrultusunda keyfi bir

zaman geçirebilecekken bu isteklerini sınırlayarak namaz kılmakla özdenetimini geliştirmektedir.

Namaz ibadetinin özdenetim ile ilgisini kursak da kitabımızın içeriğinde ve kazanımlarda buna direkt vurgu yapılmaması bir eksiklik olarak görülmektedir. Çünkü özellikle bu ibadet özdenetimin kazandırılması adına büyük bir öneme sahiptir. Nitekim gereği gibi namaz kılanların tüm kötülüklerden uzak durmaları gerektiğine göre özdenetimin bireye kazandırmak istediği davranışlar namaz ile mümkün olacaktır. Konunun içeriğinde namazın özdenetimi geliştirme konusundaki faydasına dair somut örneklerle ve öğrencileri düşündürmeye sevk eden etkinliklere ihtiyaç vardır. Konu sadece bir tavsiye niteliğinde kalmış gözükmemektedir. Namaz kılanların günden güne azaldığı toplumumuzda bu ibadeti teşvik edici, hayata geçirici ve böylece özdenetimi sağlayıcı etkinlikler, planlar, örnek kişi ve olaylar kitapta yer almalıdır.

Kitabımızda beş vakit namaz anlatılırken şu hadis-i şerife yer verilmiştir: “Büyük günahlardan kaçınıldığı sürece beş vakit namaz, kendi aralarında işlenen günahlara, cuma namazı, diğer cumaya kadar olan zaman diliminde, ramazan orucu da diğer ramazana kadar olan zamanda işlenen günahlara kefarettir.” (Müslim, Tahâret, 16) (Özdemir, 2019: 45) Namaz kılmak günahların affına vesile olduğu için bunu bilen bireyler günah işlememeye, kötülüklerden uzak durmaya gayret ederler. Dolayısıyla namazın günahların affını sağlaması ile özdenetim arasında ilişki vardır diyebiliriz. Yine peygamberimizin bir hadisinde “Bir kimse evinde güzelce temizlenir de Allah’ın farzlarından birini yerine getirmek için Allah’ın evlerinden birine giderse (camiye) attığı her adımdan biri onun bir günahını siler, diğeri de derecesini yükseltir.” (Müslim, Mesâcid, 51) (Özdemir, 2019: 51) buyurması namazın günahların affına vesile olduğunu, bunu bilen kişilerin isteklerini sınırlayıp dürtülerini dizginleyeceğini ve dolaylı olarak özdenetim değerini geliştirdiğini vurgulamaktadır.

“Cemaatle Namaz” konusunda ifade edildiği gibi cemaatle namaz sırasında okunan vaaz ve hutbeler halkın çeşitli konularda bilgi sahibi olmasını sağlamaktadır. Dini konularda verilen bilgiler ile insanlar ders çıkarmakta ve eylemlerini denetlemektedir. Bu husus kişinin özdenetimini geliştirmeye katkı sağlamaktadır. Yine cemaatle namaz toplumunda birlik, beraberlik, dayanışma ve kaynaşmayı sağladığı için özdenetim ile ilişkilidir diyebiliriz. Toplu namaz kılınan ortamlar, büyük küçük toplumun her kesiminden insanların kaynaşma imkânı bulduğu, tüm kötü duygulardan

uzak ortak bir amaç etrafında toplandığı, ortama sevgi, saygı ve şefkat duygularının hâkim olduğu mekânlardır. Bu ortamlarda insanlar yalnızca güzel eylemlerde bulunmaya gayret ederler. Kişilerin bu gayreti özdenetimin ilke ve esaslarıyla bağdaşmaktadır. Çünkü özdenetimli insanlar topluma uyum sağlayan, toplumun huzuru, mutluluğu, birlik ve beraberliği için uğraşan kimselerdir. Konunun devamında yer alan “Etkinlik” kısmında sorulan cemaatle namaz kılmanın faydaları sorusu da konuyu pekiştirme açısından faydalıdır. (Özdemir, 2019: 51)

Namaz kılan insanlar bu ibadeti yerine getirerek Allah’a olan sevgi, saygı ve bağlılıklarını ifade ederler. Allah’a sevgisini gösteren bu kişiler yaratıcısının istemediği fiilleri işlemekten uzak dururlar. Namaz kılarak Allah’ın da kendilerini seveceğini bilir ve özdenetimli bireyler haline gelirler.

Hz. Zekeriya ve oğlu Hz. Yahya’nın anlatıldığı “Bir Peygamber Tanıyorum: Hz. Zekeriya (a.s.)” konusunda bu peygamberin güzel özellikleri verilerek öğrencilerin örnek almaları istenmiştir. (Özdemir, 2019: 58) Bu özellikler öğrenciler tarafından içselleştirildiğinde özdenetimli olmalarına katkı sağlayacaktır.

Fil suresinde anlatılan Ebrehe’nin Kâbe’yi yıkmak istemesi ancak ordusunda bulunan fillerin Kâbe’ye doğru hareket etmemesi, ehabil kuşlarının gelip Ebrehe’nin ordusunu hezimete uğratmaları öğrencilerin Allah’ın gücü ve kuvvetini anlamaları açısından önemlidir. (Özdemir, 2019: 58) Bunu anlayan öğrenciler Allah’ın emirlerini yerine getirerek kötü istek ve arzularına uymayacak ve otokontrollü bireyler haline geleceklerdir. Ünite değerlendirme sorularında yer alan namazın önemi ve faydaları soruları özdenetim değerini geliştirme açısından faydalı gözükmektedir. (Özdemir, 2019: 60)

2.2.13. 6. Sınıf Zararlı Alışkanlıklar Ünitesi

Bu ünite de zararlı alışkanlıkların neler olduğu, bunlara başlama nedenleri ve bunlardan korunma yolları genel hatlarıyla anlatılmıştır. Ünitenin kazanımları ve içeriğinde doğrudan özdenetim yer almasa da zararlı alışkanlıklardan bilerek ve bilinçli olarak uzak durmak dolaylı olarak bu değer in gelişmesine etki etmektedir.

Tablo 13: 6. Sınıf “Zararlı Alışkanlıklar” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu

6. Sınıf, “Zararlı Alışkanlıklar” Ünitesinde Yer Alan Konu Başlıkları	Kazanım ve Konularda Özdenetim Değeri Var mı?	İçerikte Özdenetim Değeri Var mı?	Etkinlik ve Alıştırmalarda Özdenetim Değeri Var mı?	Özdenetim İle İlgili Ayet ve Hadis Var mı?
1. Bazı Zararlı Alışkanlıklar	Yok	Var	Var	Var
2. Zararlı Alışkanlıklara Başlama Sebepleri	Yok	Var	Var	Var
3. Zararlı Alışkanlıklardan Korunma Yolları	Yok	Var	Var	Yok
4. Bir Peygamber Tanıyorum: Hz. Yahya (a.s.)	Yok	Var	Var	Var
5. Bir Sure Tanıyorum: Tebbet Suresi ve Anlamı	Yok	Yok	Yok	Yok
Ünitemizi Değerlendirelim	Yok	Var	Var	Yok

Ünitenin başında yer alan “Bazı Zararlı Alışkanlıklar” konusu “Alkollü içki ve uyuşturucunun insanlara ne gibi zararları olabilir?” sorusuyla başlamaktadır. Allah’ın insanı en güzel şekilde yarattığı, onu yaratılmışların en üstünü kıldığı ifade edilerek insanın kendisine verilen bu nimetin farkında olması ve sağlığını koruması gerektiği önemle vurgulanmaktadır. (Özdemir, 2019: 63) Alkol, uyuşturucu maddeler, sigara ve kumarın hem birey hem de toplum açısından zararları ayet, hadis ve etkinliklerle desteklenerek kitabımızda sunulmaktadır. (Özdemir, 2019: 63-68) Zararlı alışkanlıkların sebep olduğu bireysel ve toplumsal olumsuzlukları gerek kendi sorgulamaları gerekse de ünite verilen bilgiler çerçevesinde öğrenen öğrencilerin kendilerini kontrol etmeleri ve dışarıdan herhangi bir baskı olmadan iç denetim yoluyla bunlardan uzak durmaları kitabımızda sağlanmaya çalışılmaktadır. İçki, sigara, kumar ve uyuşturucu maddelerin kul hakkına sebep olduğu; mesela sigara

dumanının etrafta bulunan insanlara zarar verdiği, alkollü araç kullanmanın başkalarının hayatını tehlikeye attığı ifade edilerek öğrencilerin bu davranışlardan kaçınmaları istenmiştir. (Özdemir, 2019: 68) Söz konusu somut örneklerle içki, sigara, kumar ve uyuşturucu maddelerin toplumsal zararlarını açık bir şekilde kavrayan öğrenciler bu alışkanlıklara başlama, başlanılmış olması durumunda devam etme noktasında davranışlarını kontrol etmeye çalışacaklardır. Konunun sonunda yer alan “Dinimiz, başkalarına zarar verecek her türlü davranışı yasaklar. Dünyadayken yapılan bütün kötülüklerin, işlenen küçük ya da büyük her türlü günahın cezasının ahirette çekileceğini bildirir. ‘Kim de zerre miktarı şer (kötülük) işlemişse onu görür.’(Zilzal 99/8) mealindeki ayette bu gerçek açıkça ifade edilir.” cümleleriyle kitabımız öğrencilerin yaptıklarının karşılığını mutlaka alacaklarını ifade ederek zararlı alışkanlıklardan uzak durmalarını sağlamaya çalışır. Öğrenciler bu kötü alışkanlıkların ortaya çıkardığı zararları ve dinimizin bu konudaki emirlerini öğrendiklerinde bilinçli olarak istek ve arzularını denetleyecek, kendileri için neyin zararlı neyin faydalı olduğunu anlayacak ve böylece özdenetimleri gelişecektir.

Kitabımız zararlı alışkanlıklara başlama sebeplerini de sunarak öğrencilerin dikkatli ve bilinçli olmalarını istemektedir. Taklit, özentî, arkadaş çevresi, merak ve yaşanan sorunların zararlı alışkanlıklara başlama nedenleri olduğunu ve öğrencilerin bu tuzaklara düşmemelerini tavsiye etmektedir. (Özdemir, 2019: 69) Öğrenciler bu konuyu içselleştirdiklerinde akıllı ve irade sahibi varlıklar olduklarını daha da kavrayacak ve kötü davranışlara bilinçli olarak yönelmeyeceklerdir. Konunun devamında öğrencilerin iradelerine hâkim olup özdenetimli olmaları konusunda şu ifadeler yer almaktadır:

“Bizler de kötü alışkanlıkların başlama nedenleri konusunda duyarlı olalım. Okuyarak, araştırarak, gözlem yaparak kötü alışkanlıklar ve bu alışkanlıkların zararları konusunda bilgi edinelim. Allah’ın (c.c.) bizlere verdiği aklın, iradenin, beden ve ruh sağlığının kıymetini bilelim. Bizlere, ailemize, topluma ve devletimize zarar veren her türlü kötü alışkanlıktan uzak duralım.” (Özdemir, 2019: 71)

“Etkinlik” bölümünde zararlı alışkanlıklara başlama nedenleri verilmiş ve bunun öğrencilere nasıl bir fikir verdiği sorulmuştur. Bu bölüm öğrencilerde farkındalık oluşturmak, fikir alışverişi sağlamak ve düşünmeye sevk etmek açısından önemli görülmektedir. Çünkü günümüzde gençlerin pek çok değerden yoksun olmaları

nedeniyle bu tarz kötü alışkanlıklara başladığı, bu alışkanlıkların gençlik önünde büyük bir tehdit olduğu bilinmekte ve bu husus öğrencilerin dikkatine verilerek hem kendilerini farkına varmaları hem zararlı alışkanlıkların dünya ve ahiret mutluluğunu engellediğini bilmeleri hem de ferdî, ailevî ve toplumsal huzursuzluklara yol açtığını içselleştirmeleri kavratılmaya çalışılmaktadır. (Özdemir, 2019: 71)

Öğrencilerin zararlı alışkanlıklara yönelmelerini engellemek için bunlardan korunma yollarını bildirmek gerekir. Kitabımıza baktığımızda zararlı alışkanlıklardan korunma yollarının ayet ve hadislerle desteklenerek anlatıldığı görülür. Kötü alışkanlıklardan korunma yolu olarak şu ifadelere yer verilir: “Şayet bizler dinimizin ilkelerini iyi öğrenirsek, hayatın amacını doğru kavrayıp bu dünya hayatının geçici bir imtihan yeri olduğunu bilirse günahlardan, haramlardan, kötü alışkanlıklardan korunma konusunda daha duyarlı oluruz.” (Özdemir, 2019: 73) Dinimiz hayatın her alanında bizi doğruya yönlerecek ve mutlu kılacak bilgiler ve emirler içermektedir. Bu nedenle Allah’ın emir ve yasaklarına uyan bireyler kötü alışkanlıklara yönelmeyecek ve bunlardan korunacaklardır. Öğrencilerin kötü alışkanlıklara yönelmeme, kendilerini kontrol etme, kötü istek ve arzularını sınırlandırma ve daha dikkatli olmalarını sağlama adına zararlı alışkanlıklardan korunma yollarını kitabımızın içermesi yerinde olmuştur. “Etkinlik” bölümüyle öğrencilerin bu korunma yollarının neler olduğunu söylemelerinin istenmesi de konuyu pekiştirme açısından faydalıdır. (Özdemir, 2019: 73)

Ünitenin devamında Hz. Yahya’nın (a.s.) hayatı hakkında bazı bilgiler verilmiştir. O’nun üstün ahlakı ve güzel özellikleri anlatılmış, böylece öğrencilerin onu örnek alması sağlanmak istenmiştir. (Özdemir, 2019: 75) Hz. Yahya’yı model olarak güzel ahlak sahibi olmaya çalışan öğrencilerde özdenetim değeri gelişeceği için konu dolaylı olarak özdenetimle ilgilidir.

Ünite değerlendirme sorularında yer alan kötü alışkanlıkların zararları, onlardan korunma yolları, kul hakkı ile zararlı alışkanlıklar arasındaki ilişki ve zararlı alışkanlıklara başlama nedenleri konularıyla ilgili sorular öğrencilerde farkındalık oluşturup davranışlarına dikkat etmeleri açısından önemli görülmektedir. (Özdemir, 2019: 77-78) Günümüzde özellikle gençler arasında yaygınlaşan ve çığ gibi büyüyen zararlı alışkanlıkların kullanımının ne boyuta geldiğini gözler önüne serebilmek ve ciddiyetini anlatabilmek adına üniteye daha fazla somut istatistiklere ve örneklere yer

verilmesi, öğrencilerin bu alışkanlıklardan uzak durarak özdenetimlerini geliştirme bakımından daha faydalı olacağı görüşündeyiz.

2.2.14. 6. Sınıf Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Hayatı Ünitesi

Ünitede genel olarak peygamberimize ilk vahyin gelmesi, İslam'a davet süreci, hicret ve Medine yıllarından bahsedilmektedir. Konularda ve kazanımlarda özdenetim değeri yer almamasına rağmen peygamberimizin zorluklarla mücadele etmesi, yapılan işkencelere gösterdiği tavır ve üstün ahlakı öğrencilerde özdenetimin gelişmesine katkı sağlamaktadır. Dolayısıyla ünite dolaylı olarak özdenetimle ilgilidir diyebiliriz.

Tablo 14: 6. Sınıf “Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Hayatı” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu

6. Sınıf, “Hz.Muhammed'in (s.a.v.) Hayatı” Ünitesinde Yer Alan Konu Başlıkları	Kazanım ve Konularda Özdenetim Değeri Var mı?	İçerikte Özdenetim Değeri Var mı?	Etkinlik ve Alıştırmalarda Özdenetim Değeri Var mı?	Özdenetim İle İlgili Ayet ve Hadis Var mı?
1. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Daveti: Mekke Dönemi	Yok	Yok	Yok	Yok
1.1. Hira Günleri ve Vahiy	Yok	Yok	Yok	Yok
1.2. Yakın Çevreye Çağrı ve İlk Müslümanlar	Yok	Yok	Yok	Yok
1.3. Davetin Yaygınlaşması ve Müşriklerin Tepkileri	Yok	Var	Yok	Var
1.4. Habeşistan Hicretleri ve Boykot Yılları	Yok	Yok	Yok	Yok
1.5. Taif Yolculuğu, İsrâ ve Miraç	Yok	Var	Yok	Yok
2. Hicret	Yok	Yok	Yok	Yok

3. Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Daveti: Medine Dönemi	Yok	Yok	Yok	Yok
3.1. Mescid-i Nebi ve Toplumsal İşlevi				
3.2. Toplumsal Barışın Sağlanması	Yok	Var	Yok	Yok
3.3. Eğitim Öğretim Faaliyetleri	Yok	Yok	Yok	Yok
3.4. Mekkeli Müşriklerle İlişkiler: Bedir, Uhud, Hendek Savaşları, Hudeybiye Antlaşması ve Mekke'nin Fethi	Yok	Yok	Yok	Yok
3.5. Diğer Din Mensuplarıyla İlişkiler	Yok	Yok	Yok	Yok
3.6. Veda Haccı ve Veda Hutbesi	Yok	Var	Yok	Var
3.7. Hz. Muhammed'in Vefatı	Yok	Yok	Var	Var
4. Bir Sure Tanıyorum: Nasr Suresi ve Anlamı	Yok	Yok	Yok	Yok
Ünitemizi Değerlendirelim	Yok	Var	Var	Yok

Peygamber Efendimizin İslam'a davet sürecinde yapılan işkencelere, verilen tekliflere rağmen bu kutlu görevi devam ettirmesi özdenetiminin ne kadar yüksek olduğunu göstermektedir. Kitabımızda yer alan ifadeye göre müşriklerin peygamberimizi davasından vazgeçirmek için istediği ne varsa vereceklerini söylemelerine rağmen O'nun bu teklifleri geri çevirmesi kararlılığını ve azmini göstermektedir. Yine Resulullah'ın "Bilgi Notu"nda yer alan ifadeye göre güneşi sağ eline, ayı da sol eline verseler yine de bu davadan vazgeçmeyeceğini buyurması Allah'a bağlılığı, sabrı ve iradesinin nasıl kuvvetli olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. (Özdemir, 2019: 83) Öğrenciler bu bilgilerden sonra peygamberimizin özdenetimini örnek alacak ve zorluklarla mücadele etmeyi, iradelerine hâkim olmayı

ve hedeflenen yolda dış etkenlerden bağımsız olarak ilerleyebilmeyi öğrenecekler ve özdenetimlerini kazanacaklardır.

Peygamber Efendimizin İslam'ı Mekke şehri dışında yaymak için gittiği Taif'te taşlanması ve ayaklarının kanlar içinde kalmasına rağmen onlara beddua etmemesi, aksine İslam'a girmeleri için dua etmesi öğrenciler için özdenetim örnekliği taşımaktadır. (Özdemir, 2019: 84) İnsanlar kendilerine kötü davranan, alay eden, küçük düşüren ve şiddet gösteren kişileri kolay kolay affedip sabır gösterememektedir. Ancak öfke kontrolü ile sabırlı davranıldığında ve bu kişilere hoşgörülü olunduğunda kişi, karşılık verme, kin duyma ve intikam benzeri kötü duygularından vazgeçerek iyi ve kötü arasındaki ikilemde doğru olan tarafı seçecek ve kazançlı duruma gelecektir. Aynı zamanda özdenetim değerini de geliştirme yolunda büyük bir adım atmış olacaktır.

Kitabımızda yer alan “Medine Dönemi” konusunda anlatıldığı üzere; Resullah Medine'ye hicret edince ensar ve muhaciri kardeş ilan etmiş, Evs ve Hazrec kabilelerini barıştırmış ve Medine'de bulunan Yahudi kabileleriyle barış anlaşmaları yapmıştır. Peygamberimizin bunları yapmaktaki amacı toplumda huzuru, mutluluğu ve barışı tesis etmektir. Toplumdaki çatışmaların sonlanabilmesinin, barış ortamının sağlanabilmesinin, kişilerin uyum içinde yaşamasıyla mümkün olduğu peygamberimizin davranışlarıyla anlatılmaya çalışılmaktadır. Bunun ön koşulu ise bireyin kendi iç huzurunu sağlayabilmesi ve ardından çevresindekiler ile iyi ilişkiler kurabilmesi, kısaca toplumda özdenetimli bireylerin bulunması olduğundan öğrencilere barış ve huzurun özdenetim değeriyle mümkün olduğu ünite anlatılmaya çalışılmaktadır.

Mekkeli müşriklerle Müslümanlar arasında yapılan Uhud Savaşı başlamadan önce Resulullah bazı sahabileri Ayneyn Geçidi'ne yerleştirmiş ve ne olursa olsun yerlerinden ayrılmamalarını tembihlemiştir. Ancak bu sahabilerin pek çoğu savaşı kazandık diye düşünerek yerlerini bırakmış ve savaş Müslümanların aleyhine neticelenmiştir. (Özdemir, 2019: 92-93) Buradan Müslümanların peygamberimizin sözünden ne olursa olsun çıkmamaları ve sorumluluklarını yerine getirerek nefsin güzel isteklerini sınırlamaları gerektiği sonucuna ulaşabiliriz. Aksi durumun kişi veya toplum aleyhine istenmedik sonuçlar doğurabileceği gözler önüne serilmiştir.

Peygamberimizin sabırlı olması, affediciliği ve öfkeli olmaması gibi özellikleri, insanlara örnek olması açısından kitabımızın “Etkinlik” kısmında bahsedilmiştir. Buna göre şu ifadeler yer verilmiştir:

“Mekke’nin Müslümanların eline geçmesiyle şehir halkı endişeye kapıldı. İnsanlar, korku ve endişe içinde Hz. Peygamber’in (s.a.v.) kendileri için vereceği kararı beklemeye başladılar. Allah Resulü (s.a.v.) Kâbe’nin çevresinde kendisini bekleyen halka sordu: “Ey Kureyş topluluğu! Size ne yapacağımı sanıyorsunuz?” Kureyşliler hep bir ağızdan, “İyilik yaparsın. Sen saygıdeğer bir kardeşsin. Saygın bir kardeş oğlusun.” dediler. Bunun üzerine Rahmet Peygamberi Hz. Muhammed (s.a.v.) onlara şunu söyledi: “Gidiniz. Sizler artık serbestsiniz.” (Özdemir, 2019: 94)

Bu olay ile özdenetimin bir önder olarak dahi keyfi hareketlerde bulunmamayı, daha önemli bir amaca ulaşabilmek için tepkilerin, davranışların bir kontrol mekanizmasından geçirilerek çevreye arz edilmesi gerektiğini kitabımız öğrencilere göstermiştir.

Ünitenin devamında yer alan Veda Hutbesi’nde Allah Resulünün Müslümanlara öğüt ve tavsiyeleri yer almıştır. (Özdemir, 2019: 97) Veda hutbesi hayatın her alanında bireyleri mutlu edecek, dünya ve ahiret saadetini sağlayacak ilkeler içermektedir. Bu ilkeler insanların iradelerini kuvvetlendirmelerini amaç edinerek nefsanî eylemlerine yönelme eğilimlerini denetleyip kısıtlamalarını hedeflemektedir. Burada etkinlik ve sınıfça yapılan uygulamalarla tavsiyelerin hayata geçirilmesi daha kolay olacaktır.

Peygamberimizin vefatı konusunda yer alan “Etkinlik” Müslümanlara sorumluluklarını düşündürmesi, hatırlatması ve teşvik etmesi açısından faydalı görülmektedir. Buna göre Peygamberimizin ahlaki yönden bizler için en güzel model olduğu vurgulanmış ve şu ayete yer verilmiştir: “Andolsun ki Resulullah sizin için, Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı umanlar ve Allah’ı çok zikredenler için güzel bir örnektir.” (Ahzab 33/21) Ayetten sonra Resulullah’ın dürüst, güvenilir, anlayışlı, merhametli, kolaylaştırıcı, sabırlı ve kararlı olduğu ifade edilerek bizlerin nasıl bir sorumluluk yüklendiğimizi öğrencilerin açıklaması istenmiştir. (Özdemir, 2019: 99) Öğrencilerin sorulan bu soruya şu cevapları vermeleri istenmektedir: Müslümanlar hayatlarının her anında Allah Resulünü örnek almalı ve onun gibi olmaya çalışmalıdırlar. Allah’ın bizlere böyle üstün ahlaklı bir peygamber göndermesini her

birey kendisi için bir fırsat bilmeli ve duygu, düşünce, davranışlarını ahlaklı olacak şekilde yönlendirmelidir. Nitekim hayatın her alanında özdenetim sahibi olmak çaba gerektiren bir durum olduğundan her alanda özdenetim sahibi olan Peygamberimizin rehberliği, bu değerın öğrencilere kazandırılmasında büyük bir fırsat sunmaktadır. Ünite sonunda bulunan değerlendirme soruları konunun pekişmesi için faydalıdır.

2.2.15. 6. Sınıf Temel Değerlerimiz Ünitesi

Bu ünite de toplumumuzu birleştiren değerler olan peygamber ve ehl-i beyt sevgisi, vatan ve millet sevgisi, bayrak ve istiklal marşı sevgisi, şehit ve gazilerimize sevgi ve saygı ile dini bayramlar, önemli gün ve geceler anlatılmaktadır. Toplumu birleştiren bu değerlere saygı gösteren kişinin aynı zamanda özdenetime de sahip olduğu, toplumun huzur, mutluluk, birlik ve beraberliğini düşündüğü bilindiğine göre ünite dolaylı olarak özdenetime vurgu yapmaktadır.

Tablo 15: 6. Sınıf “Temel Değerlerimiz” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu

6. Sınıf, “Temel Değerlerimiz” Ünitesinde Yer Alan Konu Başlıkları	Kazanım ve Konularda Özdenetim Değeri Var mı?	İçerikte Özdenetim Değeri Var mı?	Etkinlik ve Alıştırmalarda Özdenetim Değeri Var mı?	Özdenetim İle İlgili Ayet ve Hadis Var mı?
1. Toplumumuzu Birleştiren Temel Değerler	Yok	Yok	Yok	Yok
1.1. Peygamber ve Ehl-i Beyt Sevgisi	Yok	Yok	Yok	Yok
1.2. Vatan ve Millet Sevgisi	Yok	Var	Yok	Yok
1.3. Bayrak ve İstiklâl Marşı Sevgisi	Yok	Var	Yok	Yok
1.4. Şehit ve Gazilerimize Sevgi ve Saygı	Yok	Var	Yok	Yok

2. Dinî Bayramlar, Önemli Gün ve Geceler	Yok	Yok	Yok	Yok
2.1. Cuma Günü				
2.2. Dini Bayramlar	Yok	Var	Yok	Yok
2.3. Kandil Geceleri	Yok	Var	Yok	Yok
Ünitemizi Değerlendirelim	Yok	Var	Var	Yok

“Vatan ve Millet Sevgisi” konusunda vatanımızın bizler için çok değerli olduğu ve onu tarihiyle, kültürüyle, toprak bütünlüğüyle korumamız gerektiği ifade edilir. Ünite de öğrenciye vatan ve millet sevgisi aşıl原因arak toplumda birlik ve beraberlik duygusu oluşturulmaya çalışılmaktadır. Çünkü toplumun en küçük birimi bireydir. Bireydeki her gelişme ise toplumu doğrudan etkilemektedir. Bu nedenle özdenetimin öğrencilerde kazanılması toplumda bu değer in yaygınlaşmasını sağlayacak ve birlik ve beraberlik duygusu gelişmiş olacaktır. Nitekim özdenetim, yalnızca bireyin kendisini değil, etrafında bulunan insanları ve çevresini de etkilemektedir.

Konunun devamında milletimizin aziz bir millet olduğu, dürüstlük, kahramanlık, misafirperverlik, erdemlik, yiğitlik gibi özelliklerle tanındığı ve hiçbir zaman tarihimizde utanç duyulacak bir lekenin olmadığı vurgulanmaktadır. Bu bilgilerle öğrencilerin milli ve manevi değerleri korumaları, sorumluluklarını yerine getirmeleri, milli birlik ve beraberlik ile tarihi ve doğal güzellikleri korumaları, ülkemizin gelişip kalkınması için ellerinden geleni yapmaları amaçlanmıştır. (Özdemir, 2019: 110) Konu sonunda edinilen bilgiler çerçevesinde öğrenciler kültürünü öğrenerek geçmiş ve günümüz arasındaki bağlantıyı kurmaya çalışacak ve toplumca kabul edilen değerleri korumaya ve yaşatmaya çalışacaktır. Ayrıca bu sorumluluk bilinci ile tüm iş ve görevleri yerine getirecek, davranışlarına dikkat edecek ve kendi kendini yönetme yetisine sahip olacaktır.

Bayrağımız milli birlik ve beraberliğimizin, bağımsızlığımızın sembolüdür. Milli ve manevi değerlerimizin en önemlilerinden biri bayrağımızdır. Kitabımız öğrencilerin bayrağı canları pahasına olsun korumaları gerektiğini ifade ederek

bağımsızlığın ne denli önemli olduğunu vurgulamaya çalışmıştır. Yine İstiklal Marşı'mızın milletimiz için değeri ifade edilmiştir. Hem bayrağımızı hem İstiklal Marşı'mızı korumak ülkemizde yaşayan tüm bireylerin bağımsızlık adına bir görevi olduğu vurgulanmıştır. Bağımsızlığın korunması ise toplum içinde özdenetim sahibi bireylerin bulunması ile mümkündür. Nitekim özdenetim sahibi bireyler, her durum ve şartta kontrolü elinden bırakmayan, kendi kendini yönetebilen ve topluma da bu anlamda yön verebilen, sorumluluk bilinci gelişmiş kişiler olduğundan bu kişiler, ülkenin bağımsızlığını koruma adına da doğru kararları alacaklardır. Kitabımızda da özdenetim değerinin gelişmesi amacıyla konu sonunda birlik ve beraberlik duygusunun gelişmesi, toplum içindeki farklılıkların zenginlik olarak görülmesi ve fertlerin dayanışma içinde olması ile bağımsızlığın korunacağı ifade edilmiştir. Ayrıca başta milletimiz fertlerine ve insanlara faydalı olmak için çalışmak gerektiği vurgulanarak Peygamber efendimizin "İnsanların en hayırlısı, insanlara faydalı olandır." (Buhârî, Mağâzî, 35) sözüyle de faydalı bir birey olmanın önemi kavratılmaya çalışılmıştır. (Özdemir, 2019: 110-113) Öğrencilere bu bilinç küçük yaşta kazandırılarak bu duyguyla yetişmeleri sağlanmaktadır. Vatanını, milletini, bayrağını düşünen insanlar aynı zamanda özdenetime sahip insanlardır.

"Şehit ve Gazilerimize Sevgi ve Saygı" başlığında şehit ve gazilerin ne zorluklar içerisinde bu vatani koruduğu anlatılmıştır. Bizlerin şehitlere ve gazilere minnet borcumuzun olduğu, bu nedenle şehitleri sık sık anıp dua etmemiz, gazilere ise saygı gösterip ziyaret etmemiz gerektiği ifade edilmiştir. (Özdemir, 2019: 115) Dinimizin de şehitlik ve gazilik makamlarına verdiği önem dile getirilmiş ve öğrencilerden de duyarlı olmaları beklenmiştir. Şehit ve gazilere saygı gösteren ve sevgi duyan öğrenciler aynı zamanda özdenetim değerleri gelişmekte olan kimselerdir. Çünkü özdenetime sahip kişiler toplumda var olan değerleri bilen ve korumaya çalışan, sevgi, saygı, merhamet gibi değerleri benimsemiş, davranışlarını toplumun huzuru için değiştiren kişilerdir.

Dini Bayramlar konusu içerisinde ramazan ayında Müslümanların çok arzu etseler dahi bir şeyler yiyip içmedikleri, Allah'ın rızasını düşündükleri ifade edilir. Orucu sadece Allah emrettiği için tutan Müslümanlarda özdenetim duygusunun geliştiğini, nefislerini kontrol altına tuttuklarını belirtmiştik. Ramazan ayında Müslümanların her zamankinden daha fazla ibadet yapmaları ve iyiliklere yönelmeleri

nefislerine uymalarını engelleyecek, dürtülerini kontrol etmelerini sağlayacaktır. (Özdemir, 2019: 118) Kurban Bayramı'nda kurban kesmek kitabımızın ifadesiyle "Allah (c.c.) için her türlü fedakârlığı yapmaya hazır olduğunu göstermektir." (Özdemir, 2019: 119) Allah rızası için nefsin isteklerine uymayarak kesilen kurban, kişinin davranışlarını düzeltmesine ve kötülük yapmamasına vesile olmaktadır.

Kandil gecelerinde Müslümanların yaptıkları ve yapmaları gereken davranış ve ibadetler kitabımızda sunulmuştur. (Özdemir, 2019: 121-123) Bununla öğrencilerin bu örnek davranışları model almaları ve hayatlarına geçirmeleri sağlanmak istenmiştir. Onlar bu davranış ve ibadetleri yaptıklarında nefislerine uymama, kötülöklere yönelmeme konularında önemli gelişmeler göstereceklerdir. Ünite değerlendirme sorularında vatan ve millet sevgisi, dini, milli ve manevi değerleri koruma ile ilgili sorular özdenetimi geliştirme açısından önem arz etmektedir. (Özdemir, 2019: 124-125)

2.2.16. 7. Sınıf Melek ve Ahiret İnancı Ünitesi

Bu ünite de görölmeyen varlıklar olan melekler, cinler, şeytan ve ahiret hayatından bahsedilmektedir. Konular ve kazanımlarda doğrudan özdenetim değeri yer almamaktadır. Ancak içeriğe baktığımızda meleklerin, şeytanın ve ahiret hayatının varlığını bilen bireyler istenmeyen davranışları sergilemekten uzak duracakları için konular özdenetim değerinin gelişmesine katkı sağlamaktadır.

Tablo 16: 7. Sınıf "Melek ve Ahiret İnancı" Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu

7. Sınıf, "Melek ve Ahiret İnancı" Ünitesinde Yer Alan Konu Başlıkları	Kazanım ve Konularda Özdenetim Değeri Var mı?	İçerikte Özdenetim Değeri Var mı?	Etkinlik ve Alıştırmalarda Özdenetim Değeri Var mı?	Özdenetim İle İlgili Ayet ve Hadis Var mı?
1. Görülen ve Görölmeyen Varlıklar	Yok	Var	Yok	Yok
2. Melekler ve Özellikleri	Yok	Var	Var	Var

3. Dünya ve Ahiret Hayatı	Yok	Var	Yok	Var
4. Ahiret Hayatının Aşamaları	Yok	Var	Var	Var
5. Bir Peygamber Tanıyorum: Hz. İsa (a.s.)	Yok	Var	Var	Var
6. Bir Sure Tanıyorum: Nas Suresi ve Anlamı	Yok	Var	Yok	Var
Ünitemizi Değerlendirelim	Yok	Var	Var	Var

Görülme­yen varlıklardan bahseden ilk konuda şeytanın Allah'ın emrine rağmen Hz. Âdem'e secde etmediği, kendisinin ateşten, onun ise topraktan yaratıldığını söyleyerek Allah'a isyan ettiği belirtilir. İnsanları saptırmak ve kötü yola ilet­mek için Allah'tan kıyamete kadar süre istediği ve Allah'ın da bu süreyi ona verdiği vurgulanır. (Macit, 2019: 11) Şeytanın dünya hayatında insanları kandırmak için elinden geleni yapması ve doğru yoldan uzaklaştırmak için gayret sarf etmesi insanoğlunun özdenetim sahibi olması gerektiğinin açık bir göstergesidir. Öğrencilere bu bilgilerin verilmesinin amacı, dünyaya neden gönderildiklerini unutmamaları, şeytanın tuzaklarına düşmemeleri, heva ve heveslerine uymamaları yani özdenetimli olmalarıdır. İnsanoğlu iyi ile kötüyü, hak ile batılı ayırt edip özgür iradesiyle terci­hini ortaya koyarken meleklerin ve şeytanın yönlendirmelerine maruz kalır. Özdenetimli birey tam bu noktada olumlu ve olumsuz duygularını yönlendirme iradesine sahip olarak ne yapıp yapmaması gerektiğini bilir ve iradesini doğru yönde kullanır.

İkinci konu olan “Melekler ve Özellikleri”nde bilinen bazı melekler ve görevleri anlatılmıştır. Bunlardan özdenetim değeri­nin gelişmesine etki edenler şunlardır:

Kiramen-Kâtibin Melekleri: İnsanın sağında ve solunda bulunup yapılan iyilik ve kötülükleri yazan meleklerdir. (Macit, 2019: 14) Öğrenciler her yaptıkları eylemin melekler tarafından izlendiğini ve kayıt altına alındığını bu konu sonunda öğrenirler. Bundan sonraki hayatlarında ise kötülük yapmamaya, nefislerinin kötü

isteklerine uymamaya gayret gösterirler. Kitabımızda “Şunu iyi bilin ki üzerinizde bekçiler, değerli yazıcılar vardır. Onlar, yapmakta olduklarınızı bilir.” (İnfitar 82/10-11) ayeti de yer almış ve her an denetlenmenin verdiği bilinçle kendini sınırlandırabilmek ve özdenetimli olmak gerektiğine vurgu yapılmıştır. Kiramen-Kâtibin meleklerinin varlığının kişiye nasıl özdenetim kazandıracağı kitabımızda şu şekilde belirtilmiştir:

“Meleklerle iman eden kişi, hiç kimsenin olmadığı yerde bile kötülük yapmaz. Çünkü o, herkesi her yerde takip eden Kirâmen Kâtibin meleklerinin olduğuna iman eder. Bu meleklerin, yapılan en küçük bir iyiliği de kötülüğü de kaydettiğini aklından çıkarmaz. Bu bilinçle de her zaman iyi davranışlarda bulunan, kötülüklerden sakınan güzel ahlaklı bir insan olur. Böyle insanlar hem Allah’ın (c.c.) sevgisine ve rızasına erişir hem de toplumda sevilir ve sayılır.” (Macit, 2019: 16)

Konu içerisinde yer alan “Yorumlayalım” kısmında verilen ayet ile bu meleklerin ağızdan çıkan her sözü yazdığı ifade edilerek öğrenciler, yapılan her eylemde meleklerin ilahi bir kamera ile gözetimi altında olduklarının farkında olarak her alanda kendilerini yönetme ve yönlendirme gücüne ve yetkinliğine sahip olmaya, dolayısıyla özdenetimli olmaya teşvik edilir. (Macit, 2019: 14)

Koruyucu Melekler: İnsanları kötülük ve olumsuzluklardan koruyan meleklerdir. (Macit, 2019: 14) İnsanlar kendilerini her türlü kötülüklerden koruyan meleklerin varlığını bildiklerinde iyi işler yapmaya yönelerek Allah’a layık bir kul olmaya çalışırlar. Çünkü Allah’ın insanoğlunun kötülük yapmamasını ve emirlerini yerine getirmesini istediğinin bilincindedirler.

Rahmet Melekleri: İnsanları seven, onların iyiliğini isteyen, onlar için dua eden meleklerdir. Bu melekler zor durumda olan insanlara yardım eder ve Allah’tan insanların affedilmesini isterler. (Macit, 2019: 14) İnsanlar kendileri için bu kadar iyilikte bulunan meleklerin varlığı sayesinde davranışlarını kontrol etme ve düzeltme gereği duyacaklardır. Kendi yaptıkları hatalara meleklerin bile dua ettiğini, af dilediğini bilmek, bireyin etkili bir değişimi ve otokontrol becerisi için büyük bir destek sunmaktadır.

Münker ve Nekir Melekleri: Kabirde insanları sorgulayacak olan meleklerdir. (Macit, 2019: 15) Konu sonunda öğrenciler dünyadaki tüm tutum ve eylemlerinden hesaba çekileceğini, iyi olan davranışları nedeniyle ödüllendirilip kötü

davranışları nedeniyle cezalandırılacaklarını öğrenecekler, böylece kötü iş ve eylemlerde bulunmamak, Allah'ın emirlerini yerine getirmek, güzel ahlaklı olmak için iç kontrol becerilerini güçlendirecekler, dolayısıyla özdenetimli bireyler haline geleceklerdir.

Kitabımızda meleklerle iman etmenin kişinin davranışlarını kontrol etmesini nasıl sağladığı şu ifadelerle belirtilmiştir:

“Meleklerin insanların iyiliğini istediğini, onlar için dua ettiğini bilen kişi, mutlu, huzurlu ve moralli olur. Meleklerin duasına uygun şekilde davranmaya, kendisi de Rabb'ine (c.c.) yönelip dua etmeye, istiğfarda bulunmaya yönelir. Peygamberimizin (s.a.v.) haber verdiği göre insanın içinde her zaman onu iyiye ve kötüye yönelten iki ses bulunur. İnsanı iyiye yönelten ses meleğin, kötüye yönelten ses de şeytanın sesidir. Bu bilinci taşıyan bir mümin, her zaman içindeki iyiliğe çağıran sese kulak verir. Çünkü bu sesin, kendisinin iyiliğini isteyen meleklerle ait olduğunu bilir.” (Macit, 2019: 15)

İnsan iradesi olan bir varlıktır. Bu iradesini iyi ve doğru yönde kullanmak kendi elindedir. İyi yönde kullanan insanlar kendisi için faydalı ve zararlı şeyleri ayırt eden, özdenetimi yüksek bilinçli kişilerdir. Bu bilgilerden sonra öğrenciler içlerindeki iyi sesi dinlemeye ve şeytana uymamaya gayret göstereceklerdir.

“Dünya ve Ahiret Hayatı” konusunda dünyanın geçici ve ölümlü olduğu, kalıcı ve esas hayatın ise ahiret hayatı olduğu ayetlerle desteklenerek açıkça belirtilir. Kitabımızda yer alan bilgilere göre dünya bir imtihan yeridir. İnsan söz ve davranışlarından sorumlu olan bir varlık olup bu dünyada ne yaparsa ahirette karşılığını mutlaka görecektir. Bunu dünya ahiretin tarlasıdır sözüyle de açıklayabiliriz. (Macit, 2019: 17) Dünyada iyilik yapanlar ahirette mükâfatlandırılacak, kötülük yapanlar ise cezalandırılacaktır. Ahiret hayatına inanıp iman eden insan da yaptıklarının bilindiğinin farkına vararak Allah'ın kendisine yüklediği sorumluluklara göre yaşamaya gayret edecek, doğru ve kontrollü bir hayat yaşamaya özen gösterecektir. Kitapta bu konunun yer alması ile öğrenciler bu dünyada var olma amaçlarının bir imtihan olduğunu, iyilik ve kötülüğün karşılığının mutlaka alınacağını öğrendiklerinde isteklerini zarara dönüşebilecek noktada durduracak, doğru, dürüst, bilinçli, kontrollü yani özdenetimli olmaya çalışacaklardır.

Ahiret hayatının aşamalarının anlatıldığı kitabımızda, aslında her aşama kişinin özdenetimli olmasına katkı sağlamaktadır. Çünkü ahirette neler yaşayacağını, nelerin

onu beklediğini bilmek insanın davranışlarına dikkat etmesine etki eder. Ayrıca dünyanın imtihan yeri olarak geçici bir yer olduğunun idrakiyle yaşadığı olumsuz olaylar karşısında sabır ve tahammül göstererek tavırlarını düzenler, taşkınlıklardan kaçınır, başarısızlıkları karşısında direnerek önüne çıkan engelleri aşma noktasında duygularına yenik düşmez.

Ahret hayatının aşamalarının özdenetim ile ilgisi şu şekildedir:

Ölüm: Ahret hayatının ilk aşaması olan ölüm konusunda yer alan “Etkinlik” kısmı özdenetimli olmaya teşvik etmektedir. Bu kısımda peygamberimizin şu hadis-i şerifi yer almıştır: Peygamberimize (s.a.v.), “İnsanların en akıllısı hangisidir?” diye soruldu. Hz. Peygamber (s.a.v.) şu cevabı verdi: “Ölümü en çok hatırlayanlar ve ölümden sonrası için en güzel şekilde hazırlananlardır. İşte onlar, en akıllı olanlardır.” (İbn-i Mâce, Zühd, 31) (Macit, 2019: 19) Peygamberimizin burada belirttiği en akıllı olan kişiler kötü arzu ve isteklerine uymayan, davranışlarında kontrollü olan, ne yaptığını bilen otokontrollü insanlardır.

Kıyamet ve Yeniden Diriliş: Kıyametin kopup dünyadaki düzenin altüst olması ve insanların kabirlerinden hesap vermek üzere çıkarılması da insanları korkutan, düzgün bir hayat yaşamak için teşvik eden ahiret aşamalarındandır.

Haşr ve Mahşer: Yeniden diriltilecek insanların bir araya toplanması ve hesap vermek üzere mahşer meydanına gelmeleri ahiret hayatında yaşanacaklar için bireylere büyük bir uyarı niteliğindedir. (Macit, 2019: 20) Mahşer meydanında yaşanan telaş ve korku ayet-i kerimelerde de tasvir edilmekte, böylece insanların dünya hayatını Allah’ın emirleri doğrultusunda değerlendirmeleri istenmektedir.

Hesap ve Mizan: Mahşer meydanında toplanan insanların dünyada yaptıklarından sorguya çekilmeleri, yaptıkları en küçük bir iyiliğin de kötülüğün de karşılığını görmeleri ve yaptıklarına kendi organlarının şahitlik edecek olması öğrencilerin düşünmelerine, nefislerinin heva ve heveslerine uymamalarına, kendilerine sınır koymalarına ve kontrollü birer birey olmalarına katkı sağlamaktadır. Hatta yapılan iyilik ve kötülüğün mizan adlı teraziden tartılacak olması öğrencileri iyilik yapmak ve sevap işlemek konusunda motive etmektedir. Konunun sonunda yer alan ayet-i kerime ile iyilik yapanların mükâfatlandırılacağı şu şekilde belirtilmiştir: “O gün amellerin tartılması da haktır. Kimlerin sevabı ağır basarsa işte onlar kurtuluşa erenlerdir.” (A’raf 7/8) (Macit, 2019: 21)

Cennet ve Cehennem: İyilik ve sevapları ağır basanların cennete, günah ve kötülükleri ağır basanların ise cehenneme gideceğinin belirtilmesi, cennet ve cehennem tasvirlerinin yapılması ve cennet ile cehennem hayatının ebedi olduğunun ifade edilmesi özdenetim sahibi olmak için büyük bir destek sağlamaktadır. □ (Macit, 2019: 21) İnsan yaratılış itibariyle sonsuzluk duygusu barındıran bir varlıktır. O sonsuza kadar mutlu ve rahat bir hayat yaşama arzusuyla doludur. Dünyadan sonra ebedi olarak rahat ve mutlu yaşamak için insanoğlu, bu dünyada kötü istek ve arzularını sınırlandıracak ve özdenetim sahibi olacaktır.

Allah kullarının iyilik yapmalarını ve kötülükten uzak durmalarını istemektedir. Bunu teşvik etmek üzere Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır: “Kim (Allah'ın huzuruna) iyilikle gelirse ona, getirdiğinin on katı vardır. Kim de kötülükle gelirse o, sadece getirdiğinin dengiyle cezalandırılır. Onlar haksızlığa uğratılmazlar.” (En'am 6/160) (Macit, 2019: 23) Bu ayeti öğrenen öğrenciler yaptıkları iyiliklerin on katı sevap olduğunu bilerek iyiliğin kendisi için kat kat kazanç getireceğini anlayacak ve güzel davranışlara yöneleceklerdir.

Konunun sonunda dünyada adaletin tam olarak gerçekleşmediği, suçluların her zaman cezasını çekmediği, ancak ahirette suçlu ile suçsuzun adil olarak karşılığını görecekleri vurgulanır. Dünyada adalet yanıtlanılabile de ahiret için bu söz konusu bile değildir. Bu da özdenetimli olmaya büyük bir teşviktir. (Macit, 2019: 23)

Hız. İsa'nın hayatından kesitler veren kitabımız, Hız. İsa'nın sözleri ve örnek davranışlarıyla bir beşer olarak yaşadığı zorluklar karşısında her zaman iyiliğe yönelmesi ve yerine kararlar alması ile özdenetim açısından öğrencilere güzel bir model sunmaktadır. (Macit, 2019: 24-26) Nas suresine de yer verilerek bütün kötülüklerden ve kötü varlıklardan Allah'a sığınmak gerektiği ifade edilmektedir. Bu sure gereğince birey başına gelen musibetler karşısında Allah'a sığınması gerektiğini öğrenecek, kötülüğe misliyle karşılık verilmemesi gerektiğini anlayacaktır. Konunun devamında yer alan “Etkinlik” bölümüyle kötülüklerden Allah'a sığınmanın kişiye neler kazandıracağı sorularak öğrencilerin yorumlama becerisi kazanmaları ve kötülük işlemekten uzak durmaları da sağlanmaya çalışılmaktadır. (Macit, 2019: 27) Ünite değerlendirme sorularında meleklerin insan davranışlarına etkisi ve ahiret hayatı ile ilgili sorular özdenetim değerinin öğrencilerde yerleşmesi adına önemli görülmektedir. (Macit, 2019: 28-29)

2.2.17. 7. Sınıf Hac ve Kurban Ünitesi

Bu ünite de hac ve kurban ibadetinin önemi, hac ve umrenin yapılışı ve kurban ibadetinin kuralları gibi konular anlatılmaktadır. Konu ve kazanımlarda doğrudan özdenetim değeri yer almasa da bu ibadetlerin önemi ve yapılışında dolaylı olarak özdenetimin gelişimi amaçlanmıştır.

Tablo 17: 7. Sınıf “Hac ve Kurban” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu

7. Sınıf, “Hac ve Kurban” Ünitesinde Yer Alan Konu Başlıkları	Kazanım ve Konularda Özdenetim Değeri Var mı?	İçerikte Özdenetim Değeri Var mı?	Etkinlik ve Alıştırmalarda Özdenetim Değeri Var mı?	Özdenetim İle İlgili Ayet ve Hadis Var mı?
1. İslam’da Hac İbadeti ve Önemi	Yok	Var	Yok	Var
2. Haccın Yapılışı	Yok	Yok	Yok	Yok
3. Umre ve Önemi	Yok	Yok	Yok	Yok
4. Kurban İbadeti ve Önemi	Yok	Var	Yok	Yok
5. Bir Peygamber Tanıyorum: Hz. İsmail (a.s.)	Yok	Var	Var	Var
6. Bir Ayet Tanıyorum: En’am Suresi 162. Ayet ve Anlamı	Yok	Var	Var	Var
Ünitemizi Değerlendirelim	Yok	Var	Var	Yok

İlk konu olan “İslam’da Hac İbadeti ve Önemi”nde haccın önemi ve faydaları anlatılmıştır. Kitabımıza göre haccın özdenetimi sağlama açısından faydaları şöyledir: Hac ibadeti Allah’ın açık bir emri olduğundan bu ibadeti yapan bireyler Allah’ın rızasını kazanma yolunda önemli bir adım atmış olurlar. Kabul edilen haccın karşılığı

günahların bağışlanması ve cennet olduğundan öğrenciler, ileride hacca gitme imkânı bulduklarında bunu hatırlayacak ve böylece bu ibadeti yerine getirdikten sonra denetimli bir hayat yaşayacaklardır. Hacca giden insanlar orada peygamberimizin ve ashabının yaşadığı yerleri görüp kutsal mekânları ziyaret edeceğinden manevi olarak güçlenecekler ve haccın bitiminde söz ve davranışlarına dikkat edeceklerdir. (Macit, 2019: 33)

Hac ibadeti esnasında giyilen ihramın özdenetimi sağlama ve kötülüklerden uzak durma konusunda pek çok faydası vardır. Kitabımızın belirttiğine göre ihram herkesin eşit olduğunu ifade eder. İhram giyen kişiler birbirlerini küçümsemez ve kibirlenmez. İhram giyildikten sonra başlayan ihram yasaklarıyla kişi olumsuz tutum ve davranışlarına ket vurarak bu beceriyi tüm zamana ve davranışlarına yansıtmaya çalışır. Böylece bundan sonraki hayatında yaptığı yanlışlıkları düzeltme imkânı bulur. Hac ibadetinin bir parçası olan Arafat'ta vakfe ile Müslümanlar, mahşer meydanını hatırlarlar ve hesap veremeyecekleri tüm eylemlerden kaçınarak özdenetimli olmaya çalışırlar. (Macit, 2019: 34)

Kitabımız samimi olarak yapılan haccın günahların affına vesile olduğunu belirtmiş ve şu hadis-i şerif ile bunu desteklemiştir: “Kim Allah için hacceder de (bu esnada Allah'ın yasakladığı) kötü söz ve fiillerden sakınırsa annesinden doğduğu günkü gibi günahlarından arınmış olarak (evine) döner.” (Buhârî, Hac, 4) (Macit, 2019: 34) Dolayısıyla haccın günahların affedilmesi için bir fırsat olduğunu bilen bireyler tüm söz ve hareketlerine dikkat edecekler ve günah işlememe konusunda gayret göstereceklerdir. Öğrenciler kitapta yer alan bu bilgilerden sonra hac ibadeti yapma imkânı bulduklarında bir daha kötü bir iş yapmamak, dürüst ve ahlaklı olmak üzere Allah'a söz vereceklerdir. Hac ibadetini yapmaya karar veren kişi daha gitmeden çevresindeki kişilerle helalleştiği, onlarla olan ilişkilerini düzelttiği için hac ibadeti kişiye daha gitme kararından itibaren fayda sağlamaktadır.

Kurban ibadeti konusunda, kurban kesmenin bireysel ve toplumsal pek çok faydası belirtilmiştir. Öncelikle kurban kesmek Allah'ın açık bir emri olduğu için bu emri yerine getiren kişi Allah'a daha fazla yaklaşmaktadır. Allah emrettiği için para ve malından harcamakta böylece heva ve hevesine uymaktan kaçınmış olmaktadır. Kitabımızda belirtildiği üzere kurban kesen kişi Allah'ın rızasını kazanma uğruna her fedakârlığı yapacağını göstermiş olur. (Macit, 2019: 45) Verilen bilgiler ışığında

kurbanın, toplumda kardeşlik, yardımlaşma ve dayanışma ruhunu canlı tutacağı ve sosyal adaleti gerçekleştirileceği anlaşılmaktadır.

Kurbanın faydalarına baktığımızda kişiye cömertlik duygusunu kazandırdığı, cimrilikten uzaklaştırdığı, paylaşmayı ve yardımlaşmayı sağladığı ve insanların kaynaşmalarına, dayanışma içerisinde olmalarına yardımcı olduğu görülür. (Macit, 2019: 45) Görüldüğü üzere kurban kesen kişi, malını Allah'ın rızası yolunda harcama zevk ve alışkanlığını kazanarak, cimrilik hastalığından ve dünya malına tutkunluktan kurtulmaktadır. Kurban kesmek insanların kötü duygu ve davranışlardan uzak kalmalarını, iyi düşünce ve eylemlerinin ise artmasını sağlamaktadır. Dolayısıyla bu ibadet dolaylı olarak bireyi iyi düşünce ve eylemlere yönlendirerek özdenetimin gelişmesine yardımcı olmaktadır.

Hız. İsmail'in hayatının anlatıldığı ünitenin son kısımlarında onun güzel ahlaki özelliklerinden bahsedilmiş ve öğrencilerin onu örnek almaları amaçlanmıştır. Konunun sonunda yer alan "Etkinlik" kısmında Hız. İsmail'in hayatından neleri örnek alabiliriz sorusuyla öğrencilerin onun üstün özelliklerini hayatlarına geçirmeleri sağlanmak istenmiştir. (Macit, 2019: 49-50)

En'am suresi 162. ayete yer veren kitabımız, bu ayetle yaptığımız her işi ve ibadetleri sadece Allah için yapmamız gerektiğini vurgulamaktadır. (Macit, 2019: 51) Öğrenciler bu ayeti kavrayıp içselleştirdiklerinde tüm iş ve eylemler ile ibadetlerini sadece Allah rızasını kazanma için yapacak, Allah'ın emrinden çıkmayacak yani otokontrollü bireyler olacaklardır. Allah'ın emirleri çerçevesinde nasıl hareket etmek gerekiyorsa dış uyarılara gerek kalmadan bu kurallara kendiliğinden riayet edeceklerdir. Çünkü kendini kontrol edemeyen, arzu ve isteklerinin peşinden giden kişiler Allah'ın emir ve yasaklarını yerine getirme konusunda istek ve duyarlılığı olmayan kişilerdir. Ünite değerlendirme sorularında hac ve kurban ibadetinin kişiye ve topluma faydaları konusundaki sorular da özdenetim değerinin gelişimine etki etmektedir. (Macit, 2019: 52)

2.2.18. 7. Sınıf Ahlaki Davranışlar Ünitesi

Bu ünite de güzel ahlaki tutum ve davranışlardan olan adalet, dürüstlük, özdenetim, saygı, sevgi, yardımseverlik, sorumluluk, vatanseverlik ve sabır genel

hatlarıyla işlenmektedir. İçerikte ayrı bir özdenetim başlığının yer alması bu değeri kazandırma adına önemli görülmektedir. Konu ve kazanımlara baktığımızda da özdenetim değerinin öğrencilere kazandırılması amaçlanır. Diğer değerler de dolaylı olarak özdenetim ile ilişkili olduğundan bu ünite de hem doğrudan hem dolaylı olarak özdenetimden bahsedilmektedir denilebilir.

Tablo 18: 7. Sınıf “Ahlaki Davranışlar” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu

7. Sınıf, “Ahlaki Davranışlar” Ünitesinde Yer Alan Konu Başlıkları	Kazanım ve Konularda Özdenetim Değeri Var mı?	İçerikte Özdenetim Değeri Var mı?	Etkinlik ve Alıştırmalarda Özdenetim Değeri Var mı?	Özdenetim İle İlgili Ayet ve Hadis Var mı?
1. Güzel Ahlaki Tutum ve Davranışlar	Yok	Var	Var	Var
1.1. Adalet	Yok	Var	Var	Var
1.2. Dostluk	Yok	Var	Var	Var
1.3. Dürüstlük	Yok	Var	Var	Var
1.4. Özdenetim ve Sabır	Var	Var	Var	Var
1.5. Saygı ve Sevgi	Yok	Var	Var	Var
1.6. Sorumluluk	Yok	Var	Var	Var
1.7. Vatanseverlik	Yok	Vat	Var	Var
1.8. Yardımseverlik	Yok	Var	Var	Var
2. Bir Peygamber Tanıyorum: Hz. Salih (a.s.)	Yok	Var	Yok	Yok
3. Bir Sure Tanıyorum: Felak Suresi ve Anlamı	Yok	Var	Yok	Var

Ünitemizi Değerlendirelim	Yok	Var	Var	Var
------------------------------	-----	-----	-----	-----

Ünitenin girişinde yer alan hazırlık çalışmalarındaki sorular öğrencileri konuya hazırlama açısından büyük öneme sahiptir. Burada yer alan “Niçin güzel ahlaklı bir insan olmalıyız?” sorusu özdenetimin faydalarını öğrencilere dolaylı yoldan sorgulatmakta iken “Peygamberimizin nasıl bir ahlaka sahip olduğunu araştırınız.” soruları ahlaklı bir insanın nasıl olması gerektiği konusunda öğrencilere model sunmaktadır. (Macit, 2019: 55) Peygamberimizin nasıl bir ahlaka sahip olduğunu benimseyen öğrenciler hem ahlaklı olmanın dünya ve ahiretteki getirilerini öğrenecek hem de bu bilinç ile hareket ederek dünyayla aralarında daha ideal bir uyuma sahip olmak için davranışlarına yön vereceklerdir.

İlk konu olan “Güzel Ahlaki Tutum ve Davranışlar”da ahlaklı insanların oluşturduğu toplumun özelliklerinden bahsedilerek öğrenciler güzel ahlaka teşvik edilir. İslam dininin insanları iyiye, güzele ve doğruya yöneltmek için geldiği ve güzel ahlaklı olmaya davet ettiği vurgulanır. Peygamberimizin güzel ahlak konusunda söylediği şu hadis-i şerif ile konu desteklenir: “Müminlerin iman bakımından en üstünü, ahlakı en güzel olandır.” (Ebu Davud, Sünen, Sünnet, 15) Verilen “Bilgi Notu” bölümüyle güzel ahlak sahibi olmak için çaba harcamak gerektiği, söz ve davranışlara dikkat edip dua etmek gerektiği belirtilmiştir. (Macit, 2019: 56) Söz ve davranışlara dikkat etmek, güzel ahlak sahibi olmak için çaba göstermek ancak özdenetim sahibi bireylerin yapabileceği bir davranıştır. Konu ile güzel ahlaklı olmaya yönlendirilen öğrencilerin özdenetim sahibi bireyler olmasına katkı sağlanmış olmaktadır.

Güzel ahlaki tutum ve davranışların alt başlıklarına baktığımızda adalet, dostluk, dürüstlük, özdenetim ve sabır, saygı ve sevgi, sorumluluk, vatanseverlik ve yardımseverlik değerlerinin anlatıldığı görülmektedir. Bu değerlerin içeriği incelendiğinde hepsinin ya doğrudan ya da dolaylı olarak özdenetim ile ilişkili olduğu anlaşılmaktadır. Değerlerden adalet, dostluk, dürüstlük, saygı ve sevgi, vatanseverlik ile yardımseverlik özdenetimi kazanmaya dolaylı olarak katkı sağlamaktadır. Bu değerlerin içeriği incelendiğinde öncelikle tanımları yapılmakta, daha sonra bu becerileri kazanmanın birey ve topluma faydalarının neler olduğu açıklanmaktadır. Allah’ın ve peygamberimizin bu güzel ahlaki tutum ve davranışları kazanma yönündeki tavsiyeleri ayet ve hadislerle açıklanmaktadır. Peygamber efendimizin bu

değerlerle ilgili örnek davranışları anlatılarak öğrencilere model sunulmakta ve onların bu davranışları hayatlarına geçirmeleri amaçlanmaktadır. Verilen etkinliklerde bahsedilen değerleri kazanmanın ne gibi faydalar sağlayacağı, bu değerlerin nasıl kazanılacağı sorularak öğrenciler düşünmeye sevk edilmektedir. (Macit, 2019: 57-77) Özdenetim değeri kazanmış olan bireylerin kötü söz ve davranışlardan uzak, aynı zamanda adaletli, dürüst, vatansever, yardımsever, sevgili ve saygılı ve insani ilişkilerde ölçülü olduğu bilindiğine göre bu değerlerin benimsenmesi özdenetimli olmaya katkı sağlar diyebiliriz. Nitekim özdenetimi yüksek bireylerin genel özelliklerine baktığımızda iyi ilişkiler kurabilen, kendisine ve topluma faydalı olan, empati yeteneği ve yönetim gücü yüksek, problemleri çözümleyebilen sorumluluk sahibi kişiler oldukları görülmektedir. Bireylerin bu özelliklere sahip olması ise kitapta başlıklar halinde yer verilen diğer tüm değerlerin bireyde bulunması ile mümkündür.

Ünitede yer alan “Sorumluluk” konusu özdenetimli olmaya doğrudan fayda sağlamaktadır. Konunun başında yer alan “Sizi sadece boş yere yarattığımızı ve sizin hakikaten huzurumuza geri getirilmeyeceğinizi mi sandınız?” (Mü’minun 23/115) ayeti insanın bu dünyada sorumlu bir varlık ve yaratılmasının bir nedeni olduğunu ifade etmektedir. Yine “...Yaptıklarınızdan mutlaka sorguya çekileceksiniz.” (Nahl 16/93) ayeti de insanın yaptığı her şeyden sorumlu olduğunu ve hesaba çekileceğini vurgulamaktadır. (Macit, 2019: 70) Buna göre öğrenciler yaptıklarının bir karşılığı olduğunu ve bu dünyada var olmalarının bir amacı olduğunu öğrendikten sonra davranışlarını yönlendirme konusunda çok daha hassasiyet göstereceklerdir.

Konunun devamında sorumlu olduğumuz başlıca kişiler sayılmıştır. (Macit, 2019: 70) Bunlar şöyledir:

- Allah’a karşı
- Peygamberimize karşı
- Kendimize karşı
- Anne ve babamıza karşı
- Akraba ve komşularımıza karşı
- Doğa ve topluma karşı

Kitabımızda öncelikle insanın Allah’a karşı sorumlu olduğu, Allah’ın insanları yaratma amacının sadece kulluk etmek olduğu ifade edilerek vurgulanmıştır. Bu

nedenle insanın kendisini kontrol etmesi ve sorumluluklarını yerine getirip özdenetim sahibi olması gerektiği şu şekilde belirtilmiştir:

“Öyleyse insan, Allah’a (c.c.) gönülden iman etmeli, kulluk vazifelerini yerine getirme konusunda titiz olmalıdır. Namaz, oruç, hac, zekât, kurban, dua vb. ibadetler konusunda duyarlı olmalıdır. Allah’ın (c.c.) bildirdiği hak dine inanmalı, Rabbb’imizin (c.c.) emir ve yasaklarına uygun bir hayat yaşamalıdır.” (Macit, 2019: 70) İnsanın dünyaya nefsi istek ve arzularını gerçekleştirmesi için gönderilmediği kitapta açıkça anlatılmaya çalışılmıştır. Konu ile öğrencilerin Allah yolunda yaşayan, otokontrollü bireyler olabilmeleri istenmiştir.

Kur’an-ı Kerim’de yer alan “Kim Peygamber’e itaat ederse Allah’a itaat etmiş olur. Kim yüz çevirirse (bilsin ki) biz seni onlara bekçi göndermedik” (Nisa 4/80) ayetinin ilk kısmına göre peygamberimize itaat edip onun sünnetleri yerine getirildiğinde Allah’a da itaat edilmiş olduğu belirtilmiş, son kısmında ise Peygambere itaat etmekte herhangi bir zorlama olmayacağı vurgulanmıştır. (Macit, 2019: 71) Dolayısıyla pek çok yerde insanın iradesi olan bir varlık olduğuna vurgu yapan Kur’an-ı Kerim, bu ayette de insana seçim hakkı tanındığını açıkça beyan etmiştir. İnsanlar bu seçim hakkını ne yönde kullanacaklarını özgür iradeleriyle belirleyecek olup iyiye ve doğruya ya da kötüye ve yanlışla yönelmek bireyin özdenetimi ile ilgili bir husustur. Bu çerçevede konu incelendiğinde Peygamberimizin hayatına uygun bir yaşam sürüldüğü takdirde bireyin özdenetim değerinin gelişeceği anlaşılabacaktır.

Her bireyin kendi üzerinde hakkı olması ve kendisini zarara uğratacak her türlü kötülükten uzak durması özdenetimli olmayı gerektirir. Kişinin kendi üzerindeki hakları kitabımıza göre şunlardır: “Kendimize zarar vermemek, kötü alışkanlıklardan uzak durmak, derslerimize iyi çalışmak, kendimizi iyi yetiştirmek, bilgili ve kültürlü bir birey olmak için gayret göstermektir.” (Macit, 2019: 71) İnsanlar bahsedilen bu güzel davranışları yaptığında ve kötülerden uzak durduğunda aslında kendilerini kontrol etmiş, kötü istek ve arzularını sınırlamış olurlar.

Anne babanın rızasını düşünerek onları üzmemek, komşu ve akrabalarla iyi geçinmek, onların sıkıntı ve sorunlarını gidermeye çalışmak da özdenetimi geliştirici etkiye sahiptir. Çünkü anne baba, akrabalar ve komşuları sevip sayma, onları kırmama, her zaman yardımcı olma ve onların iyiliği için uğraşma özdenetime sahip kişilerin

özellikleridir. Nitekim özdenetim değerine sahip bireyler topluma en iyi şekilde adapte olduğundan kardeşlik ve dayanışma duyguları gelişmiş olan kişilerdir.

“Etkinlik” bölümünde insanların sorumluluk bilincine sahip olmadıklarında toplumda ne gibi olumsuzlukların baş göstereceği sorularak özdenetim eksikliğinin zararları ortaya çıkarılmak istenmektedir. (Macit, 2019: 72)

Özdenetim değerinin doğrudan kazandırılmaya çalışıldığı “Özdenetim ve Sabır” konusunda öğrencilere özdenetimin ne olduğu ve özdenetime sahip insanların nasıl davranacağı sorularak konuya başlanmıştır. Bu soru ön bilgileri yoklama açısından faydalı görülmektedir. Konunun girişinde özdenetimin tanımı şu şekilde yapılmıştır: “Öz denetim; insanın bir amaca ulaşabilmek için kendi davranışlarını kontrol etmesi, iradesine hâkim olması, nefsinin her isteğine boyun eğmemesi demektir.” (Macit, 2019: 65) Kazandırılmak istenen değer konunun girişinde tanımının yapılması yerinde görülmektedir. Çünkü öğrencilerin bilmedikleri bir kavramı hayatlarına geçirmeleri mümkün görünmemektedir.

Özdenetim değerine sahip insanların özellikleriyle konu devam etmektedir. Buna göre bu değere sahip insan;

- Sorumluluk duygusuyla hareket eder.
- Sözleri, işleri ve eylemlerinde ölçülüdür.
- Birileri tarafından denetlenmeden iyi davranışlara yönelir ve kötülüklerden kaçınır. (Macit, 2019: 65)

Bu özelliklerin konu içerisinde yer almasının amacı; öğrencilerin kendi hayatlarında bu davranışları örnek alarak yaşamalarını sağlamaktır.

Kitabımızda Allah’ın insanların her yaptığını gördüğü, bildiği ve işittiği anlatılır. O’nun karanlıktaki küçücük bir taneyi bile gördüğü vurgulanarak öğrencilere somut bir örnek sunulur. Hiçbir şeyin Allah’tan gizli tutulamayacağı Yunus suresi 61. ayet ile desteklenerek ifade edilir. Bu bilgiler ile öğrencilerin her yaptıklarının kayıt altına alındığını, tek başlarına dahi olsalar Allah’tan kaçamayacaklarını, bu nedenle her zaman denetimli bir hayat yaşamaları gerektiğini anlamaları amaçlanmıştır. “Etkinlik” bölümünde Mücadele suresinin 7. Ayeti verilmiş ve bu ayetin özdenetim bilincinin gelişmesine katkıları öğrencilere sorulmuştur. (Macit, 2019: 65) Ayete bakıldığında genel olarak Allah’ın her an insanlarla beraber olduğu anlatılmaktadır. Öğrenciler bu ayeti yorumladıklarında hem düşünme becerileri gelişecek hem de

Allah'ın her an yanımızda olmasının davranışlarımız üzerindeki etkisini kavramış olacaklardır.

Kitabımızda Allah inancının yanı sıra melek ve ahiret inancının da özdenetim sahibi olmaya etki ettiği vurgulamaktadır. Kiramen-Kâtibin meleklerinin tüm yapılanları kayıt altına aldığı bu nedenle de sorumlulukların yerine getirilmesi gerektiği belirtilmektedir. Konunun devamında özdenetim bilincine sahip insanların anne babaya, akrabalara, komşulara ve topluma karşı sorumluluklarını yerine getiren, kimsenin olmadığı yerde bile kötülük işlemeyen, her türlü olumsuz söz ve davranışlardan kaçınan kimseler olduğu belirtilerek öğrencilere bu davranışlar tavsiye edilmiştir. Özdenetim sahibi olmak için öfkeyi yenmek gerektiği de “Yorumlayalım” kısmında yer alan hadis-i şerif ile vurgulanmıştır. (Macit, 2019: 65) Özdenetim bu üniteye doğrudan bir başlık altında yer almasına rağmen içerik itibarıyla yüzeysel bir kapsamda yer verildiği, öğrencilerin kavramı içselleştirerek davranışları üzerindeki etkisinin ne denli yüksek olduğunu farkına varmalarına imkân verilmediği, etkinlik vb. yollarla da değerin somutlaştırılmadığı anlaşılmaktadır.

Özdenetim değeriyle bağlantılı olan sabır kavramı, sabırlı insanın özellikleri anlatılarak konu içerisinde açıklanmıştır. Sabırlı kişilerin zorluklar karşısında tahammüllü, öfkelerine hâkim, tepkilerinde ölçülü, haramdan uzak duran, ibadetlere devam eden ve olumsuzluklar karşısında karamsarlığa düşmeyen kimseler olduğu bilindiğine göre sabırlı olmak özdenetimli olmanın ayrılmaz bir parçasıdır. Sabırlı olmak ayetler ve hadislerle de desteklemiş ve peygamberimizin çocukluğundan itibaren yaşadığı sıkıntı ve zorluklar gözler önüne serilmiştir. Bu sıkıntılara rağmen peygamberimizin sabrı ve tahammülü elden bırakmadığı, bizlere de bunları tavsiye ettiği örneklerle anlatılmıştır. (Macit, 2019: 66-67)

Özdenetim konusunun geneline baktığımızda özdenetimin tanımı, özdenetim sahibi kişilerin özellikleri ve hangi inanç ve ibadetlerin özdenetimi geliştireceği açıklanmıştır. Öğrencilerin özdenetim sahibi olduklarında bireye ve topluma ne gibi faydaları olacağının detaylı olarak vurgulanmaması konuda bir eksiklik olarak görülmektedir. Ayrıca diğer değerlerin anlatıldığı konuların sonunda yer almasına rağmen özdenetim değerinin anlatıldığı konunun sonunda herhangi bir etkinliğin yer almaması başka bir eksikliktir. Öğrencilere özdenetim değeri nasıl kazanılır veya özdenetime sahip insanlar hangi davranışlarda bulunur gibi soruların sorulduğu

etkinliklere ihtiyaç vardır. Ayrıca sınıf olarak kötü söz ve davranışlardan uzak durmayı teşvik edici, toplu yapılan uygulamalar da kitapta etkinlik olarak yer alabilir.

Güzel ahlaki tutum ve davranışlar konusunun sonunda yer alan şu ifadeyle bu davranışların bireye ve topluma faydaları sıralanarak, öğrencilerin bu özellikleri hayatlarına yansıtmaları amaçlanmıştır: “Sabırlı, vatansever, yardımlaşmaya önem veren insanlardan oluşan; hak ve hukukun egemen olduğu, sevgi ve saygıya dayalı ilişkilerin kurulduğu toplumlarda bireyler huzurlu ve mutlu olur. Millî birlik ve beraberlik güçlenir.” (Macit, 2019: 77)

Hz. Salih peygamberin anlatıldığı ünite, O’nun güzel özellikleri ve kavminin başına gelen olaylar anlatılarak öğrencilere özdenetim değeri yüksek bir kişilik örneği olarak sunulmaktadır. (Macit, 2019: 79-81) Felak suresinde tüm olumsuzluklardan ve kötülüklerden Allah’a sığınılması gerektiği ifade edilerek, olumsuzluk ve kötülükler karşısında duygu ve tutumun kontrolünün sağlanması açısından manevi yönden kendimizi güvende hissedebileceğimiz Allah’a sığınma duygusunun kavratılmaya çalışılması ile özdenetime vurgu yapılmaktadır. (Macit, 2019: 81) “Etkinlik” kısmında yer alan “Allah’a sığınmak bize neler kazandırır?” sorusuyla kişinin kendisini kontrol etmesini, güven ve huzur içinde yaşamasını kazandırır cevabını öğrencilerin vermeleri ve bunu yaşamlarına geçirmeleri amaçlanmıştır. (Macit, 2019: 82) Bu kapsamda iç huzura kavuşan öğrenciler, topluma da huzur ve mutluluklarını yansıtarak faydalı bir birey olma adına gayret göstereceklerdir. Ölçme ve değerlendirme soruları ise hem doğrudan hem de dolaylı olarak özdenetimin gelişimine katkı sağlamaktadır. (Macit, 2019: 83-84)

2.2.19. 7. Sınıf Allah’ın Kulu ve Elçisi Hz. Muhammed (s.a.v.) Ünitesi

Bu ünite, peygamberimizin hem beşeri yönü hem de peygamber olması yönü işlenmiştir. Kazanım ve konularda özdenetim değeri yer alması da peygamberimizin üstün ahlakını örnek alan öğrenciler, onun davranışlarını hayatlarına yansıtacaklardır.

Tablo 19: 7. Sınıf “Allah’ın Kulu ve Elçisi Hz. Muhammed (s.a.v.)” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu

7. Sınıf, “Allah’ın Kulu ve Elçisi Hz. Muhammed (s.a.v.)” Ünitesinde Yer Alan Konu Başlıkları	Kazanım ve Konularda Özdenetim Değeri Var mı?	İçerikte Özdenetim Değeri Var mı?	Etkinlik ve Alıştırmalarda Özdenetim Değeri Var mı?	Özdenetim İle İlgili Ayet ve Hadis Var mı?
1. Allah’ın (c.c.) Kulu Hz. Muhammed (s.a.v.)	Yok	Yok	Yok	Yok
2. Allah’ın (c.c.) Elçisi Hz. Muhammed (s.a.v.)	Yok	Var	Var	Var
3. Bir Sure Tanıyorum: Kafirun Suresi ve Anlamı	Yok	Yok	Yok	Yok
Ünitemizi Değerlendirelim	Yok	Var	Var	Var

Peygamberimiz dünyada pek çok kötülük ve olumsuzluğun yaşandığı bir dönemde peygamber olarak görevlendirilmiş ve insanların yaptıkları hatalardan vazgeçmeleri için ömrü boyunca uğraşmıştır. İnsanları kötülüklerden uzak durmaya çağırmış ve böylece toplumda barış, huzur ve mutluluğun tesis edilmesini sağlamıştır. (Macit, 2019: 90) Kitabımız peygamberimizin son derece şefkatli ve merhametli olduğunu, çocukları sevdiğini, kadınları ve kimsesizleri koruduğunu, yetimlere sahip çıktığını ve tüm canlılara şefkatle yaklaştığını ifade ederek öğrencilere güzel bir model sunmaktadır. (Macit, 2019: 91)

Resulullah iman edip iyi ve güzel davranışlarda bulunanların cennetle mükâfatlandırılacağını müjdelemiş, inkâr eden ve Allah’ın emirlerine uymayanların ise cehennemle cezalandırılacağı uyarısında bulunmuştur. (Macit, 2019: 94) “Yorumlayalım” kısmında peygamberimizin insanları güzel ve salih amele davet yolunda söylediği şu hadis-i şerife yer verilmiştir: “Hz. Peygamber’in (s.a.v.) haber verdiğine göre Allah (c.c.) şöyle buyurmuştur: “Ben salih kullarım için cennette hiçbir

gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiç kimsenin hayal edemeyeceği nimetler hazırladım.” (Buhârî, Bed’ü’l-Halk, 8) (Macit, 2019: 95)

Allah Resulü hayatı boyunca güzel ahlaklı olmuş ve Müslümanlara da böyle olmalarını tavsiye etmiştir. Kitabımız peygamberimizin güzel ahlaka teşvikini şu hadisler ile ortaya koymaktadır: “Müminlerin iman bakımından en mükemmeli, ahlak bakımından en güzel olanıdır.” (Ebu Davud, Sünnet, 15) ve “Kıyamet gününde müminin mizanında güzel ahlaktan daha ağır gelecek hiçbir şey yoktur. Muhakkak ki Allah, söz ve fiilleri çirkin olan kimselere öfkelenir.” (Tirmizî, Birr, 62) Konu içerisinde peygamberimizin anne babaya iyi davranmayı, doğru sözlü olmayı, misafire ikramda bulunmayı, akraba ve komşu hakkını gözetmeyi, dürüst davranmayı, merhametli ve alçakgönüllü olmayı tavsiye ettiği vurgulanarak öğrencilerin bu davranışları yerine getirmeleri amaçlanmıştır. Aynı sayfada yer alan “Bilgi Notu”nda peygamberimizin müminler için en güzel örnek olduğunu ifade eden Ahzab suresi 21.ayet ile bu amaç desteklenmiştir. (Macit, 2019: 96)

Konu içerisinde bulunan “Etkinlik” kısmında dört tane ayet verilmiş ve bu ayetlerden hangi ahlaki ilkelerin çıkarılabileceği öğrencilere sorulmuştur. Öğrencilerin yorumlama becerisi kazanmaları ve çıkarılan ahlaki ilkeleri içselleştirip davranışlarına dikkat etmeleri açısından önemli bir etkinliktir. Allah Resulü tüm alanlarda insanlığa verilebilecek en güzel örnektir. Konu içerisinde Peygamberimizin nübüvvet sürecinden kesitler verilerek insanların zevk peşinde koştuğu, sadece bu zevkleri tatmin arayışında bulunduğu ve dünyevileşmenin zirvesinde bulunduğu bir dönemde tutum ve davranışlarının nasıl olduğu üzerinde durularak öğrencilere özdenetim değeri açısından verilebilecek en iyi örnek gözler önüne serilmiştir. Peygamberimizin üstün ahlakı ve güzel davranışlarına yönelik verilen tablo ve ünitenin geneli ile çocukların Allah Resulünün bu güzel davranışlarını kendilerine örnek almaları ve özdenetimli olmaları sağlanmaya çalışılmıştır. (Macit, 2019: 97) Ölçme ve değerlendirme sorularında peygamberimizin örnekliğinden bahseden sorular özdenetimin gelişmesine katkı sağlamaktadır. (Macit, 2019: 99) Diğer sorular konunun pekişmesi açısından faydalıdır.

2.2.20. 7. Sınıf İslam Düşüncesinde Yorumlar Ünitesi

Bu ünite de Ahmet Yesevi, Abdulkadir Geylani, Mevlana, Bahaüddin Nakşibent ve Hacı Bektaş Veli'nin insanın kendisini tanıması, nefsini ıslah etmesi ve hesaba çekmesi, arzularını kontrol altına alması, kalbini uyanık tutması ve güzel ahlaklı olması gerektiği gibi görüşleri ile iyiliğe, doğruluğa yönelten ve Kur'an ve sünnetle uyumlu olan ilkeleri özdenetimi sağlama adına öğrencilere örnek olmaktadır. (Macit, 2019: 108-118)

2.2.21. 8.Sınıf Kader İnancı Ünitesi

Bu ünite de kader ve kazanın ne anlama geldiği, insanın iradesiyle kader ilişkisi ve kaderle ilgili bazı kavramlara yer verilmiştir. İnsan bu dünyaya Allah'a kulluk etmek için gönderilmiştir. Allah insanların iyiyi ve kötüyü ayırt etmelerini sağlayacak akıl ve irade özgürlüğü vermiştir. İnsanın iradeli bir varlık olması özdenetim değerinin gelişmesindeki ana faktördür. Dolayısıyla kader konusundaki insan iradesi mevzusu özdenetim sahibi olma yolunda iyi anlaşılması gereken bir noktadır.

Tablo 20: 8. Sınıf “Kader İnancı” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu

8. Sınıf, “Kader İnancı” Ünitesinde Yer Alan Konu Başlıkları	Kazanım ve Konularda Özdenetim Değeri Var mı?	İçerikte Özdenetim Değeri Var mı?	Etkinlik ve Alıştırmalarda Özdenetim Değeri Var mı?	Özdenetim İle İlgili Ayet ve Hadis Var mı?
1. Kader ve Kaza İnancı	Yok	Yok	Yok	Yok
1.1. Allah Her Şeyi Bir Ölçüye Göre Yaratmıştır	Yok	Yok	Yok	Yok
1.2. Kader ve Evrendeki Yasalar	Yok	Yok	Yok	Yok
1.2.1. Fiziksel Yasalar	Yok	Yok	Yok	Yok

1.2.2. Biyolojik Yasalar	Yok	Yok	Yok	Yok
1.2.3. Toplumsal Yasalar	Yok	Var	Var	Var
2. İnsanın İradesi ve Kader	Yok	Var	Yok	Var
3. Kaderle İlgili Kavramlar	Yok	Var	Var	Var
4. Bir Peygamber Tanıyorum: Hz. Musa (a.s.)	Yok	Var	Yok	Var
5. Bir Ayet Tanıyorum: Ayet el- Kürsi ve Anlamı	Yok	Var	Yok	Var
Ünitemizi Değerlendirelim	Yok	Var	Var	Var

“Toplumsal Yasalar” konusunda bir toplumun huzur, mutluluk ve güven içerisinde olmasının sevgi, kardeşlik, doğruluk, adalet ve kul hakkı gibi ilkelere bağlı olduğu ifade edilmektedir. Sevgi, kardeşlik ve dostluğun olmadığı yerde düşmanlık ve nefretin olacağı vurgulanarak öğrencilerin bu tutumlardan uzak durmaları amaçlanmıştır. Adalet değerinin toplumun dimdik ve sağlıklı ayakta kalabilmesi için uygulanan bir ilke olması gerektiği ayetlerle desteklenerek açıklanmıştır. “Listeleyelim” bölümünde Nahl suresinin 90. ayeti verilmiş ve öğrencilere bu ayette hangi toplumsal yasalara işaret ettiği sorulmuştur. (Nayir ve diğerleri, 2020: 19) Öğrencilerin böylece ayetteki güzel davranışları farkına varmaları, davranışlar üzerinde düşünmeleri ve bu düşünceler içerisinde doğruya yönelerek özdenetim sahibi olmaları sağlanmak istenmiştir. Bu konuda öğrencilerin beyin fırtınası yapmalarına yönelik etkinliklerin yer alması özdenetim değerinin içselleştirilmesi açısından faydalı olacaktır.

Toplumsal yasalara uymanın sağlayacağı faydalar konunun devamında belirtilmiş ve bu yasalara uymak gerektiği şu ifadelerle teşvik edilmiştir:

“Toplum olarak varlığımızı devam ettirebilmek ve huzur içinde birlikte yaşamak istiyorsak bizler de toplumsal yasaların bir gereği olarak başkalarına iyilikte bulunmalı ve yararlı bireyler olmaya çalışmalıyız. Ecdadımız bu yasalara uygun

yaşayarak büyük bir medeniyet kurmuştur. Bize düşen de aynı hassasiyetle bu günümüzü ve geleceğimizi sorumluluk içinde inşa etmektir.” (Nayir ve diğerleri, 2020: 20)

Kitaptaki bu bilgiler aynı zamanda toplumun birlik ve beraberliği için çalışan, topluma uyum sağlama adına davranışlarını değiştiren ve toplumu bir adım ileriye götürme çabasında bulunan özdenetimli bireylerin özellikleridir. Öğrenciler tüm bu tavsiye ve teşviklerden sonra topluma uygun davranmanın önemini kavrayacak ve böylece topluma zarar verici kötü duygu, düşünce ve eylemlerden uzak duracaklardır. Dolayısıyla bu konu doğrudan olarak özdenetimin gelişmesine katkı sağlamaktadır.

“İnsan İradesi ve Kader” başlıklı konunun girişinde insanın özellikleri tablo halinde verilmiştir. Buna göre insan;

- Akıl ve irade sahibi bir varlıktır.
- Eylemlerinden sorumludur.
- İnsana düşünme yeteneği verilmiştir.
- İnsana vahiyle doğru yol gösterilmiştir.
- Özgür bir varlıktır. (Nayir ve diğerleri, 2020: 21)

İnsanın akıllı bir varlık olması davranışlarından sorumlu olmasını gerektirir. Çünkü kitabımıza göre insan iyiyi kötüyü ve doğruyu yanlış aklı sayesinde ayırt eder. Akı sayesinde düşünür, araştırmalar yapar, üretimde bulunur ve sorumluluk alır. İnsanın akıllı bir varlık olmasından dolayı aldığı sorumluluk konu içerisinde ayetlerle de desteklenmiş ve konu pekiştirilmiştir. İyilik ve kötülük tabelası bulunan resim ve altında yazılı olan “Allah insana iyiliği de kötülüğü de göstermiş, iyiliği tercih etmesinin kendisi için daha hayırlı olacağını bildirmiştir.” sözüyle insanın tercihlerini her zaman doğru ve iyi olandan yana kullanması gerektiği vurgulanarak özdenetim sahibi olmaya katkı yapılmıştır. (Nayir ve diğerleri, 2020: 21)

İnsanın iradeli ve sorumluluk sahibi olması nedeniyle yaptığı tercihlerin sonucuna katlanmak zorunda olması öğrencilerde özdenetimi geliştirme adına önemli görülmektedir. Bu konu hakkında kitabımızda şu cümlelere yer verilmektedir: “İnsan akıllı ve iradesi sebebiyle tercihlerinde özgürdür ve bu tercihler sonucu ortaya çıkan durumlardan da sorumludur. Bu durum, Kur’an-ı Kerim’de şöyle ifade edilmiştir: ‘Kim iyi bir iş yaparsa faydası kendisinedir ve kim kötülükte bulunursa zararı kendisinedir...’” (Casiye 45/15) (Nayir ve diğerleri, 2020: 22) İnsanın yaptığı

seçimlerden ve sergilediği davranışlardan dolayı ahirette sorguya çekilmesi, iyi işler karşılığında ödüllendirilmesi, kötü eylemler karşılığında cezalandırılması, davranışların kontrol edilmesini, nefsi tatmin edecek her türlü yoldan alıkonulmayı, kötü arzu ve isteklerin sınırlandırılmasını gerekli kılmaktadır. Bu nedenle birey kendi isteği ile yaptığı iş ve eylemlerden sorumlu olduğunu bildiğinde bu seçme hürriyetini doğru ve iyi işlerde kullanacaktır. Nitekim insan iradeli ve özgür bir varlık olmayıp sadece belirlenen kadere göre hareket etseydi kendi kendini kontrol etme gereği söz konusu olmayacaktı. Bu nedenle iyi ve kötüye namzet yaratılan bir varlık olan insanın, iradesi sayesinde davranışlarından sorumlu olduğu vurgulanarak öğrencinin özdenetimli olması gerektiği düşüncesi kazandırılmaya çalışılmıştır.

Allah insanların iradelerini doğru yönde kullanmaları ve iyi yönde tercihte bulunmaları için peygamberler ve kutsal kitaplar göndermiştir. (Nayir ve diğerleri, 2020: 23) Kişiler akılları ile bu rehberlere bakacak, onların dediklerini anlayacak ve öğrendiklerini hayatlarına yansıtacaklardır. Ancak bu rehberlere uyan bireyler olacağı gibi uymayanlar olacaktır. Bireyin özgür iradesi ile hareket etmesi seçimlerdeki bu farklılığı meydana getirecektir. Özdenetim değerinden yoksun kişiler seçimlerinde doğru olana yönelme düşüncesinde ve girişiminde olmayacaklarından ahlaki zafiyetlerine yenik düşecekler ve nefislerini tatmin eden her türlü davranışta bulunmaktan imtina etmeyeceklerdir. Peygamberleri örnek alan ve kutsal kitaplardaki emir ve yasaklara uyan kişiler ise davranışlarını kontrol edecek, kötülük yapmayacak, yani özdenetimli olacaklardır.

Konunun sonunda insanın tercihlerini bilinçli bir şekilde yaptığı için sorumluluktan kaçamayacağı ifade edilerek kötü söz ve fiillerden uzak durması gerektiği vurgulanır. Sergilenen davranışların kendisini hayra mı yoksa şerre mi götüreceğinin, yapılan tercihin sonucunun kendisine ceza mı mükâfat mı getireceğinin insanlar tarafından önceden düşünülmesi gerektiği ifade edilir. (Nayir ve diğerleri, 2020: 23) Birey seçimlerinden oluşan bir varlık olduğundan kitapta bu hususa sık sık yer verilerek iradenin önemi vurgulanmaya çalışılmıştır. Zira iradenin kuvvetlendirilmesi nispetinde bireyin dürtülerinden uzak kalması sağlanacaktır. Bu nedenle bireyin otokontrol mekanizmasının güçlendirilmesi için çaba gösterilmesi gerekmektedir. Bu açıdan konu başlığı altında öğrencilerin iradelerini güçlendirecek, nefsani duygularına karşı çıkabilecek yöntemlerin düşündürülmesi açısından bir

etkinlik veya düşünmeye sevk edecek örnek ve soruların yer alması daha uygun olacaktır.

İnsan ölümlü bir varlıktır. Dünyada belirli bir süre yaşadktan sonra ahiret hayatına intikal edecek ve yaptıklarının karşılığını görecektir. Bu nedenle kitabımızda insanın bu dünyada nasıl bir hayat yaşaması gerektiğine dair açıklamaların yapıldığı, bireyi özdenetimli olmaya yönlendiren şu ifadelere yer verilmiştir:

“İnsan kendisine verilen ömrü, Allah’ın (c.c.) rızası doğrultusunda iyi ve doğru işler yaparak geçirmelidir. Söylediği söz ve yaptığı davranışlardan sorumlu olduğunu bilerek yaşamını sürdürmeli; kendisine, ailesine ve yaşamış olduğu topluma faydalı olmaya çalışmalıdır. Yaptıklarından sorumlu olduğunu unutmamalıdır.” (Nayir ve diğerleri, 2020: 24) “Yorumlayalım” kısmında peygamberimizin insanın kıyamet gününde hesaba çekileceği beş şeyi söylediği hadisi yer almaktadır. Hadis-i şerif şöyledir: “İnsanoğlu kıyamet günü beş şeyden hesaba çekilmedikçe bir tarafa hareket etmeyecektir. Ömrünü nerede ve nasıl tükettiğinden, gençliğini nerede ve nasıl geçirdiğinden, malını nereden kazandığından, malını nereye harcadığından ve bildikleriyle amel edip etmediğinden.” (Tirmizî, Sıfâtü’l-Kıyâme, 1) (Nayir ve diğerleri, 2020: 25) Hadise baktığımızda bir insanın hayatı boyunca iç dünyasında sorması gereken sorulara yer verildiği görülmektedir. Ömrün hesabının tutulması açısından doğru soruları bireye sorduran bu hadis kişiyi kendisine verilen iradeyi doğru yönde kullanmaya yönlendirecektir.

Tevekkül kişinin yapılması gereken tüm işleri yaptıktan sonra o işin sonuncunu Allah’a bırakması, Allah’a güvenmesidir. (Nayir ve diğerleri, 2020: 28) Tevekkül sorumluluk gerektiren bir durum olduğundan, dolaylı olarak özdenetim ile bağlantılıdır. İşin sonucu Allah’a bırakıldığından sonuç ne olursa olsun bundan razı olunacağı için tevekkül, kötü iş ve eylemlerde bulunmaya da engeldir. Ayrıca tevekkül arzu edilen sonuç gerçekleşmese de meydana gelen durumla bireyin kendi duygu ve düşüncelerini uyumlu hale getirmesine yol açacağından özdenetimin bireyde gelişmesini sağlamaktadır. Kişinin elde ettiği başarı, tercihleri sonucunda olduğundan, bu başarıya haksızlık ve adaletsizlik de karışmamış olacaktır. (Nayir ve diğerleri, 2020: 29) Başarıyı elde etmek her zaman kolay gerçekleşen bir durum değildir. Başarıya ulaşma yolunda çıkan engellere rağmen vazgeçmemek ve pes etmemek özdenetimi sağlamada önemli bir adımdır. Kitabımız da peygamberimizin çektiği

sıkıntılara ve başına gelen olumsuzluklara rağmen ısrarla ve sebat göstererek, beklediği sonuçtan bağımsız olarak insanları bir olan Allah’a davet ettiğini belirterek öğrencilere güzel bir model sunmaktadır. “Karşılaştıralım” bölümünde başarılı olmak isteyen iki sporcunun irade ve sorumluluk açısından karşılaştırılması istenmiştir. (Nayir ve diğerleri, 2020: 30) Öğrencilerden başarılı olan sporcunun gereken tüm antrenmanları yaptıktan, sağlığına ve uykusuna dikkat ettikten sonra Allah’a güvendiği sonucuna ulaşmaları beklenmiştir. Buna göre sorumluluk almak ve işin sonunu Allah’a bırakmak özdenetimi geliştirmeye büyük katkı sağlamaktadır. Verilen örnek de değer kavranması açısından faydalı olmuştur.

“Yorumlayalım” kısmında yer alan okuma metninde İstanbul Zeytinburnu Belediyesi’nin bir sosyal sorumluluk projesinden bahsedilmektedir. Buna göre daha önce parklarda yatan ve madde bağımlısı 20 gençten bir buz hokeyi takımı kurulmuştur. Bu gençler çok çalışarak Türkiye Buz Hokeyi Süper Ligi’nde güçlü takımları yenmişler ve şampiyon olmuşlardır. (Nayir ve diğerleri, 2020: 31) Bu okuma metninden sonra öğrenciler 20 gencin davranışlarını, durum ve koşullarını istediklerinde nasıl değiştirdiklerini, hedeflerine ulaşma yolunda uzun vadede getirilerini düşünerek alışkanlıklarını kırdıklarını, kötü eylemlerini bırakıp başarılı birer birey olduklarını görecektir ve özdenetimlerini artıracaklardır.

İnsanların haramlardan ve kötü davranışlardan uzak durmaları beden ve ruh sağlığı açısından önemli görülmektedir. (Nayir ve diğerleri, 2020: 32) Ayrıca bu davranışlardan uzak durmak kalbi kuvvet, manevi huzur, sebat ve şecaat meydana getirir. Kalpte meydana gelen bu kuvvetlenme sayesinde birey nefesine, şeytana, heva ve hevesine karşı koyma melekelerini daha da kuvvetlendirir.

Ünitenin sonlarına doğru Hz. Musa’nın (a.s.) hayatından kesitler anlatılmış ve bu kıssadan öğrencilerin dersler çıkarmaları istenmiştir. Çıkarılacak dersler özdenetimin kavranması açısından önem arz etmektedir. Ünitenin son konusu olan Ayetel- Kürsi ayetinin Allah’tan yardım ve koruma istemek için okunduğu belirtilmektedir. Peygamberimizin hadisleri ile desteklenerek bu ayeti okuyan kişilerin Allah’ın koruması altında olduğu ifade edilmektedir. (Nayir ve diğerleri, 2020: 36) Nefsani duygulardan uzak bir hayat yaşamak için Yüce Allah’ın desteğinin göz ardı edilmemesi gerekmekte olup yaratıcısına sığınmayan ve O’na kulak vermeyen insanın benliğiyle mücadelesi oldukça güç olacaktır. Zira Allahu Teâla insanı benlikleri ile

yaratan, özelliklerini insanın kendisinden daha iyi bilendir. Bu nedenle nefsi kontrol becerisinde Allah’tan yardım istemek manevi açıdan da bireye özdenetimin kazandırılmasını sağlayacaktır. Bu ayet ile Allah’ın koruması altında olduklarını bildikleri için bireyler kötülük yapmamaya dikkat edecek ve nefislerinin arzularına boyun eğmeyeceklerdir. Ünite değerlendirme sorularında insanın iradesi, sorumlu bir varlık olması ve tercihlerinin sonucuna göre muamele göreceği soruları özdenetimi geliştirme açısından faydalıdır. (Nayir ve diğerleri, 2020: 39-43)

2.2.22. 8. Sınıf Zekât ve Sadaka Ünitesi

Bu ünite de İslam dininin paylaşma ve yardımlaşmaya verdiği önem, zekât ibadeti ve bu ibadetin faydaları anlatılmaktadır. Konu ve kazanımlarda özdenetim değeri yer almasa da, zekât gönlün temizliğini ve cimrilik gibi kötü duyguların giderilmesini sağladığı için dolaylı olarak özdenetimin gelişmesine katkıda bulunmaktadır.

Tablo 21: 8. Sınıf “Zekât ve Sadaka” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu

8. Sınıf, “Zekât ve Sadaka” Ünitesinde Yer Alan Konu Başlıkları	Kazanım ve Konularda Özdenetim Değeri Var mı?	İçerikte Özdenetim Değeri Var mı?	Etkinlik ve Alıştırmalarda Özdenetim Değeri Var mı?	Özdenetim İle İlgili Ayet ve Hadis Var mı?
1. İslam’ın Paylaşmaya ve Yardımlaşmaya Verdiği Önem	Yok	Var	Var	Var
2. Zekât ve Sadaka İbadeti	Yok	Var	Yok	Var
3. Zekât ve Sadakanın Bireysel ve Toplumsal Faydaları	Yok	Var	Yok	Var
4. Bir Peygamber Tanıyorum: Hz. Şuayb (a.s.)	Yok	Var	Yok	Var

5. Bir Sure Tanıyorum: Maûn Suresi ve Anlamı	Yok	Var	Var	Var
Ünitemizi Değerlendirelim	Yok	Var	Var	Var

İnsan doğumundan itibaren çevresindeki insanların yardımına muhtaçtır. Bireysel ve toplumsal pek çok ihtiyaç başkalarının yardımı sayesinde giderilebilir. İnsanların birbirleriyle yardımlaşırken iyi ve doğru şeyler üzerinde yardımlaşmaları gerekir. Bu konuda kitabımızda şu ayete yer verilmiştir: “ ... İyilik ve takva (Allah’a karşı gelmekten sakınma) üzere yardımlaşın. Ama günah ve düşmanlık üzere yardımlaşmayın. Allah'a karşı gelmekten sakının...” (Maide 5/2) Kitabımızda Müslümanların insanlara olduğu gibi bitki ve hayvanlara da merhametle yaklaşmaları gerektiği ifade edilmiştir. Bununla ilgili peygamberimizin şu hadis-i şerifine yer verilmiştir: “Merhametliler (var ya!) ... Rahman, işte onlara merhamet eder. Siz yeryüzündekilere merhamet edin ki gökyüzündekiler de (melekler) size merhamet etsin.” (Tirmizî, Birr, 16) Başkalarına yardım edildiğinde Allah’ın dünya ve ahirette Müslümanların sıkıntılarını gidereceği hadislerle desteklenerek belirtilmiştir. (Nayir ve diğerleri, 2020: 47) Peygamberimizin yardımlaşmaya ve paylaşmaya verdiği önem söz ve davranışlarıyla konu içerisinde sunulmuştur. (Nayir ve diğerleri, 2020: 48) Bu şekilde yardımlaşma ve paylaşmanın önemini ve faydasını öğrenen öğrenciler bu konuda nefislerinin kötü arzu ve isteklerini kontrol edecek, başkalarına yardım etmenin mutluluğu içerisinde olacaklardır. Her birey kendinin hâkimi olabilecek bir özdenetime sahip oldukça, çevresinde bulunanlara, kendi sahip olduğu haktan tanıyabilmek için özveride bulunur, yardımlaşma duygusu gelişir. Yardımlaşma ile birlikte toplumsal barışın sağlanması mümkün hale gelir, kardeşlik ve dostluk duyguları pekişir, insanlar, kötü duygu ve düşüncelerden arınır ve toplumda saygı ve sevgi bağı kurulur. Bu şekilde yardımlaşma duygusunun geliştiği bireylerde özdenetim değeri de gelişmiş olacaktır.

“Değerlendirelim” kısmında peygamberimizin bir hadisi verilmiş ve arkadaşlarımızın kötü davranışlarına engel olmamızın ona yapılacak güzel bir yardım olduğu belirtilmiştir. Öğrencilerin bu yardımı değerlendirmeleri istenerek onların hem kendilerinin hem de etrafındaki insanların davranışlarını kontrol etmeleri istenmiştir. (Nayir ve diğerleri, 2020: 49)

Zekât ve sadaka konusunda sadakanın Allah'ın rızasına erişme yolunda önemli fırsat olduğu vurgulanmaktadır. Sadaka ile kişilerin Allah'a verdikleri sözü hatırladıkları ve Allah'ı unutmadıkları ifade edilmektedir. Birine yol tarif etmek, hayvanlara su vermek, yaşlılara yardım etmek gibi pek çok güzel davranışın sadaka olduğu belirtilerek öğrenciler güzel eylemlerde bulunmaya teşvik edilmektedir. Ayet ve hadislerle de bu güzel hareketler desteklenmektedir. (Nayir ve diğerleri, 2020: 51-52) Bu bilgilerden sonra öğrencilerin insanların faydasına olan söz ve davranışlarda bulunmaları beklenmektedir. Davranışı ve ahlakı güzelleştiren bu davranışlar, özdenetimi de geliştirecektir. Çünkü özdenetim sahibi kişi iyilik yapan, kötülüklerden uzak duran, yüksek düzeyde sorumluluk bilinci bulunan kişidir.

Kötü söz ve davranışlardan uzak durmanın sadaka sevabı almayı sağlayacağını belirten kitabımız, her hayırlı işin de bir sadaka olduğunu ifade etmiştir. Peygamberimizin “Kardeşine gülümsemen senin için bir sadakadır...” (Tirmizî, Birr, 36) sözüyle insanlara güzel davranmanın önemine vurgu yapılmıştır. (Nayir ve diğerleri, 2020: 56)

Zekât ve sadakanın bireysel ve toplumsal faydaları bu ibadetin teşvik edilmesi açısından önemli görülmektedir. Bu davranışlar bencillik ve cimrilik duygularının ortadan kaldırılmasını sağladığı için özdenetim değerinin gelişmesine etki etmektedir. Zekât ve sadaka mal ve paranın gözden geçirilmesi ve denetlenmesine de büyük fayda sunmaktadır. Ayrıca bu ibadetler imanın tadına varma, nimetlerin şükrünü eda etme, malın bereketlenmesi ve ahiret hayatının güzelleşmesi gibi katkılar da sağlamaktadır. Zenginler fakirleri bu ibadet sayesinde düşünmekte ve böylece toplumda adaletin, sevgi ve beraberliğin olduğu huzurlu insanlar yaşamaktadır. (Nayir ve diğerleri, 2020: 57) Zekât ve sadakanın bu faydalarını öğrenen öğrenciler başkalarına yardım etmeye, toplumda birlik ve beraberliği sağlamaya çalışacak ve özdenetimli olacaklardır.

Müslümanların öldükten sonra da sevap kazanayım düşüncesiyle hayır işlerinde koşmaları özdenetimi geliştirmede etkili olmaktadır. Çünkü hayır işlerinde koşan kişiler kötü arzularını denetleyecek, olumlu benlik yapısına sahip olacak ve istenmeyen davranışları sergilemekten uzak duracaklardır.

Hız. Şuayb'ın (a.s.) ve kavminin anlatıldığı ünite, Şuayb peygamberin örnek davranışlarının ve üstün ahlakının anlatıldığı kısımlar öğrencilere güzel bir örneklik

sunmaktadır. (Nayir ve diğerleri, 2020: 59-61) Maun suresinde verilen mesajları konu edinen kitabımız;

“Samimiyetle inanan ve ahirette hesap verme sorumluluğunu hisseden her Müslüman hem Allah’a (c.c.) hem de yaratılmışlara karşı sorumluluk duygusu taşır. Kendisi birçok iyilik yaptığı gibi başkalarının da iyilik yapmasına ön ayak olur. Yardımlaşma ve dayanışmanın önünü tıkamaz. Aksine yardımseverliğin gelişip yaygınlaşmasına, toplumsal ve kurumsal bir yapı kazanmasına katkıda bulunur.”

ifadeleriyle öğrencilerin sorumluluk duygusuna sahip olmaları ve iyilik yapmalarını amaçlamıştır. Maun suresinde namazı gösteriş için kılanların riya yaptığı ve böyle kılınan namazın kabul edilmeyeceği buyrulmaktadır. Namazın özdenetimi sağlama konusundaki faydasını bildiğimize göre bu sure öğrenildiğinde namaz samimi olarak kılınacak ve özdenetim gelişecektir. “Yazalım” kısmında maun suresinde verilen mesajların yazılması istenerek konunun pekişmesi sağlanmıştır. (Nayir ve diğerleri, 2020: 63) Ünite değerlendirme sorularında zekât ve sadakanın faydaları ile ilgili sorular özdenetimin gelişmesi açısından önemli görülmektedir. (Nayir ve diğerleri, 2020: 64-67)

2.2.23. 8.Sınıf Din ve Hayat Ünitesi

Bu ünite de dinin birey ve topluma olan faydaları, dinin temel amacı ve koruma altına aldığı bazı hususlar anlatılmaktadır. Konu ve kazanımlarda özdenetim değeri yer almasa da dinin faydaları ve amacı düşünüldüğünde, bu faydalar arasında özdenetimi sağlama da bulunmaktadır. Ayrıca aşağıda açıkladığımız dinin koruma altına aldığı beş alana dikkat eden öğrenciler tepkilerini ve eylemlerini denetleyerek bu alanları ihlal etmeyeceklerdir. Dolayısıyla bu ünite dolaylı olarak özdenetimin gelişmesine katkı sağlamaktadır.

Tablo 22: 8. Sınıf “Din ve Hayat” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu

8. Sınıf, “Din ve Hayat” Ünitesinde Yer Alan Konu Başlıkları	Kazanım ve Konularda Özdenetim	İçerikte Özdenetim	Etkinlik ve Alıştırmalarda	Özdenetim İle İlgili Ayet ve
--	--------------------------------	--------------------	----------------------------	------------------------------

	Değeri Var mı?	Değeri Var mı?	Özdenetim Değeri Var mı?	Hadis Var mı?
1. Din, Birey ve Toplum	Yok	Var	Var	Yok
2. Dinin Temel Gayesi	Yok	Var	Var	Var
3. Bir Peygamber Tanıyorum: Hz. Yusuf (a.s.)	Yok	Var	Var	Var
4. Bir Sure Tanıyorum: Asr Suresi ve Anlamı	Yok	Var	Yok	Var
Ünitemizi Değerlendirelim	Yok	Var	Var	Var

İlk konu olan “Din, Birey ve Toplum”da dinin bireylere ve toplumlara olan faydasından söz edilmektedir. İnsanların zaman zaman olumsuz durumlarla karşılaştığı, kendilerini yalnız hissettiği, hastalık ve felaketlere maruz kaldığı ancak Allah ve ahiret inancının tüm bu olumsuzluklarla baş etme gücünü verdiği ifade edilmektedir. Dinin bireylere dünya ve ahiret mutluluğunu sağladığı belirtilmektedir. (Nayir ve diğerleri, 2020: 72) Din bunların yanında sevgi, şefkat ve merhamet duygularının yaygınlaşmasını sağlayarak toplumda birlik ve beraberlik ile mutluluğu artırmaktadır. Yardımlaşma, dayanışma, adalet, akraba ve komşularla iyi ilişkiler gibi güzel davranışların insanlar arasında artmasını tavsiye etmektedir. Dinin emrettiği bu ahlaki davranışları yerine getiren, din duygusu yüksek toplumlar daha uzun yıllar sağlıklı yaşamakta ve zorluklar karşısında yıkılmadan direnç göstermektedirler. (Nayir ve diğerleri, 2020: 73) Öğrenciler dinin birey ve topluma olan bu etkilerini öğrendikten sonra dinin emir ve yasaklarına daha fazla dikkat etmeye çalışarak davranışlarını düzenleyecekler, hareketlerine belli bir sınır getirmeyi sağlayacaklardır. Çünkü davranışlarından ahirette sorumlu tutulacaklarını bildikleri için daha düzgün ve doğru bir insan olmaya çalışacaklardır. Davranışlarını düzenleyen, dinin yasakladıklarından kaçınan öğrencilerde ise özdenetim değeri gelişecektir. Dolayısıyla bu konu dolaylı olarak özdenetime etki etmektedir. Konunun devamında dini ibadetlerin, emir ve yasakların kişiye olan katkılarına da değinilerek öğrencilerin

bunları yerine getirmesi teşvik edilmiş ve özdenetimlerine katkı yapılmıştır. (Nayir ve diğerleri, 2020: 73)

İkinci konuda dinin temel amacının ne olduğu açıklanmıştır. İslam dininin temel amacının insanların dünya ve ahiret mutluluğunu sağlamak olduğu ifade edilmiştir. İnsanları ahlaken yüceltmek, onların ebedi hayatta mutlu olmalarını sağlamak ve haklarını korumak da dinimizin gayeleri arasındadır. (Nayir ve diğerleri, 2020: 74) Dinimizin bizi bizden çok düşündüğünü, bizlerin iki dünyada da mutluluğu için uğraştığını öğrenen öğrenciler, Allah'ın emir ve yasaklarını yerine getirecekler ve özdenetimleri gelişmeye başlayacaktır. Çünkü mutlu olmak için dışımızdaki hayatın tamamen arzularımıza uygun bir şekilde sürmesini beklemek gerçekleşmesi hiçbir zaman mümkün olmayan bir ihtimali ummak anlamına gelmektedir. Özdenetimli birey ise dışsal koşullardan bağımsız mutluluğu içinde nasıl büyütebileceğini kendisine sorabilecek beceriye sahiptir. Özdenetimli kişi hayatın kendisine sunduğu olumsuz durumlara karşı motivasyonunu kaybetmeden hedefine ulaşma yolunda en iyi şekilde devam etmesini bilir ve mutlu bir yaşam sürer. Konu başlığı altında yer alan din ile bu değerın öğrencilere kazandırılmasına çalışılarak dünya ve ahiret mutluluğu sağlanmak amaçlanmıştır.

“Değerlendirelim” bölümünde peygamberimizin müflis kişinin özelliklerini anlattığı hadis-i şerif kıyamet gününden bir sahne sunduğu için dikkat çekici görülmektedir. (Nayir ve diğerleri, 2020: 74) Hadis ile asıl müflis kişinin dünyada yaptığı kötü davranışlardan dolayı ahirette kaybeden kişi olduğu vurgulanmaktadır. Dolayısıyla dünyadaki maddi kayıpların geçici olduğu asıl kaybedenin nefsinin arzu ve isteklerine boyun eğen kişi olacağı öğrencilerin dikkatine sunularak özdenetimleri geliştirilmeye çalışılmıştır.

Kitabımız dinimizin insanların canlarının, nesillerinin, akıllarının, mallarının ve dinlerinin dokunulmazlığı olduğunu ve hiç kimsenin bu alanlarda birbirine zarar vermemesi gerektiğini ifade etmektedir. “Değerlendirelim” bölümünde verilen hadis-i şerif ile de bu ifade desteklenmektedir. (Nayir ve diğerleri, 2020: 75) Dinimizin bu alanları koruma altına alması toplumda huzurun ve güveninin yaygınlaşmasını sağlamaktadır. Öğrenciler de bu alanların dokunulmaz olduğunu öğrendiklerinde eylemlerine dikkat edecek ve nefislerinin arzularına engel olacaklardır. Örneğin kitabımız aklın korunması konusunda, İslam dininin akla zarar veren alkol ve

uyuşturucu maddelerden uzak durulmasını emrettiğini belirtmektedir. Bu zararlı maddelerin sağlığı tehlikeye soktuğu, aile içi kavgalara neden olduğu ve toplumun huzurunun bozulmasına yol açtığı bu nedenle de insanların uzak durmaları gerektiği ayet ve hadislerle desteklenerek vurgulanmaktadır. (Nayir ve diğerleri, 2020: 77-78) İnsanın en değerli varlığı sağlığıdır ve İslam dini insanın kendisini koruması gerektiğini tavsiye etmiştir. İnsan kendi canını tehlikeye atacak davranışlarda bulunamayacağı gibi başkalarının canını da tehlikeye atacak eylemlerde bulunamayacaktır. İslam dini aynı zamanda insanı diğer canlılardan ayıran ve onu űstűn kılan en bűyűk nimet olan aklı sayesinde insana dini ve beşeri sorumluluklar yűkler ve bu sorumlulukların da yerine getirilmesi beklenir. İnsan İslam dininin bu tavsiye ve emirlerini yerine getirmeye çalışarak davranışlarını da kontrol etmeyi, kendini sınırlamayı űđrenir. Tűm bunlar bireyde űzdenetim değerinin gelişmesine katkıda bulunur.

İslam dininin koruma altına aldığı insanların canlarının, nesillerinin, akıllarının, mallarının ve dinlerinin dokunulmazlığının hayata yansıması için Allah'ın emir ve yasaklarının eksiksiz yerine getirilmesi gerekmektedir. Yine malın korunma altına alınması için rűřvet, kumar, hile, faiz ve israf Allah tarafından yasaklanmıştır. (Nayir ve diğerleri, 2020: 79-80) Dűnyada en űnemli imtihanlarımızdan biri de maldır. Dinimiz malın koruma altına alınması hususunda hassasiyetle durarak helal kazanç ile korumanın sağlanacağını bizlere űđretmiřtir. Her bireyin kendi kazancını helal yoldan elde ederek, mal hırsı ve ağışlılık hislerine kapılmayarak ve başkalarının malına el uzatmayarak yaşaması durumunda malın korunması sağlanmış olacaktır. Bu husus da malın korunmasının bireyin űncelikle kendi davranışlarını kontrol altına alması ile sağlanacağını gűstermekte ve űzdenetimin ne kadar gerekli olduğu dinimizce de vurgulanmış olmaktadır. İslam dini her bireyin canını, malını, dinini, namusunu, onurunu ve űzgűrlűđűnű garanti altına alarak dűnyada sevgi, huzur ve gűven ortamı içerisinde yaşamamızı sağlamaktadır. Dinin emir ve yasakları yerine getirildiğinde ve kűtű davranışlardan uzak durulduğunda ise din korunacak ve aslına uygun yaşayacaktır. Din korunup buna uygun yaşandığında da toplum kurtulacak ve huzura kavuşacaktır.

“Yorumlayalım” kısmında verilen hadis-i şerifi űđrencilerin insanların sorumlulukları açısından yorumlamaları istenmiştir. (Nayir ve diğerleri, 2020: 82)

Öğrencilerin bu hadisten dersler çıkarıp hayatlarında uygulamaları açısından önemli görülmektedir.

Hz. Yusuf (a.s.)'un hayatının anlatıldığı kitabımızda onun üstün ahlakı ve yaşadığı zorluklara yer verilmiştir. Çektiği sıkıntılara rağmen sabrı hiç bırakmadığı ve her zaman Allah'a dayandığı örneklerle açıklanmıştır. Sabrın anlaşılması ve içselleştirilmesi açısından verilen Hz. Yusuf örneği öğrencilerin bu değeri hayatlarına yansıtabilmelerini sağlamak adına faydalı görülmektedir. “Yazalım” kısmında verilen etkinlikte öğrencilerden Hz. Yusuf (a.s.)'un üstün özellikleriyle ilgili örnek yazmaları istenmiştir. Bu etkinlik konunun pekişmesi açısından önemli görülmektedir. (Nayir ve diğerleri, 2020: 82-85)

Asr suresinin içeriğinin anlatıldığı kitabımızda Müslümanların sahip olmaları gereken birtakım özellikler açıklanarak bu özelliklere sahip olmak teşvik edilmiştir. Bu özelliklere uygun yaşandığında dünya ve ahiret mutluluğunun sağlanacağı ifade edilmiştir. (Nayir ve diğerleri, 2020: 86) Ünite değerlendirme sorularında dinin koruma altına aldığı alanlar, dinin gayesi ve insanların sorumlulukları konusuyla ilgili olan sorular da özdenetimi geliştirme adına faydalı görülmektedir. (Nayir ve diğerleri, 2020: 87-89)

2.2.24. 8. Sınıf Hz. Muhammed'in Örnekliği Ünitesi

Peygamberimizin üstün ahlakı Müslümanlar için en güzel örnektir. Bu ünite Resulullah'ın bazı örnek davranışları sunulmuş ve bu davranışları öğrencilerin kendilerine örnek almaları istenmiştir. Peygamberimiz davranışlarını kontrol eden, nefsinin arzu ve isteklerine uymayan ve Allah'ın emir ve yasaklarını yerine getiren bir insan olduğundan bu konu dolaylı olarak özdenetimin gelişmesine fayda sağlamaktadır.

Tablo 23: 8. Sınıf “Hz. Muhammed’in Örnekliği” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu

8. Sınıf, “Hz. Muhammed’in Örnekliği” Ünitesinde Yer Alan Konu Başlıkları	Kazanım ve Konularda Özdenetim Değeri Var mı?	İçerikte Özdenetim Değeri Var mı?	Etkinlik ve Alıştırmalarda Özdenetim Değeri Var mı?	Özdenetim İle İlgili Ayet ve Hadis Var mı?
1. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Doğruluğu ve Güvenilir Kişiliği	Yok	Var	Var	Var
2. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Merhametli ve Affedici Oluşu	Yok	Var	Var	Var
3. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) İstişareye Önem Vermesi	Yok	Var	Var	Var
4. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Davasındaki Cesaret ve Kararlılığı	Yok	Var	Var	Var
5. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) Hakkı Gözetmedeki Hassasiyeti	Yok	Var	Var	Var
6. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) İnsanlara Değer Vermesi	Yok	Var	Yok	Var
7. Bir Sure Tanıyorum: Kureyş Suresi ve Anlamı	Yok	Yok	Yok	Yok
Ünitemizi Değerlendirelim	Yok	Var	Var	Var

Peygamberler Allah tarafından seçilmiş ve üstün ahlaki niteliklere sahip kişilerdir. Peygamberlerin peygamberlik görevlerini yapabilmeleri için sıdk yani doğruluk, emanet, akıllı ve zeki olmak, günah işlememek ve tebliğ görevini yerine getirmek gibi bazı özelliklere sahip olmaları gerekir. Kitabımız peygamberimizin “üsve-i hasene” yani insanlar için en güzel örnek olduğunu belirtmiştir. (Nayir ve diğerleri, 2020: 92) Onun hayatı boyunca doğruluktan yana olduğu, insanlara güven

verdiği, sözünü tuttuğu, tüm canlılara merhametle yaklaştığı, yetim ve yoksullara şefkat gösterdiği, istişare yapıp alınan ortak karara uyduğu, çektiği sıkıntılara rağmen kararlılık ve cesareten vazgeçmediği, ümitsizliğe kapılmadan azimle insanları doğru yola iletmeye çalıştığı, her zaman adaletten yana olduğu, haksızlıkları önlemek için canla başla çalıştığı, insanlar arasında renk, ırk, cinsiyet ayrımı yapmadan herkese değer verdiği, komşuları farklı dinden dahi olsa onlarla güzel ilişkiler kurduğu, dert ve sıkıntıları dinlediği ve çocuklarla oyunlar oynadığı gibi daha pek çok güzel davranışı ayet, hadis ve örnek olaylarla öğrencilere sunulmuştur. Bu güzel davranışların bireysel ve toplumsal faydaları açıklanarak teşvik edilmiştir. Etkinlik ve alıştırmalarla öğrenciler düşünmeye sevk edilmiş ve konu pekiştirilmiştir. (Nayir ve diğerleri, 2020: 92-106) Öğrenciler peygamberimizin bu örnek davranışlarını öğrendikten sonra onu kendilerine örnek alacaklar ve olumsuz duygu, düşünce ve eylemlerini yönlendireceklerdir. Öğrencilerin peygamberimizin ahlakıyla ahlaklanmaya çalışmaları özdenetim değerlerinin gelişmesine katkı sağlayacaktır.

Ünite değerlendirme sorularında peygamberimizin örnek davranışlarını ve bu davranışların faydalarını konu alan sorular özdenetimin gelişmesine katkı sağlamaktadır. (Nayir ve diğerleri, 2020: 108-111)

2.2.25. 8. Sınıf Kur'an-ı Kerim ve Özellikleri Ünitesi

Ünitede genel olarak İslam dininin temel kaynakları olan Kur'an-ı Kerim ve sünnet ile bunların özellikleri ve katkıları, Kur'an'ın ana konuları ve Kur'an-ı Kerim'in temel özellikleri anlatılmaktadır. Konu ve kazanımlarda özdenetim değeri yer almasa da, Kur'an ve sünnetin emir ve istekleri ahlaklı bireyler yetiştirmek olduğundan, üniteye dolaylı olarak özdenetime vurgu yapılmaktadır. Kur'an'ın emir ve yasaklarından söz edilmekte ve peygamberimizin örnek davranışlarına yer verilmektedir.

Tablo 24: 8. Sınıf “Kur’an-ı Kerim ve Özellikleri” Ünitesinin Özdenetim Değeri İle İlgili Durumu

8. Sınıf, “Kur’an-ı Kerim ve Özellikleri” Ünitesinde Yer Alan Konu Başlıkları	Kazanım ve Konularda Özdenetim Değeri Var mı?	İçerikte Özdenetim Değeri Var mı?	Etkinlik ve Alıştırmalarda Özdenetim Değeri Var mı?	Özdenetim İle İlgili Ayet ve Hadis Var mı?
1. İslam Dininin Temel Kaynakları	Yok	Var	Yok	Var
2. Kur’an-ı Kerim’in Ana Konuları	Yok	Var	Var	Var
3. Kur’an-ı Kerim’in Temel Özellikleri	Yok	Var	Var	Var
4. Bir Peygamber Tanıyorum: Hz. Nuh (a.s.)	Yok	Var	Var	Yok
Ünitemizi Değerlendirelim	Yok	Var	Var	Var

İlk konu olan “İslam’ın Temel Kaynakları”nda Kur’an-ı Kerim’in insanların dünya ve ahiret mutluluğunu sağlamada rehber olduğu ifade edilmiştir. Hz. Muhammed’in (s.a.v.) örnek yaşayışının ise Müslümanlara güzel bir model sunduğu açıklanmıştır. (Nayir ve diğerleri, 2020: 116-117) Peygamberimizin Müslümanlara örnek olması ile ilgili kitabımızda şu bilgilere yer verilmiştir:

“Hz. Peygamber, güzel ahlakı ile Müslümanlara örnek olmuş, sevgi, merhamet, şefkat, samimiyet, sadakat, kardeşlik gibi pek çok ahlaki değeri öğretmiştir. Bunun yanında bir işe başlarken Allah’ın (c.c.) adını anmayı (besmele çekmeyi), küçüklere şefkatli, büyüklere saygılı olmayı, anne babaya iyilik yapmayı, hediyeleşmeyi, hastaları ziyaret etmeyi, selamlaşmayı, kısaca hayata dair her şeyi öğretmiştir.”

Peygamberimizin Müslümanların kötü söz ve davranışlardan uzak kalıp güzel işlere yönelmeleri için çevresi ile verdiği mücadele özdenetim değerinin anlaşılması açısından faydalı görülmektedir. Peygamberimiz tüm nefsani arzularından kendisini alıkoymayı başarabilmiş, bir beşer olarak güzel kişilik, ahlak ve hayat örneği olmuştur.

Hayatı ve hayat yolu bilinen Peygamberimiz, örnek alındığı takdirde seven, sevilen ve dünya ve ahirette kendisinden hoşnut olunan bir birey olma niteliği kazandıracak en iyi modeldir. Konunun devamında Müslümanların akıl ve iradelerini kullanarak Kur'an ve sünnete göre yaşamaları gerektiği vurgulanarak öğrencilerin kontrollü ve denetimli bir hayat yaşamaları istenmiştir. (Nayir ve diğerleri, 2020: 118)

Kitabımızda Allah rızası için yapılan her davranışın, söylenen her sözün ibadet olduğu vurgulanarak bu davranışlar teşvik edilmiştir. Yapılan bu davranışların insanları iyiliğe ve güzelliğe yönlendirdiği örneklerle açıklanmıştır. İbadetlere devam edildiğinde ahlaki değerlerin kişilere yerleşeceği belirtilerek özdenetime vurgu yapılmıştır. “Not Edelim” kısmında ibadetlerle ilgili ayetlere verilmiş ve namazın insanı hayâsızlıktan ve kötülükten uzak tutacağı buyrulmuştur. (Nayir ve diğerleri, 2020: 122)

Kur'an-ı Kerim'de ahlaki pek çok hükmün yer aldığını bildiren kitabımız; iyilik yapmak, güzel söz söylemek, sabır, yardımlaşmak, doğruluk, sözünde durmak, adaletli olmak gibi güzel davranışların kutsal kitabımızda emredildiğini, dedikodu, iftira, israf, haksız kazanç, yalan ve cimrilik gibi kötü davranışların ise yasaklandığını ayetlerle destekleyerek ifade etmektedir. (Nayir ve diğerleri, 2020: 123) Müslümanlar bu davranışlara uygun yaşadıklarında ahlaki değerleri hayatlarına geçirmiş olacaklardır. Özdenetimli kişiler konuda belirtilmiş olan güzel ahlaki niteliklere sahip olan kimseler olduğundan bu ahlaki ilkelerin içselleştirilmesi özdenetim değerinin gelişmesini sağlayacaktır.

Kur'an-ı Kerim'in özellikleri Müslümanların üstün bir ahlaka sahip olmaları için önem arz etmektedir. Kur'an'ın bu özellikleriyle bireye ne kadar katkı sağladığını bilmek, onu hayatta kılavuz yapmayı, emir ve yasaklarına uygun yaşamayı gerektirir. Kuran-ı Kerim'in özelliklerine baktığımızda; insanları iyiye ve doğruya yönlendirdiği, kötülüklerden sakındırdığı, hak ile batılı, iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış, haram ile helali ve iman ile küfrü birbirinden ayırdığı görülmektedir. O toplumsal ilişkileri düzenleyen, toplumda birlik ve beraberliği sağlayan bir kitaptır. İnsanların verilen nimetlere karşı Allah'a şükretmeleri gerektiğini ifade eder. (Nayir ve diğerleri, 2020: 125-126) Kur'an-ı Kerim insanların düşüncelerini, akıllarını kullanmalarını ister. Yaratılış, kâinattaki düzen ve ölümden sonra diriliş gibi pek çok konuda insanları düşünmeye çağırır. (Nayir ve diğerleri, 2020: 127) Kur'an-ı Kerim indirildiği ilk

günden itibaren beşeriyetin ufkuna bir güneş gibi doğmuştur ve kıyamete kadar insanlığı aydınlatmaya devam edecektir. Öğrenciler Kur'an'ın emirlerine uyup yaratılış gayelerini düşündüklerinde, Allah'ın kudretini, dünyanın kalıcı bir yer olmadığını anlayacaklar ve Allah'ın emirlerini yerine getireceklerdir. Öğrenciler konu sonunda Kur'an yolunun dünya ve ahirette mutluluk vadettiğini anlayacaklar ve bu çerçevede yaşamaya gayret edeceklerdir. Bu gayretleri ise öğrencileri özdenetimli bir birey haline getirecektir.

Hz. Nuh (a.s.)'ın anlatıldığı kitabımızda onun güzel ahlakı, kavmini bir Allah'a inanmaya davet mücadelesi ve kavminin başına gelenler konu edilmektedir. (Nayir ve diğerleri, 2020: 129-131) Konu ile Hz. Nuh'un kavminin sonu anlatıldığından dünyada arzu ve isteklerine yenik düşenlerin akıbeti gözler önüne serilmektedir. Allah'ın emirleri doğrultusunda güzel iş ve eylemlerde bulunanların ise mutluluğu yakaladıklarını öğrenciler konu sonunda anlayacaklar, Hz. Nuh'u (a.s.) kendilerine örnek alacaklar ve kavminin başına gelenlerden dersler çıkaracaklardır. Ünite değerlendirme sorularında Kur'an'ın insanları doğru yola iletmesi ve temel özellikleri, Kur'an'da emredilen güzel davranışlar ve yasaklanan kötü eylemler, insanların Kur'an'a ve sünnete uymaları ile ilgili olan sorular özdenetimin gelişmesine katkı sağlamaktadır. (Nayir ve diğerleri, 2020: 132-135)

SONUÇ VE ÖNERİLER

Teknoloji çağı olarak nitelendirilen günümüz dünyası, bilim, teknik, uygarlık ve kültürdeki gelişmeleri insan olma yolunda gösterebilmiş değildir. Modern dünyanın ortaya çıkardığı pek çok sorun insan ilişkilerini, toplum yapılarını, yaşam tarzlarını, bireylerin tutum ve davranışlarını etkilemekte ve ahlaki bir yoksunluk günden güne artarak etkisini hissettirmektedir. Özellikle yetişmekte olan genç nesil arasında gözlemlenen bencillik ve şiddet eğilimi, sosyal problemler, madde bağımlılığı, aileye ve topluma karşı sorumsuzluk, evlilik dışı ilişkiler, intihar ve saygıdan yoksunluk gibi pek çok olumsuz durum, bireylerin dengeli bir kişilik yapısına ve sağlam bir karaktere ulaşmasında davranışlara yön veren standartları belirleyen değerlerin benimsenmesi ile giderilecektir.

İnsanı erdemli kılan, onu ahlak ve karakter olarak yücelten ve sağlam bir toplum yapısı oluşmasını sağlayan değerlerin yetişen nesle aktarılması görevi eğitim ile mümkün olmaktadır. Eğitim dünyada meydana gelen değişimlere ve oluşan yeni gelişmelere bireylerin öz benliklerini, değerlerini yitirmeden uyum sağlamaları yönünde çalışmalar yapmaktadır. Çünkü değerler bireylerin davranışlarına yön vermede birer kılavuz, iyi ve doğru olana ulaşma yolunda söz ve eylemlerini kontrol etmelerini sağlayan birer ölçüt görevinde olduklarından, eğitim sisteminde değerlere büyük bir önem atfedilmiş ve eğitim sisteminin bir parçası haline gelmeye başlamıştır.

Dünyada toplumsal, kültürel, siyasi ve ekonomik alanlarda meydana gelen olumsuz değişimler ve oluşumlar bu olumsuzluklardan kendilerini koruyabilecek, iradelerine hâkim olarak kötü isteklerini sınırlandırabilecek bireylere olan ihtiyacı artırmaktadır. Değerler eğitimi bu noktada faaliyet göstermekte, özdenetim ile birlikte birçok farklı değeri yetişen yeni nesillere aktarma görevini üstlenmektedir. Özdenetim kişilerin zararlı ve olumsuz pek çok duygu ve tutumdan kaçınmaları, güzel ve ahlaki olana yönelmeleri, iradelerine hakim olup insanca yaşamaları, topluma uyum sağlayabilmek için davranışlarını istenilen yönde değiştirmeleri yönündeki ana kriter olduğundan, tüm yıkıcı ve bozucu faktörlere rağmen var olan ahlaki erozyonu aşan ve iyi olma kapasitesini artıran bireyler yetişmesi ancak kendini kontrol etme olarak bilinen özdenetim ile mümkün olacaktır.

Milli Eğitim Bakanlığı değerlerin bireye ve topluma olan tüm bu faydalarından dolayı İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programında değerler eğitiminin önemini vurgulamış, öğrencilere kazandırılması gereken on kök değeri listelemiş ve ders kitaplarında bunların benimsenmesine yönelik içerik ve etkinliklere yer vermiştir. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programı ile İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi ders kitaplarını özdenetim değeri açısından incelediğimizde şu sonuçlara ulaşabiliriz:

1. İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programının amaçlarında öğrencilerin milli ve manevi değerleri kazanmaları, özgüven, öz disiplin ve sorumluluk becerilerini edinmelerinin amaçlanması ile özdenetim değerinin kazandırılmak istenmesine atıf yapılmıştır.

2. Öğretim programında yer alan “Değerlerimiz” başlığında öğretim programının değerler perspektifinde oluşturulduğu, eğitimin asli görevinin temel değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmek olduğu ifade edilmiş ve on kök değer sıralanmıştır. Bu değerlerin arasında özdenetimin de bulunması dikkat çekmektedir.

3. Öğretim programında yapılandırmacı öğrenme modelini destekleyen çoklu zekâ, öğrenci merkezli öğrenme, beceri temelli öğrenme gibi yaklaşımların dikkate alındığı ve içeriğin buna uygun hazırlandığı ifade edilmiştir. Ancak ders kitaplarını incelediğimizde verilen örnek ve etkinliklerin yetersiz olduğu, genellikle verilen bilgileri öğrencilere aktarma şeklinde bir yaklaşımın benimsendiği görülmektedir. Ders içeriklerinde sorulan soruların ve verilen etkinliklerin ise öğrencileri yeterince düşünmeye, problem çözmeye, araştırmaya ve keşfetmeye yönlendirmediği, yaparak yaşayarak öğrenmeyi tam olarak gerçekleştirmediği anlaşılmaktadır.

4. Öğretim programında yer alan kazanımlarda ve kazanımların hemen altında bulunan açıklamalarda özdenetim değerinin açıkça sadece 7.sınıfın üçüncü ünitesinde ifade edilen “Güzel ahlaki tutum ve davranışları örneklerle açıklar” kazanımının altında bulunan açıklamalar kısmında yer aldığı görülmektedir. Diğer sınıf düzeyindeki kazanımlarda ve açıklamalarda doğrudan özdenetim değerine yer verilme de amaçlanan pek çok tutum ve davranışın özdenetim ile mümkün olduğu düşünüldüğünde, 4. sınıftan 8. sınıfa kadar hedeflenen kazanımların birçoğunda özdenetim değerine bir şekilde değinilmiştir denilebilir.

5. Öğretim programında hedeflenen değerleri benimsetme ve hayata uygulatma amacına yönelik ders içeriklerinde hangi değer eğitimi yaklaşımının kullanılacağı önemli bir nokta olarak karşımızdadır. Ders kitaplarını incelediğimizde öğretim programında böyle olması istenmemesine rağmen genellikle öğrencilere var olan değerleri aktarmaya yönelik olan yaklaşımların kullanıldığı görülmektedir. Çünkü içeriklerde öğrencilerin ahlaki ikilemlerde kalmalarına, mantıksal düşünme ve bilimsel araştırma metotlarını kullanarak en doğru seçimi yapmalarına, neden ve niçin sorularını derinlemesine analiz etmelerine ve değer yargılarının zayıf ve güçlü yönlerini fark edip değerlendirmeler yapmalarına imkân tanıyan yeterli düzeyde örnek, soru, etkinlik ve tartışma metinleri bulunmamaktadır.

6. Ders kitaplarının içerik incelemesi yapıldığında sadece 7. Sınıf düzeyinin üçüncü ünitesi olan “Ahlaki Davranışlar” başlığının altında doğrudan özdenetim değerini kazandırmaya yönelik bir başlık bulunmaktadır. Diğer ünite ve konuların pek çoğu hem doğrudan hem dolaylı olarak bireylerin özdenetim kazanmasına etki etmektedir. Sağlam ve üstün bir karaktere sahip olmada ve dürtüleri bastırarak yüce bir ahlaka ulaşmada ve böylece dünya ve ahiret mutluluğunu elde etmede ana faktörlerden biri olan özdenetim değerinin diğer sınıf düzeylerinde sadece atıf yapılarak ele alınması, İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak alanlarında ortaya koyduğu esasların özdenetimi geliştirme noktasındaki katkısına pek çok yerde açıkça vurgu yapılmaması ders kitaplarındaki büyük bir eksiklik olarak görülmektedir.

7. Peygamber efendimizin hayatının ve üstün ahlakının anlatıldığı üniteler pek çok değer öğrencilere somut bir örneğini sunduğu için faydalı görülmektedir. Ancak bu ünitelerde de Resulullah’ın özdenetimi kazanma noktasında bizler için en güzel model olduğunun açıkça belirtilmesine ve detaylı örnek davranış modellerine ihtiyaç duyulmaktadır.

8. Öğrencilerde kalıcı öğrenmenin gerçekleşmesi için yaparak yaşayarak öğrenmeyi sağlayıcı, araştırmaya, keşfetmeye, analiz edip değerlendirmeye yönelten etkinliklere ve örneklerle ihtiyaç vardır. İçerik incelemesine göre gerek özdenetime direkt vurgu yapan gerekse bu değere atıfta bulunan konularda özdenetimi hayata geçirmeye yönelik olan etkinliklerin ya hiç olmadığı ya da yetersiz olduğu görülmektedir. İlkokul çağındaki çocukların somut ve deneyimleyerek öğrendiklerinde kalıcı öğrenmeyi gerçekleştirecekleri bilindiğine göre öğrencilerin

öğrenme-öğretme sürecinde aktif rol oynayacakları ve kendilerini kontrol etmelerini sağlayıcı etkinliklere daha fazla ihtiyaç olduğu aşikârdır.

9. Öğretim programında kazandırılması amaçlanan on kök değer arasında yer alan özdenetim değerinin ders kitaplarında bir konu hariç üstü kapalı yer alması ve bunun nasıl kazandırılacağına öğretmenlerin inisiyatifine bırakılması eğitimde birlik ilkesine aykırı davranılmasına sebep olacaktır.

10. Ders kitaplarında sadece 7. Sınıf düzeyinin bir ünitesinde özdenetim değerine açıkça vurgu yapılsa da diğer konuların bu değeri geliştirme üzerindeki etkisi öğretmenin rehberliği sayesinde ortaya çıkacak ve böylece İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak alanlarındaki emirleri yapıldığında otokontrol becerisi gelişmiş olacaktır.

11. Özdenetim değerinin gelişmesine etki eden konu ve kazanımlar pek çok yerde ayet ve hadislerle desteklenmiştir.

12. İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersi İslam dininin emir ve yasakları sayesinde değerlerin ve özdenetim değerinin öğrencilere kazandırılması için bulunmaz bir fırsat konumundadır.

Çalışma sonucunda şu önerilerde bulunmak mümkündür:

1. İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı'nda öğrencilere kazandırılmak istenen on kök değerlerden bir tanesi de özdenetim değeridir. Ancak ders kitaplarını incelediğimizde bu değeri geliştirmek için daha açık ve net içeriklere ihtiyaç vardır. Ders kitaplarında yer alan konularda İslam dininin inanç, ibadet ve ahlak gibi alanlardaki emir ve yasaklarının özdenetimi geliştirme üzerindeki etkisi genellikle dolaylı bir etki olarak işlenmektedir. Kişinin kendini kontrol etmesinin tüm kötülükler önündeki bir engel olduğu düşünüldüğünde özdenetim değerine ders kitaplarında daha açık, fazla ve doyurucu olarak yer verilmelidir.

2. Kalıcı öğrenmenin gerçekleşmesi öğrencilerin öğrenme-öğretme süreçlerine katılmaları oranında gerçekleşen bir durumdur. Değerleri ve özdenetim değerini öğrencilerin hayatlarına yansıtmaları için yeterli miktarda gerçek hayat durumlarıyla karşılaşmaları, etkinlikler yapmaları, düşünmeye, araştırmaya ve değerlendirmeye başvurmaları gerekir. Ders kitapları ve öğretim programı bu anlamda etkinlik ve örnek eksikliklerini gidermeli ve yaparak yaşayarak öğrenmeye uygun hale gelmelidir.

Resim, şiir, hikâye, örnek olaylar, broşür ve karikatür gibi dikkat çekici durumlara daha fazla yer verilmelidir.

3. İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programı ile değerler eğitimi ve özdenetim değeri ile ilgili yapılan çalışmalar günümüze ışık tutacak düzeyde bulunmamaktadır. Bu konuda daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulmaktadır.

4. Değerlerin öğrencilere kazandırılması yönünde çeşitli yöntemler benimsenmesini içeren değer eğitimi yaklaşımlarından en uygun olanı, benimsetilmek istenen değere göre ve konuya uygun olarak seçilmelidir. Seçilen yaklaşım sürece öğrencinin aktif katılımını sağlamalıdır.

5. İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretim programı ile ders kitaplarının içerikleri arasında daha fazla uyum olmalıdır.

6. Bir bütün olarak ders içeriklerine bakıldığında değerlerin karmaşık olarak yer aldığı görülmektedir. Bu anlamda daha düzenli ve kapsamlı bir değerler eğitimi içeriği hazırlanmalıdır.

7. Peygamber efendimizin hayatının ve örnekliğinin anlatıldığı ünitelerde, özdenetim değeri üzerindeki rehberliğine ders içeriklerinde daha fazla yer verilmelidir.

8. Öğretim programında ve ders içeriklerinde değerleri öğrencilere kazandırma noktasında öğretmenlere yol gösterici daha fazla içerik, bilgi ve etkinlik yer almalıdır.

9. Öğretim programında ve ders kitaplarında özdenetim değerinin geçtiği sadece bir başlık ve açıklama bulunmaktadır. Özdenetim değerine yönelik doğrudan kazanımlara, başlıklara ve açıklamalara daha fazla yer verilmelidir.

KAYNAKÇA

Afdal, G. (2007). Ahlak Eğitiminin Analizi: Bir Tipoloji. *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Kitabı* (ss.333-353), İstanbul. 26-28 Kasım 2004.

Akbaş, A. (2007). Özdenetim Bilinci: Nefsi Aşma. *Diyanet Aylık Dergi*. (196): 1-68.

Akbaş, O. (2008). Değerler Eğitimi Akımlarına Genel Bir Bakış. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 6(16): 9-27.

Akbaş, O. (2004). *Türk Milli Eğitim Sisteminin Duyuşsal Amaçlarının İlköğretim II. Kademedeki Gerçekleşme Derecesinin Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Aksel, N. ve Sarı, E. (2020). Ortaokul Öğrencilerinin Dijital Oyun Bağımlılığı, Özdenetimi ve Sosyal Eğilimleri. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*. 10(2): 436-444.

Aladağ, S. (2009). *İlköğretim Sosyal Bilgiler Öğretiminde Değer Eğitimi Yaklaşımlarının Öğrencilerin Sorumluluk Değerini Kazanma Düzeyine Etkisi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü

Allahverdipour, H., Hidarnia, A., Kazamnegad, A., Shafii, F., Fallah, P.A. ve Emami, A. (2006). The Status of Self-Control and Its Relation to Drug Abuse-Related Behaviors Among Iranian Male High School Students. *Social Behavior and Personality*. 34(4): 413-424.

Altaş, N. (2002). Türkiye'de Zorunlu Din Öğretimini Yapılandıran Süreç, Hedefler ve Yeni Yöntem Arayışları (1980-2001). *Dini Arştırmalar*. 4(12), 145-168.

Arslan, Z. Ş. ve Yaşar, F. T. (2007). Yükselen "Değer" Kavramı Üzerine Eleştirel Bir Yaklaşım. *DEM Dergi*.(1): 8-11.

Aydemir, B. (2020). *Ergenlerde İnternet Bağımlılığı Belirtileri İle Bağlanma Özellikleri, Arkadaş İlişkileri ve Öz Denetim Becerileri Arasındaki İlişki*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.

Aydın, M.Z. (2010). Okulda Çalışan Herkesin Görevi Olarak Değerler Eğitimi. *Değerler Eğitimi Buluşması*.(ss. 1-35), Düzenleyen Ankara TOBB Ekonomi ve Teknoloji Üniversitesi Ceceli Eğitim Kurumları. Ankara. 10 Nisan 2010.

Aydın, M. Z. ve Gürler, Ş. A. (2018). *Okulda Değerler Eğitimi Yöntemler Etkinlikler Kaynaklar*. Ankara: Nobel Yayınları.

Bacanlı, H. (2006). *Duyuşsal Davranış Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayıncılık.

Barrick, M. R. ve Mount, M. K. (1991). The Big Five Personality Dimensions and Job Performance: A Meta-Analysis. *Personel Psychology*. 44: 1-26.

Bazarkulov, S. (2008). *Değer Öğretimi ve Dinden Öğrenme*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Beyhakî, E.A., Tahkik Haydar, A.A. (1987). *ez-Zühdü'l-Kebir*. Beyrut: Daru'l-Cinan.

Bilgin, N. (1995). *Sosyal Psikolojide Yöntem ve Pratik Çalışmalar*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.

Buhârî, E.A.M.İ. *Sahîhü'l-Buhârî*. İstanbul: Mektebetu'l- İslami, ts.

Büyükdüvenci, S. (2002). *Değer'in Değeri Üzerine*. Ankara: Vadi Yayınları.

Çengelci, T. (2010). *İlköğretim Beşinci Sınıf Sosyal Bilgiler Dersinde Değerler Eğitiminin Gerçekleştirilmesine İlişkin Bir Durum Çalışması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Eskişehir: Eskişehir Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Çetin, Ş. (2004). Değişen Değerler ve Eğitim. *Milli Eğitim Dergisi*. 161: 5-16

Çutuk, Z.A. (2020). Üniversite Öğrencilerinde Özdenetim İle İnternet Bağımlılığı İlişkisi. *Trakya Eğitim Dergisi*. 10(3): 854-863.

Delisi, M., Beaver, K. M., Vaughn, M. G., Trulson, C. R., Kosloski, A. E., Drury, A. J., ve Wright, J. P. (2010). Personality, gender, and self-control theory revisited: Results from a sample of institutionalized juvenile delinquents. *Applied Psychology in Criminal Justice*. 6(1): 31-46.

Demir, Ö. (2017). Erteleme Eğilimi ve Baş Etme Yolları Araştırmaları Bulgularının Dini Erteleme Açısından Yorumlanması. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi*. 12(24): 747-780.

Dilmaç, B. (2007). *Bir Grup Fen Lisesi Öğrencisine Verilen İnsani Değerler Eğitiminin İnsani Değerler Ölçeği İle Sınanması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Dilmaç, B. ve Bircan, H.H. (2019). *Değerler ve Değerler Psikolojisi*. Ankara: Pegem Akademi.

Dilmaç, B. ve Ekşi, H. (2007). Değerler Eğitiminde Temel Tartışmalar ve Temel Yaklaşımlar. *İlköğretmen Eğitimci Dergisi*. 14: 21-29

Doğanay, A. (2011). *"Değerler Eğitimi", Sosyal Bilgiler Öğretimi Demokratik Vatandaşlık Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.

Doğanay, A. (2006). *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi Yapılandırmacı Bir Yaklaşım*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.

Durmuş, A. (2007). Karakter Eğitiminde Çevre İmkanları. *Değerler ve Eğitimi Uluslararası Sempozyumu Kitabı* (ss. 323-331), İstanbul. 26-28 Kasım 2004.

Duyan, V., Gülden, Ç. ve Gelbal, S. (2012). Öz-Denetim Ölçeği:ÖDÖ: Güvenirlik ve Geçerlik Çalışması. *Toplum ve Sosyal Hizmet*. 23(1): 25-38.

Ebu Davud, S.E.S, Tahkik El-Hut, K.Y. (1988). *Sünen*. Beyrut: Daru'l-Cinan.

Ekşi, H. (2003). Temel İnsani Değerlerin Kazandırılmasında Bir Yaklaşım: Karakter Eğitimi Programları. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 1(1): 79-96.

El-Beyhakî, E.A.H. (1987). *ez-Zühdi'l-Kebir*. Beyrut: Daru'l-Cinan.

Erden, M. ve Akman, Y. (2000). *Gelişim Öğrenme- Öğretme*. Ankara: Arkadaş Yayınevi.

Erdener, E. (2009). Vygotsky'nin Düşünce ve Dil Gelişimi Üzerine Görüşleri: Piaget'e Eleştirel Bir Bakış. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*. 7(1): 85-103.

Goleman, D. (2012). *Duygusal Zeka Neden IQ'dan Daha Önemlidir?*. İstanbul: Varlık Yayınları.

Göktaş, V. (2011). Tasavvufi Terbiye'nin Günümüz Din Eğitim-Öğretimine Sunabileceği İmkânlar. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 52(2): 137-155.

Gözütok, Ş. (2017). Özdenetimde Din Eğitiminin Etkisi. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*. 21(2): 1035-1060.

Güloğlu, B. ve Aydın, G. (2007). İlköğretim 5. Sınıf Öğrencilerinin Öğrenilmiş Güçlülük ve Otomatik Düşünce Biçimi Arasındaki İlişki. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 33: 157-168.

Güngör, E. (1993). *Değerler Psikolojisi*. Amsterdam: Hollanda Türk Akademisyenler Birliği Vakfı Yayınları.

Güngör, E. (2000). *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Gürsu, O. (2017). Nöropsikoloji, Din ve Psikolojik İyi Oluş. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 10(53): 502-513.

Hâkim, E.A.N. (1998). *Müstedrek Alâ's-Sahihayn*. Kahire: Daru'l-Bahreyn.

Hanbel, A.B. (1985). *el- Müsned*. Beyrut: el-Mektebetu'l-İslami.

Hökelekli, H. (2011). *Ailede, Okulda, Toplumda Değerler Psikolojisi ve Eğitim*. İstanbul: Timaş Yayınları.

İbn-i Mâce, E.A.M.Y.K. *es-Sünen*. İstanbul: Çağrı Yayınları.

Karataş, S. ve Tabak, N. (2010). İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programına İlişkin Öğretmen Görüşleri. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*. 3(1): 56-65.

Karatekin, N., Yıldırım, P.K., Ekşi, H., Durmuş, A., Durmuş, H.I. ve Otrar, M. (2013). *Perese Değerler Eğitimi Öğretmen Kitabı Özdenetim*. İstanbul: Edam Yayınları.

Karoly, P. (1993). Mechanisms of Self-Regulation: A Systems View. *Annual Review of Psychology*. 44: 23-52.

Karslı, N. (2020). Üniversite Öğrencilerinde Sabır ve Dindarlık İlişkisi. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 17: 52-72.

Kaval, M. (2011). Mevlânâ'nın Mesnevî'sinde Nefis Kavramı. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 4(2): 160-175.

Kaymakcan, R. ve Meydan, H. (2020). *Ahlak Değerler ve Eğitimi*. İstanbul: Dem yayınları.

Kaymakcan, R. ve Meydan, H. (2011). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Programları ve Öğretmenlerine Göre Değerler Eğitimi. *Değerler Eğitimi Dergisi*. 9(21): 29-55.

Keskin, Y. (2008). *Türkiye'de Sosyal Bilgiler Öğretim Programlarında Değerler Eğitimi: Tarihsel Gelişim, 1998 ve 2004 Programlarının Etkililiğinin Araştırılması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Kohn, A. (1997). How not to teach values: A critical look at the character education. *Phi Delta Kappan*: 78: 429-439.

Kopp, C. B. (1982). Antecedents of Self-Regulation: A Developmental Perspective. *Developmental Psychology*. 18(2): 199-214.

Köylü, M. (2007). Kur'an'ın İnsanlığa Getirdiği Değerler ve Hedefler. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 24: 65-88.

Köylü, M. (2019). *Teoriden Pratiğe Değerler Eğitimi*. Ankara: Nobel Yayınları.

Kuçuradi, İ. (1971). *İnsan ve Değerleri*. İstanbul: Yankı Yayınları.

Kumbasar, E. (2011). *Muzaffer İzgü'nün Romanlarının Değerler Eğitimi Açısından İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Trabzon: Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Kupchenko, I. ve Parsons, J. (1987). Ways of teaching values, an outline of oix values approaches. *ERIC Document Reproduction Service*. (288806).

Kuşdil, M. E. ve Kağıtçıbaşı, Ç. (2000). Türk Öğretmenlerin Değer Yönelimleri ve Schwartz Değer Kuramı. *Türk Psikoloji Dergisi*. 15(45): 59-76.

Macit, S. (2019). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 7*. Ankara: Fom Yayıncılık.

MEB. (2010). İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi (4, 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) Öğretim Programı ve Kılavuzu. Ankara.

MEB. (2018). Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretim Programı (İlkokul 4 ve Ortaokul 5, 6, 7 ve 8. Sınıflar).

Mehta, R. (2010). Exploring Self-Control: Moving Beyond Depletion Hypothesis. *Advances in Consumer Research*. 37: 174-178.

Metin, G.T. (2013). *Düşük Sosyo-Ekonomik Düzeye Sahip Ergenlerde Olumsuz Yaşam Olayları ve Duygusal-Davranışsal Uyum İlişkisinde Özdenetimin Aracı Rolü*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

Meydan, H. (2016). Kişilik Gelişiminde İçsel Çatışmanın Rolü: Nefsin Mertebelerinden Olumlu Çözülme. *Turkish Studies International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*. 11(7): 247-268.

Meydan, H. (2014). Okulda Değerler Eğitiminin Yeri ve Değerler Eğitimi Yaklaşımları Üzerine Bir Değerlendirme. *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 1(1): 93-108.

Muraven, M. ve Baumeister, R.F. (2000). Self-Regulation and Depletion of Limited Resources: Does Self-Control Resemble a Muscle?. *Psychological Bulletin*. 126(2): 247-259.

Müslim, E.H.H.K.N. (1972). *Sahihu'l-Müslim*. Beyrut: Daru İhyai't-Turasi'l-Arabi.

Nayir, S., Açık, A., Beyazal, M. ve Paksoy H.B. (2020). *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Ders Kitabı 8. Sınıf*. Milli Eğitim Bakanlığı.

Öcal, M. (2011). *Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Din Eğitimi Mukaddime Kitap*. Bursa: Düşünce Kitabevi Yayınları. Ankara: Pegem Yayınları.

Özdemir, S. (2019). *Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 6 Ders Kitabı*. Ankara: Dörtel Yayıncılık.

Özdenetim Becerisini Geliştirme. (Kasım 2020). *Özdenetim Becerisini Geliştirme*. <https://resources.finalsite.net/images/v1603874416/hisar/ioqbffkzbfqp9qynakpz/Kasım2020-OzdenetimBecerisiniGelistirme.pdf>, (10.04.2021).

Özensel, E. (2003). Sosyolojik Bir Olgu Olarak Değer. *Değerler Eğitimi Dergisi*, 1(3): 217-240.

Özensel, E. (2004). *Türk Gençliğinin Değerleri Liseli Gençlik Üzerine Bir Araştırma*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Sakarya: Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öztürk, C. (2012). *Sosyal Bilgiler Öğretimi Demokratik Vatandaşlık Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları

Peker, N. (2012). Özdenetimin Sporcuların Performans ve Kaygı Düzeylerindeki Rolü. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11(21): 39-48.

Poyraz, H. (2011). Değerler Nasıl Oluşur?. *Kalem Eğitim ve İnsan Bilimleri Dergisi*. 1(1): 61-71.

Reboul, O. (1995). Değerlerimiz Evrensel Midir?. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*. 3(3): 363-373

Sarı, M. (2007). *Demokratik Değerlerin Kazanımı Sürecinde Örtük Program: Düşük ve Yüksek 'Okul Yaşam Kalitesi'ne Sahip İki İlköğretim Okulunda Nitel Bir Çalışma*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi) Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sayar, K. (2016). *Sufi Psikolojisi*. İstanbul: Kapı Yayınları.

Senemoğlu, N. (2005). *Gelişim Öğrenme ve Öğretim*. Ankara: Gazi Kitabevi.

Simon, S.B., Howe, L.W. ve Kirschenbaum, H. (1972). *Values Clarification, A Handbook of Practical Strategies for Teachers and Students*. Inc. New York: Hart Publishing Company.

Sunal, C. S. ve Haas, M. E. (2002). *Social Studies for the Elementary and Middle Grades: A Constructivist Approach*. Boston: Allyn and Bacon.

Superka, D. P. ve Johnson, P. L. (1975). *Values Education: Approaches and Materials*. ERİC Document Reproduction Service.

Şişman, A. (2007). Yeni Bir Dergiye Başlarken. *DEM Dergi*. 1(1): 1-96.

Tangney, J.P., Baumeister, R.F. ve Boone, A.L. (2004). High Selfcontrol Predicts Good Adjustment, Less Pathology, Better Grades and Interpersonal Success. *Journal of Personality*. 72(2): 271-324.

Tarhan, N. (2008). *Duyguların Dili*. İstanbul: Timaş Yayınları.

Taşçıoğlu, G. *Psikanalitik Teori- Psikanalizin Temel Kuramları*.

http://docs.neu.edu.tr/staff/gonul.tascioglu/psy%20450_1.pdf , (20.04.2021)

TDK. (2020). *Türk Dil Kurumu Sözlükleri*.

<http://www.sozluk.gov.tr>, (16.02.2021)

Tetik, H. (2018). İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Dersi 2010-2018 Öğretim Programı Ünite ve Kazanımları Üzerine Bir Değerlendirme. *Universal Journal of Theology*. 3(1): 64-86.

Tirmizî, E.İ.M.İ., Tahkik Şakir, A.M. *Sünenü't-Tirmizî*. Beyrut: Daru't-Turasi'l-İlmiyye, ts.

Tullet, A.M. ve Inzlicht, M. (2010). The Voice of Self-Control: Blocking the Inner Voice Increases Impulsive Responding. *Acta Psychologica*. (135): 252-256.

Türkeş, M.C. (2004). *Ergenlerde Sapkın Davranışın Nedenleri Olarak Özdenetim ve Aile İçi Denetim Mekanizmalarının Analizi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ulusoy, K. ve Dilmaç, B. (2016). *Değerler Eğitimi*. Ankara: Pegem Akademi.

Ülken, H.Z. (1965). *Değerler, Kültür ve Sanat*. İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Yayınları.

Yakar, A. (2016). Geleceğin Eğitimi Üzerine Program ve Tasarım Modeli Önerileri: “Yaşamsal Eğitim Programları” ve “Yaşamsal Öğretim Tasarımları”. *MSKU Eğitim Fakültesi Dergisi*. 3(2): 1-15

Yakut, S. (2019). Üniversite Öğrencilerinde Öz-Denetim. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 12(65): 1409-1418.

Yazıcı, K. (2006). Değerler Eğitimine Genel Bir Bakış. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*. 19: 499-522.

Yazır, E. M. (2016). *Hak Dini Kur'an Dili Tefsiri*. Ankara: Akçağ Yayınları.

Yeşil, R. ve Aydın, D. (2007). Demokratik Değerlerin Eğitiminde Yöntem ve Zamanlama. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*. 11(2): 65-84

Yiğit, H., Doğan, E.Ö., Kırman, S., Özudoğru, F. ve Menküç, D. (2020a). *İlkokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 4 Ders Kitabı*. Milli Eğitim Bakanlığı.

Yiğit, H., Açık, A., Doğan, E.Ö., Dirlik, E.E. ve Macit, A. (2020b). *Ortaokul Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi 5. Sınıf Ders Kitabı*. Milli Eğitim Bakanlığı..

Yiğittir, S. ve Öcal, A. (2011). Lise Tarih Öğretmenlerinin Değerler ve Değerler Eğitimi Konusundaki Görüşleri. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*. 13(20): 117-124.

Yücel, İ. ve Şirin, S. (2020). Özdenetim ile İş Stresi Arasındaki İlişkide Meslektaş Desteğinin Aracılık Rolü. *Uluslararası Sosyal Bilimler Akademik Araştırmalar Dergisi*. 4(1): 148-158.

